

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Європейський проект та Україна

Монографія

Київ–2012

УДК 339.923.061.1:339.924:355.02+477

€ 24

*За повного або часткового відтворення матеріалів даної публікації
посилення на видання обов'язкове*

Автори:

Єрмолаєв А. В.,
Парахонський Б. О.,
Яворська Г. М.,
Резнікова О. О.,
Клименко І. В.,
Снігир О. В.,
Литвиненко О. В.,
Гончарук А. З.,
Кононенко К. А.

Електронна версія: <http://www.niss.gov.ua>

Європейський проект та Україна : монографія / А. В. Єр-
молаєв, Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова
[та ін.]. – К. : НІСД, 2012. – 192 с.

ISBN 978–966–554–164–6

Підготовлена колективом дослідників Національного інституту стратегічних досліджень монографія присвячена проблемі європейської інтеграції України. У книзі поєднано дослідження особливостей еволюції ЄС як специфічного інтеграційного утворення з аналізом євроінтеграційного руху України. Такий підхід дозволяє по-новому поглянути на європейський вибір України у зв'язку з проблемами державного суверенітету та комплексом зовнішньополітичних, соціально-економічних і гуманітарних питань. Особливу увагу приділено визначенню місця і ролі нашої держави в сучасному європейському безпековому просторі.

Автори пропонують нову концепцію формування сучасних наддержавних утворень, які реалізуються як «стратегічні проекти», тобто плановані у конкретній часовій перспективі системні утворення з екстраполяцією результатів у майбутнє. Приділено увагу проблемним питанням європейської інтеграції та способам подолання труднощів у контексті можливих варіантів розвитку подій у ЄС.

Для фахівців у сфері міжнародних відносин, безпекових студій, широкого кола читачів, які цікавляться європейським майбутнім України.

ISBN 978–966–554–164–6

© Майнові, Національний інститут
стратегічних досліджень, 2012

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Розділ 1. ЕВОЛЮЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОЕКТУ ТА ЙОГО ІНСТИТУТІВ	8
1.1. Передумови становлення об'єднаної Європи.....	8
1.2. Утворення Європейського Союзу та його інституційний розвиток.....	12
1.3. Ключові засади та принципи ЄС.....	17
1.4. Розширення ЄС.....	19
1.5. Європейське громадянство і спільна ідентичність.....	21
Розділ 2. РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	25
2.1. Генеза європейської економічної інтеграції.....	25
2.2. Європейський економічний і валютний союз.....	27
2.3. Основи бюджетної політики в ЄС.....	29
2.4. Вигоди економічної інтеграції для країн ЄС.....	31
2.5. Протиріччя й недоліки моделі європейської економічної інтеграції.....	33
2.6. Імовірні сценарії перебігу кризи в зоні євро та антикризові реформи ЄС.....	38
Розділ 3. ЗОВНІШНЯ ТА БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА ЄС	52
3.1. Еволюція спільної зовнішньої політики та політики безпеки.....	52
3.2. Європейська стратегія безпеки.....	56
3.3. Геополітичний контекст європейської безпеки.....	58
3.4. Європейська політика сусідства.....	62
3.5. Можливості Європейської політики сусідства на Сході.....	64
3.6. Східне партнерство.....	68
Розділ 4. УКРАЇНА У ПРОЦЕСАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	75
4.1. Передумови європейського вибору. Європейська ідентичність України.....	75
4.2. Еволюція відносин Україна–ЄС.....	84
4.3. Безпековий вимір співробітництва.....	96
4.4. Російський чинник у європейській інтеграції України.....	100
4.5. Євроатлантичний складник євроінтеграційних процесів.....	102
4.6. Розвиток систем регіонального партнерства України та ЄС.....	105

Розділ 5. ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	111
5.1. Прогнозні сценарії розвитку ЄС та Україна.....	111
5.2. Державний суверенітет в умовах інтеграції	117
5.3. Пріоритети економічного розвитку України у контексті ризиків кризи в ЄС	120
5.4. Євроінтеграція в гуманітарній сфері.....	125
5.5. Практичні завдання та цілі євроінтеграції України	128
5.6. Щодо стратегії розвитку відносин України з ЄС.....	135
ПІДСУМКИ	137
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	141
ОФІЦІЙНІ ДОКУМЕНТИ	147
ДОДАТКИ	149
<i>Додаток 1.</i> Статистичні дані	151
<i>Додаток 2.</i> Порядок денний асоціації Україна–ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію.....	155

ВСТУП

Включення України в інтегрований європейський простір безпеки, а також участь у побудові єдиної євроатлантичної безпекової спільноти є для нашої держави велінням часу й усвідомлюється як загальна стратегічна мета входження у світову політичну й економічну системи у ролі, відповідній її потенціалу та можливостям. У ширшому сенсі можна говорити про цей процес як про один із вагомих складників української національної ідеї в цілому, як про закономірний шлях і водночас засіб самоствердження України як незалежної держави. Важливо зрозуміти, що реалізація цієї мети сприятиме формуванню стабільної та потужної системи європейської безпеки і жодним чином не перешкоджатиме розвитку рівноправних і динамічних відносин з іншими країнами.

Процес європейської інтеграції посідає особливе й надзвичайно важливе місце з-поміж наших пріоритетів у системі міжнародних відносин. Інтеграція – це не просто партнерство і взаємовигідне співробітництво. Вона не може трактуватися лише як один із напрямів зовнішньої політики держави, бо передбачає істотні внутрішні перетворення згідно з прийнятими інтеграційною спільнотою стандартами.

Інтеграція забезпечує можливість переходу до більш високого рівня міжнародної кооперації, коли делегування окремих національних повноважень відбувається в обмін на можливість здійснювати повноправний вплив на процес прийняття рішень, як це передбачено для членів таких міжнародних утворень, як ЄС та НАТО.

Євроінтеграційний процес не слід також розуміти занадто вузько – тільки як інституційне входження до ЄС. Насправді він охоплює весь спектр присутності нашої держави у європейській підсистемі міжнародних відносин, у т. ч. соціально-економічну інтеграцію, фінансово-бізнесову кооперацію, формування спільного простору безпеки, гуманітарно-цивілізаційну взаємодію.

Складовими частинами й необхідними умовами цього процесу є входження до європейської системи безпеки, радикальні перетворення на шляху демократичного розвитку, вдосконалення політичної системи та сфери захисту прав людини, формування сучасної моделі менеджменту

та ведення бізнесу, закріплення міжнародного образу країни як конкурентоспроможної та інвестиційно привабливої тощо. Загалом ідеться про цілеспрямоване впровадження в Україні європейської моделі суспільного розвитку, яка, попри всі відомі проблеми, довела свою високу ефективність.

Стратегічний курс України на європейську інтеграцію на сьогодні є імперативом її зовнішньої та внутрішньої політики. Сформовано суспільно-політичний консенсус щодо євроінтеграційної стратегії держави, хоча різні політичні сили висловлюють відмінні думки стосовно характеру й темпів, конкретних кроків і заходів нашого просування цим шляхом. Одні з цих сил не завжди чітко розуміють реальні умови інтеграційного процесу, його конкретний практичний складник, інші – обтяжують цей процес умовами, за яких він може затягтися на невизначений час. Існують також суперечності між пріоритетами довгострокової стратегії євроінтеграції країни та вузько прагматичними інтересами окремих політико-бізнесових структур.

Такі внутрішні суперечності є несприятливими гальмівними чинниками, особливо тепер, коли перед нами стоїть надзвичайно важливе завдання подолати упередженість представників Європейського Союзу щодо включення України до процесу розширення ЄС. Але слід пам'ятати, що європейська інтеграція нашої держави – це об'єктивний, історично зумовлений процес: він здійснюється поза бажаннями противників євроінтеграції цей процес зупинити, водночас зусилля прихильників спроможні його прискорити.

Наша перспектива – повноправне входження до кола європейських цивілізованих країн, з якими нас об'єднують спільні цінності, європейська ідентичність, історія, географія та політика. Наша позиція полягає в тому, щоб європейська інтеграція України не залишалася на рівні декларативних гасел і формальних заходів, як це нерідко було в минулому, а перетворилася на цілком практичний процес, що охоплює всі складники нашого внутрішнього суспільного й політичного життя і зовнішньої політики.

Монографія передбачає розгляд комплексу питань, пов'язаних з різними вимірами існування створюваної Європи, і визначення параметрів існування України у європейському колі держав. Особлива увага приділяється питанням європейської інтеграції України, визначенню місця та ролі нашої держави у процесах, що відбуваються в європейському політичному та безпековому ландшафті, особливо починаючи з 1991 р. Центральну увагу приділено новим засадам розбудови європейського політичного та безпекового простору.

У розбудові нової Європи визначається принципово нова тенденція створення наддержавних угруповань, що виявляється незалежно від

їхніх провідних функцій: вони переважно реалізуються як *стратегічні проекти*, тобто плановані в конкретній часовій перспективі системні утворення з цілями, завданнями й екстраполяцією результатів у майбутнє.

Провідний характер чинника часу у створюваному європейському політичному середовищі спричиняє потребу перегляду деяких стійких принципів безпекової та міжнародної політики, зокрема поширених серед політичної еліти уявлень про можливість надолужити пропущені можливості, наздогнати розвинені країни тощо. Натомість на перший план виходить уміння безпосередньо орієнтуватися в особливостях цілей і прогнозованих результатів конкретного проекту (в нашому випадку ЄС), з урахуванням його вимог і засадничих характеристик, необхідність і потреба швидко реагувати і відповідати на відповідні виклики й загрози.

У цьому контексті пошуки Україною свого місця в Європейському проекті набувають нового змісту: йдеться не тільки про можливість розраховувати на формування асоціації з ЄС, але й про врахування теперішніх ознак політичного та безпекового середовища. На сьогодні у стосунках з Євросоюзом першочерговим є завдання реалізації нового формату відносин, а також використання усіх можливостей руху України в напрямку європейської інтеграції.

Важливо також прояснити, з яким вантажем Україна може увійти в європейську спільноту. Якщо це обіцятиме створити європейцям новий тягар проблем, сприятиме нарощуванню непорозумінь із сусідами, ставитиме Європу перед новими загрозливими для її безпеки ситуаціями, то навряд чи це буде нею сприйняте. Якщо ж Україна накреслить конкретні напрями взаємовигідного співробітництва, надасть Європі ширші можливості геополітичного впливу, сприятиме створенню більш широкого гео економічного простору й доведе, що Європі Україна вкрай необхідна для реалізації її стратегічних цілей, то, безумовно, її вважатимуть вагомим чинником розвитку Європейського проекту.

РОЗДІЛ I.

ЕВОЛЮЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОЕКТУ ТА ЙОГО ІНСТИТУТІВ

1.1. Передумови становлення об'єднаної Європи

Ідеї формування цілісного європейського простору, єдиного у політичному, економічному та духовному вимірі, можна знайти з досить давніх часів у вигляді обґрунтування необхідності створення європейської імперії або консолідації християнського світу під егідою універсальної церкви. Реальна європейська історія проходила у нескінчених війнах окремих феодальних держав, які з XVII ст. після Вестфальського миру почали набувати рис суверенних держав-націй. Це, на думку багатьох істориків і філософів, стало як прокляттям, так і ключовою передумовою небаченого злету європейської могутності в XIX-XX ст.ст.

Історична дилема європейської політики виглядала досить обмеженою: або європейська імперія під пануванням якоїсь найбільш сильної нації, або перманентні конфлікти націй-держав, збереження балансу сили між якими має бути запорукою миру. Вихід із цього замкненого кола європейська політична думка знаходить наприкінці XVIII ст. У праці І. Канта «До вічного миру» висувається ідея, що найбільш ефективним запобіжником роздмухування міждержавних конфліктів, від яких європейці страждають сотні років, може бути створення європейської федерації як політичного об'єднання рівноправних і суверенних держав. Реалізації цієї ідеї на практиці неодмінно перешкоджав національний егоїзм, небажання поступитися власними суверенними правами. І все ж європейці поверталися до неї, тільки-но черговий масштабний конфлікт створював руйнівні наслідки для цілої Європи (наприклад, наполеонівські війни XIX ст., обидві світові війни XX ст.)

Після Першої світової війни пропозицію щодо створення Європейського Союзу висуває французький міністр закордонних справ

Арістид Бріан у промові на Асамблеї Ліги Націй 5 вересня 1929 р. та в меморандумі травня 1930 р., зверненому до 27 європейських держав. Ішлося про формування міждержавних федеративних зв'язків, насамперед економічного типу, і про створення спільних органів – постійного політичного комітету для ухвалення рішень і представницького органу – європейської конференції. На той час ідея європейської федерації, побудованої на принципах лібералізму та європейських цінностей демократії і гуманізму, виглядала дещо утопічною на тлі світової економічної кризи та політичних успіхів фашизму й комунізму – ідеологій, які (кожна на свій лад) прагнули до світового панування, сповідували переважно силові способи інтеграції держав і регіонів у єдиний політичний та економічний простір.

Європа мала пройти надзвичайно тяжкі випробування Другої світової війни, політичної та економічної руїни в більшості країн європейського простору, аби за два десятиріччя повернутися до ідей Бріана і практично розпочати будівництво об'єднаної Європи на принципово нових засадах економічної, політичної, соціальної та ціннісної консолідації різних держав і народів. Ідеологом європейської інтеграції на основі західних цінностей демократії та вільного ринку стає У. Черчилль, який у вересні 1945 р. у Цюріху закликає до негайного створення Сполучених Штатів Європи. Він також головує на Європейському конгресі в Гаазі у травні 1948 р., на якому зібралися провідні європейські політики й інтелектуали та започаткували повоєнний європейський рух. З метою сприяння європейській єдності у серпні 1947 р. у Страсбургу розпочала діяльність Рада Європи, якою управляє Комітет міністрів закордонних справ і постійна Конституційна Асамблея, Комісія та Європейський суд із прав людини.

Проект європейської інтеграції на федералістських засадах мав би гармонізувати національні інтереси окремих держав із загальноєвропейськими інтересами миру, стабільності й розвитку. Така модель передбачає політичне об'єднання окремих держав і створення спільних інститутів на основі принципу розподілу влади. Остання має бути рівномірно розподілена за сферами компетенції на місцевому, регіональному, національному та наднаціональному рівнях та за своїми функціями – виконавчої, законодавчої, судової влади. Інший напрям федералізму на основі регіональної інтеграції – створення Європи регіонів на основі поступового зближення й подолання різниці в рівнях розвитку окремих областей і районів Європи.

Утім прихильники федералізму усвідомлювали, що Європейський проект із метою створення федерації, союзної держави або конфедерації є довготривалим і не може бути реалізований відразу у спосіб укладання певного союзного договору, оскільки національні держави по-

будовані насамперед таким чином, щоб відстоювати власні інтереси та суверенітет, а отже, так чи інакше, націлені на протистояння з іншими державами. Потрібна довгострокова цілеспрямована робота щодо узгодження різних інтересів, зміни ментальності політичних і бізнесових еліт, формування необхідних передумов європейської інтеграції, аби дійти до бажаної моделі у найменш болючий спосіб. Оптимізму додавало те, що історично і культурно європейський світ був більш або менш однорідним, а соціально-економічний устрій у більшості європейських країн практично мало відрізнявся за винятком, зрозуміло, країн у зоні радянського домінування.

Сприятливі умови втілення європейської ідеї виникали у II половині XX ст. насамперед на Заході Європи. Виснажена післявоєнна Європа прагнула встановити таку систему міжнародного порядку, яка б максимально виключала можливість нових масштабних військових конфліктів. У цьому збіглися думки і настрої як правлячих еліт, так і широких верств населення. Привабливість націоналізму у його абсолютних формах значною мірою була знищена, а ідеологія нації-гегемона відійшла в минуле. Натомість на європейському горизонті виникає привид нової світової війни: зростає напруженість між двома ідеологічно протилежними групами держав – радянським блоком і країнами Заходу. Прихід до влади комуністичних партій у країнах, що знаходилися в зоні радянської окупації, громадянська війна в Греції, комуністичний путч у Празі та блокада Берліна у 1948 р. стали першими подіями «холодної війни».

Отже, до завдань подолання суперечностей між західними державами додалися міркування щодо забезпечення надійної європейської безпеки. У березні 1948 р. п'ять західноєвропейських країн – Великобританія, Франція, Бенілюкс – утворюють оборонний союз (Брюсельський договір), а 4 квітня 1949 р. створюється Північноатлантичний альянс із 9-ти західноєвропейських країн і США та Канади.

Із самого початку США фактично виступають гарантом процесів європейської інтеграції, не беручи в них безпосередньої участі. Насамперед вони беруть на себе оборонну й безпекову функції захисту західноєвропейських країн та стримування можливої радянської агресії, що засвідчує доктрина Гаррі Трумена від 12 березня 1947 р. У червні того самого року США оприлюднюють план відродження європейської економіки на основі американської фінансової допомоги (план Маршалла), згідно з яким було створено Організацію економічної співпраці та розвитку для управління допомогою у 16 європейських країнах – певний прообраз майбутніх загальноєвропейських інституцій.

У цих умовах цілком реальним міг бути проект європейської інтеграції під егідою та безпековою парасолькою США. Подібним шля-

хом – політичної інтеграції зверху – пішов Радянський Союз, створюючи систему Ради економічної взаємодопомоги та Варшавського договору соціалістичних держав. Подібним чином у сучасних умовах пропонуються проекти реінтеграції пострадянського простору під домінуванням Російської Федерації. Однак якщо б подібний європейський проект і був реалізований у вигляді Союзу європейських держав, через деякий час його неодмінно очікувала б доля СРСР, тобто розпад і нові гострі міждержавні конфлікти.

Європейський інтеграційний процес пішов іншим шляхом – функціональної інтеграції. У травні 1950 р. міністр закордонних справ Франції Робер Шуман оприлюднює свій план створення цілого комплексу загальноєвропейських економічних, політичних і військових інституцій, реалізація якого мала б сприяти формуванню Сполучених Штатів Європи.

План Шумана був розроблений на засадах теорії функціоналізму, за яким міжнародна інтеграція стає процесом творення функціональних організацій – економічних, культурних, інтелектуальних спільнот, що виходять за межі національних держав і діють на основі спільності інтересів. Поступово держави мають делегувати свої повноваження на наднаціональний рівень таким міжнародним функціональним структурам, які в сукупності відіграють роль інтеграційного центру.

Процес європейської інтеграції міг бути практично розпочатий лише шляхом подолання взаємного неприйняття й суперечностей між двома ключовими європейськими державами – Францією та Німеччиною, протистояння між якими відбувалося протягом віків і було одним зі складників національної ідеї в обох державах. Для зміни вкорінених стереотипів ворожості та зверхності потрібно було гостре усвідомлення історичної безперспективності продовження конфліктного протистояння у середовищі правлячих еліт, керівних кіл і серед населення обох країн.

Першим кроком втілення плану Шумана стає створення у травні 1951 р. такої функціональної структури, як Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), до якого увійшли шість держав – Франція, ФРН, Італія та держави Бенілюксу. Реалізація військового складника євроінтеграції була намічена створенням Західноєвропейського союзу (ЗЄС) у 1955 р. І хоча ЗЄС мав лише консультативні функції, слід підкреслити, що європейський інтеграційний проект починався з об'єднання основних галузей, що забезпечували функціонування військової промисловості. На той час, однак, політичні та оборонні питання країни «шістки» залишили на задньому плані, надавши перевагу створенню ефективної економічної спільноти.

1.2. Утворення Європейського Союзу та його інституційний розвиток

Підписані в березні 1957 р. Римські угоди про створення *Європейського економічного співтовариства («Спільний ринок»)* та *Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом)*, націлені насамперед на функціональну інтеграцію у сфері зовнішньої торгівлі, транспорту, сільського господарства, на сприяння руху капіталів і робочої сили, визначили головні параметри діяльності європейської спільноти на подальші 30 років¹.

Центром прийняття політичних рішень стала Рада Міністрів Європейського економічного співтовариства (ЄЕС), якій підпорядкована виконавча комісія з постійним секретаріатом і галузевими групами. Також спільними органами ЄЕС стають Європейський Парламент у Страсбургу та Європейський суд. У 1967 р. відбувається злиття органів ЄОВС, ЄЕС та Євратому в єдиній організації.

До реалізації однієї з головних цілей спільного ринку – створення митного союзу – країни ЄЕС приходять лише у 1968 р. У 1979 р. починає діяти Європейська валютна система, що разом із введенням європейської валютної одиниці (*ECU*) стало початком створення єдиної фінансової системи.

Економічна ефективність європейських інтеграційних структур сприяла їх привабливості для інших країн Західної Європи. До ЄЕС вступили Британія, Данія та Ірландія (1973 р.), Греція (1981 р.), Іспанія та Португалія (1983 р.) Головним критерієм об'єднання країн із різним рівнем економічного розвитку й соціальних стандартів залишається прихильність до європейських цінностей демократії та вільного ринку.

На етапі існування Європейського економічного співтовариства європейські інтеграційні процеси демонструють свою ефективність, але при цьому ще не виходять за межі звичайного формату міжнародної організації з питань економічного співробітництва та вільної торгівлі. Окремі держави не відчують ущемлення власного суверенітету і усвідомлюють, що їх національний інтерес значно виграє від подібних форм кооперації та економічної взаємодії.

Рушійною силою інтеграції вважається принцип *spill-over* («перетікання»), за яким інтеграція одного елемента економічної системи неодмінно приводить до необхідності інтеграції інших. Так, упровадження спільного ринку вимагає як подальшого кроку створення ва-

¹Більш докладно про економічний зміст цих процесів ітиметься у розділі II.

лютного союзу тощо. На політичному рівні цей принцип приводить до необхідності зміщення центру прийняття рішень у тому чи іншому секторі економіки з національного рівня на наднаціональний – рівень Європейської Комісії, яка виконує функцію «локомотива інтеграції». На цьому рівні перетинаються різноманітні інтереси політичних еліт, бізнесових та фінансових кіл і шляхом узгодження, пошуків компромісів та консенсусу приймаються політичні рішення.

Отже, поступово логіка інтеграційних процесів на Європейському субконтиненті приводить до необхідності виходу на якісно новий рівень об'єднання – створення наднаціональних або квазіфедеральних структур. Водночас просування інтеграційних процесів зумовлюється також особливими позиціями країн-членів, соціально-економічними умовами, геополітичною та гео економічною ситуацією у світовій системі.

До поглиблення інтеграційних процесів підштовхують і світові економічні й політичні процеси, тенденція до глобалізації. У глобалізованому світі проблеми виживання та подальшого розвитку неможливо вирішити без поширення різноманітних форм кооперації та спеціалізації в межах міжнародних структур, більш широких, аніж національна держава. Глобалізаційні процеси є одним із найбільш вагомих чинників прискорення процесів європейської інтеграції. Європейці розуміють, що їх подальша консолідація є передумовою успішної експансії у глобальному вимірі.

Нове коло європейської інтеграції, пов'язане з формуванням власне Європейського Союзу, розпочинається невдовзі після руйнування біполярного світу і з прискоренням глобалізаційних процесів. Формування нової моделі об'єднаної Європи включає і процеси розширення за рахунок східноєвропейських країн та внутрішньої політичної й економічної інституційної консолідації шляхом введення єдиної валюти, формування конфедеративних засад політичного устрою, просування Європейської Конституції, впровадження спільної політики у сфері безпеки та оборони тощо. Усі ці масштабні процеси є своєрідною відповіддю європейських країн на виклики глобалізації та постбіполярної трансформації світу.

9-10 грудня 1991 р. в Маастрихті лідери держав Європейського Співтовариства затвердили, а в лютому 1992 р. підписали *Договір про Європейський Союз і Заключний акт про валютно-фінансовий союз*. Договір набув чинності 1 листопада 1993 р. після його ратифікації усіма сторонами. Певні положення цієї угоди були переглянуті у формі *Амстердамського договору* від 2 жовтня 1997 р., який набув чинності 1999 р.

Договір передбачає спільне громадянство Союзу, спільну економічну політику, створення Європейського валютного союзу та Євро-

пейського центрального банку. Європейському Парламенту надавалося право ухвалення постанов разом з Радою Міністрів. Уперше було оголошено про необхідність спільної зовнішньої політики й політики у сфері безпеки.

Європейський Союз об'єднує розвинені демократичні країни Заходу, що дотримуються спільної системи цивілізаційних цінностей. Таке об'єднання створює ядро тяжіння для інших європейських держав демократичного напрямку розвитку, які прагнуть включитися в європейський економічний, політичний і безпековий простір. Привабливість інтеграційної моделі, яку демонструє Європейський Союз, полягає у досить вдалому для сучасного глобалізованого світу співвідношенні національних інтересів окремої держави та інтересів спільноти у цілому. Стратегічні рішення приймаються на основі консенсусу, а якщо є суперечності, вони долаються шляхом переговорів і компромісів.

1995 року до ЄС залучаються три нейтральні країни Європи – Австрія, Фінляндія та Швеція. Але оскільки ЄС передбачає проведення спільної політики у сфері безпеки та оборони, нейтральний статус цих держав поступово зазнає трансформацій і обмежень.

Процес поглиблення європейської інтеграції як самостійного чинника має особливе значення для держав на сході субконтиненту і прилеглих регіонів, країни яких прагнуть поглиблювати зв'язки з Європейським Союзом і дедалі настійливіше ставлять питання про вступ до ЄС. Нова хвиля розширення відбувається 2004 р., коли до складу ЄС увійшли нові країни із Центральної та Південної Європи (Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чеська Республіка, Мальта і Кіпр). Болгарія, Румунія увійшли до ЄС у 2007 р. У 2013 р. членом ЄС стане Хорватія. Туреччина вже тривалий час залишається кандидатом на вступ до ЄС. Нині у цьому ж статусі перебуває кілька балканських країн, а також Ісландія.

Вагомим чинником Європейського проекту є складний процес інтеграції європейських національних держав у наднаціональний економічний і політичний союз, створюються поглиблені форми наднаціональної організації. Щодо наднаціонального статусу ЄС існують суперечки, насамперед зумовлені відносною двоїстістю природи Євросоюзу. З одного боку, вважається, що Євросоюз залишається у сфері дії міжнародного права і становить собою класичну міждержавну організацію з певними особливостями. З другого боку, звичайні міжнародні організації, на відміну від ЄС, діють у сфері міждержавного співробітництва, не втручаючись у внутрішні функції держав-членів і їх функціональних структур.

Європейський Союз виходить за межі традиційних міжнародних організацій, оскільки держави передають частину своїх суверенних

повноважень міжнародній організації в особі її керівних органів. Поширеним є погляд на ЄС як на асоціацію суверенних держав із тенденцією розвитку до об'єднання федерального типу.

Органи управління ЄС дійсно є незалежними й автономними від національних урядів. Проте, якщо слідувати класичній моделі взаємовідносин законодавчої та виконавчої влади, притаманній більшості європейських держав, то Європейська Комісія, щоб бути справжнім наднаціональним урядом, мала б призначатися Європарламентом відповідно до розстановки політичних сил, що в ньому склалася, і відображати волю європейських виборців, а отже, й нести відповідальність перед ними.

Однак у Європі ще немає потужних транснаціональних партій, а політичні групи в Європарламенті об'єднують представників національних партій – соціалістичних, зелених, християнських. Тобто представницька демократія не виходить за державні межі на рівні Європи, не існує верховного органу, якому б делегувалася політична влада, тобто наднаціональна організація в Євросоюзі не має централізованого ядра, при цьому зберігаючи хорошу керованість.

Разом з тим лідери національної виконавчої влади продовжують контролювати деякі політичні сфери ЄС: питання валютної інтеграції, зовнішньої політики та політики безпеки, співробітництво у сфері внутрішніх справ і юстиції тощо. Крім того, відмічається тенденція зростання впливу на наднаціональну політику ЄС т. зв. груп інтересів, автономних від національних урядів, – представників бізнесу, профспілок, учених, групи некомерційних інтересів. Поки що їхня увага зосереджена на Єврокомісії, однак помітним є наростання інтересу і до Європейського Парламенту як можливого майбутнього центру впливу.

Отже, оскільки завдання ЄС полягає в уніфікації територій, політики й економіки держав-членів, то він наділяється повноваженнями, аналогічними державним, а також використовує їх на території держав-членів і стосовно їх громадян, то Євросоюз можна розглядати як наднаціональну організацію. Проте нині наднаціональні цілі досягаються лише за допомогою механізму міждержавного узгодження. У правовій практиці Євросоюзу не існує чітко окреслених меж, які б розділяли поняття наднаціонального і міждержавного. У зв'язку із цим ЄС представляє собою міжнародну організацію, що має особливі стосунки з державами-членами.

Подальші кроки ЄС на шляху внутрішньої консолідації пов'язані із процесами конституційного оформлення ЄС. Європейський проект знаходиться ще у процесі формування, і можна тільки прогнозувати різні варіанти його реалізації. Водночас об'єктивною основою сподівань на успішну його реалізацію є те, що в умовах глобалізації іншої

привабливої та реалістичної альтернативи Європа не має, а отже, попри внутрішні суперечності та періодичні кризові явища, можна очікувати, що, так чи інакше, Європа поглиблюватиме інтеграційні процеси.

18-19 жовтня 2007 р. представники 27 країн-членів Європейського Союзу на Міжурядовій конференції в Лісабоні (Португалія) схвалили остаточний варіант тексту Договору про реформування ЄС (Лісабонська угода, офіційна назва якої – *Угода про заміну Договору про Європейський Союз та Договір, що засновує Європейське Співтовариство*). Цей документ має замінити проект Конституції ЄС, що 2005 р. був ветований національними референдумами у Франції та Нідерландах і став приводом для дворічної політичної кризи у ЄС. Справжня причина кризи полягала у швидкому й масштабному розширенні ЄС, кількість членів якого за два останні етапи розширення (2004 та 2007 рр.) збільшилася від 15 до 27 країн-членів. Попередня правова база ЄС не передбачала застосування в умовах такої кількості членів і тому вимагає змін.

Лісабонська угода є наслідком дворічного обговорення і досягнуто в результаті консенсусу. Вона спрямована на забезпечення безперервного функціонування розширеного ЄС шляхом реформування його інституцій та змін у процедурі прийняття рішень. Зміст Лісабонської угоди значною мірою залишився тим самим, який був запропонований у неприйнятій Конституційній угоді. Хоча за викладом тексту відрізняються: на відміну від Конституції, виклад у якій було побудовано «з чистого аркуша», Лісабонська угода (або Договір про реформування ЄС) вносить зміни до низки попередніх договорів (Договір про Європейський Союз 1992 р., Договір про створення Європейського економічного співтовариства 1957 р., Договір про створення європейського співтовариства атомної енергії).

Однак усередині ЄС зберігаються підстави для дискусій щодо питання, чи є нова угода кроком у напрямі побудови ЄС як наддержави, чи йдеться лише про вдосконалення системи європейських інституцій задля полегшення їх ефективного функціонування. Попри наполягання офіційного Брюсселя на тому, що Лісабонська угода зорієнтована виключно на реформу інституцій (що підкреслено у назві), вона, за оцінками експертів, підтримує поступовий рух ЄС у напрямі його оформлення як супердержави.

З нової угоди було вилучено найбільш дразливі пункти неприйнятого проекту Конституції: Договір не містить згадки про офіційну символіку ЄС (прапор, гімн і девіз) та її обов'язкове використання країнами-членами (хоча практично вони існують і продовжують існувати); з преамбули вилучено посилання на *християнські цінності*, а посаду *міністра закордонних справ* перейменовано на *найвищого представника із закордонних справ і політики безпеки* тощо.

Однак залишається незмінним, що країни, які входять до ЄС, добровільно поступаються національним суверенітетом у певних сферах для того, аби спільними зусиллями забезпечити економічну та зовнішню безпеку всіх країн-членів. Нова угода поглиблює політичну та економічну кооперацію у певних галузях і поширює її на нові сфери, що тягне за собою подальший перерозподіл національних повноважень на користь ЄС.

1.3. Ключові засади та принципи ЄС

Європейський Союз є політичним та економічним об'єднанням, до складу якого на сьогодні входить 27 європейських країн.

Принцип об'єднання країн у межах ЄС вважають унікальним. ЄС не є федеративною державою чи конфедерацією і водночас не становить класичну міжнародну організацію, спрямовану на міждержавне співробітництво (як ООН, ОБСЄ та ін.) У процесі довготривалого формування ЄС створив розвинуту специфічну систему інститутів та виробив власну систему прийняття спільних рішень, яка має враховувати як інтереси кожної з країн-членів, так і потреби об'єднання в цілому. Водночас протиріччя між національними інтересами окремих країн ЄС і наднаціональними потребами розвитку об'єднання в цілому продовжують визначати діяльність ЄС. Ця суперечність провокує кризи політичного та економічного характеру і водночас слугує потужним стимулом до пошуку шляхів їх розв'язання.

Другою особливістю Європейського проекту є його одночасна спрямованість на поглиблення інтеграційних процесів усередині ЄС і розширення шляхом приєднання нових країн-членів. Поступове збільшення кількості членів супроводжує процеси європейської інтеграції від самого їх початку. Однак на нинішньому етапі процес розширення ЄС стикається зі значними труднощами, що безпосередньо позначається на процесах європейської інтеграції України.

Головними пріоритетами ЄС вважає підтримку миру і стабільності в Європі, дотримання спільних цінностей ЄС та забезпечення добробуту народів країн-членів.

Фундаментальні принципи ЄС полягають у забезпеченні вільного руху людей, товарів, послуг і капіталів між країнами-членами. Усі країни Євросоюзу поділяють спільні демократичні цінності, забезпечують дотримання прав людини, принцип верховенства права, захист прав міноритарних спільнот.

Головні цілі ЄС на сьогодні спрямовані на вирішення сукупності, економічних, соціальних та безпекових завдань: створення простору свободи, безпеки та правосуддя всередині ЄС, соціально-орієнтованої

та конкурентоспроможної ринкової економіки, забезпечення захисту довкілля.

Проголошені цілі ЄС та в цілому успішна їх реалізація робить Європейський Союз привабливою метою для тих європейських країн, що мають намір приєднатися до ЄС.

Правовою основою діяльності ЄС є система угод, яка формувалася з початку створення ЄЕС. Історія законодавства ЄС відбиває процес поступового перетворення економічного об'єднання на великий політико-економічний союз, що нині діє як самостійний суб'єкт на міжнародній арені.

Система інститутів ЄС формувалася поступово, і в результаті виникла надзвичайно розгалужена структура, яка, з одного боку, зберігає спадковість нинішніх європейських інститутів з інститутами, створеними при заснуванні ЄС, а з другого – має відповідати складності сучасних завдань управління величезним об'єднанням, яке складається на сьогодні з 27 країн. Складність інституційного устрою ЄС уповільнює процес прийняття рішень, але завдяки відпрацьованій демократичній процедурі забезпечує їхню легітимність.

Управління ЄС здійснюється такими сімома головними інститутами: Європейський Парламент, Європейська Рада, Рада ЄС, Європейська Комісія, Суд Європейського Союзу, Європейський центробанк (ЄЦБ) та Європейська рахункова палата.

Європейська Рада – вищий політичний орган ЄС, що складається з глав країн або урядів країн-членів ЄС. Під час регулярних самітів лідерів держав-членів ЄС вона приймає політичні рішення і визначає напрями подальшого розвитку ЄС.

Європейський Парламент обирається громадянами країн ЄС шляхом прямого голосування; вибори відбуваються кожні 5 років. Парламент представляє інтереси громадян і відбиває реальний спектр політичних поглядів, зокрема щодо питання європейської інтеграції – від прибічників майбутнього федерального устрою ЄС до активних євроскептиків.

Рада ЄС є головним органом прийняття рішень, кожні півроку в порядку ротації Раду очолює певна країна-член ЄС. Саме Рада ЄС укладає міжнародні договори та угоди про відносини ЄС з іншими країнами та організаціями. Угода про асоціацію Україна–ЄС потребує для свого підписання одностайного рішення Ради ЄС: усі представники кожної країни-члена мають проголосувати «за».

Європейська Комісія представляє в ЄС виконавчу владу і має право законодавчої ініціативи.

Законодавча діяльність здійснюється за допомогою таких трьох інституцій, як Європейський Парламент, Рада ЄС та Європейська Комі-

сія. Європарламент представляє інтереси громадян ЄС, які його обирають. Рада ЄС репрезентує уряди кожної з країн-членів, а Європейська Комісія – інтереси ЄС у цілому. Європейська Комісія пропонує нові закони, а Європарламент та Рада ЄС ухвалюють їх. Далі країни-члени проводять імплементацію, а Єврокомісія контролює процес упровадження законів.

У законодавчій діяльності ЄС широко використовує процедуру спільного прийняття рішень (*co-decision*), що передбачає необхідну послідовність дій у разі виникнення розходжень між Радою ЄС та Парламентом під час ухвалення законів.

У разі ухвалення найбільш важливих для діяльності ЄС законів, а також деяких угод стосовно відносин із третіми країнами передбачена процедура їх ратифікації національними парламентами країн-членів, а в деяких випадках відповідно до особливостей національного законодавства – питання, що стосуються майбутнього устрою ЄС можуть виноситися країнами-членами на референдум. У 2005 р. негативні результати референдумів з питання затвердження проекту Конституції ЄС у низці європейських країн призвели до його відхилення та змусили до більш ретельного опрацювання інституційної реформи, прийнятої пізніше у вигляді Лісабонської угоди.

Процедура ратифікації національними парламентами передбачена і для набуття чинності Угоди про асоціацію Україна–ЄС.

1.4. Розширення ЄС

Процес розширення ЄС має далекосяжні наслідки як для Європейського субконтиненту в цілому, так і для внутрішнього інституційного устрою ЄС зокрема.

Процес розширення є постійною складовою частиною порядку денного ЄС. Розширення – це довготривалий процес, що розпочинається задовго до приєднання нової країни-члена і продовжується після набуття членства в ЄС (приєднання нових членів ЄС до Шенгенської зони, до зони євро).

Водночас зміст і завдання процесу приєднання нових членів у різні періоди значно відрізнявся. Шлях від об'єднання із 6 членів до нинішніх 27 включав кілька етапів. До закінчення «холодної війни» процес розширення охоплював країни т. зв. Західного блоку, проте після розпаду СРСР ситуація змінилася. У 1995 р. до ЄС приєдналися нейтральні Австрія, Швеція та Фінляндія, які до того входили в Європейську асоціацію вільної торгівлі (*EFTA*), водночас уже з початку 1990-х років статус країн-кандидатів було надано ще 13 державам, більшість із яких належала до т. зв. посткомуністичних країн.

2004 року відбулася найбільша хвиля розширення, під час якої до ЄС приєдналися 10 нових країн-членів (переважно посткомуністичні країни ЦСЄ та Балтії); 2007 р. членами Європейського Союзу стали ще дві країни – Румунія та Болгарія. Унаслідок угод про стабілізацію та асоціацію із країнами Західних Балкан їм було надано перспективу членства в ЄС. Найбільш успішно цей шанс використала Хорватія, яка завершила переговори про вступ і 2013 р. стане 28-м членом ЄС. Статус кандидата на членство мають Туреччина, Македонія, Ісландія, Чорногорія. У березні 2012 р. цей статус було надано Сербії. Інші країни Західних Балкан (Албанія, Боснія і Герцеговина, Косово) також мають європейську перспективу, або статус «потенційних кандидатів». Переговори про вступ із цими країнами, а також із Македонією, Чорногорією, Сербією ще не розпочиналися.

Після 2007 р. спостерігається помітне уповільнення процесу розширення, процедура приєднання до списку країн-кандидатів ускладнюється, однак процес розширення продовжується. Час від часу в ЄС виникають дискусії щодо необхідності остаточно визначити «межі Європи», призупинити розширення тощо. Спалахують дискусії щодо Туреччини, включно зі спробами відмови у перспективі членства. Однак логіка реалізації Європейського проекту диктує продовження розширення. Процес приєднання нових членів, здатних виконати критерії членства, продовжується і продовжуватиметься надалі.

Під час процесу розширення було вироблено критерії, яким має відповідати країна-кандидат на членство в ЄС. Ці критерії, названі Копенгагенськими (прийняті 1993 р. на саміті Європейської Ради в Копенгагені), складаються з групи вимог політичного (стабільні інститути, що гарантують верховенство права, дотримання прав людини, повагу до меншин), економічного (функціонуюча конкурентоспроможна ринкова економіка) та правового характеру.

У політичному сенсі процес розширення ЄС протягом останніх 20 років був спрямований на подолання наслідків холодної війни, на об'єднання Європи шляхом знищення розподільчих ліній, що виникли після Другої світової війни. Це завдання в ЄС вважають у принципі виконаним. Про завершення процесу об'єднання Європи було проголошено на святкуванні 50-річчя Римської угоди в 2007 р. у Берліні.

Водночас порядок денний розширення не включає жодної з пострадянських країн, окрім країн Балтії, які успішно приєдналися до ЄС у 2004 р. Натомість такі країни, як Україна, Молдова, Грузія, що проголосили намір у майбутньому приєднатися до ЄС, досі не отримали перспективи приєднання. Таким чином, у Східній Європі сформовано своєрідну «буферну зону», існування якої прямо суперечить проголошеним у межах Європейського проекту цілям об'єднання Європи.

Питання подальшого розширення ЄС, прийняття до складу Євро-союзу нових членів юридично визначено у Лісабонській угоді – базовому договорі, на основі якого діє ЄС. Цей договір містить ст. 49, **яка підтверджує можливість для будь-якої європейської держави, що поважає базові цінності Європейського Союзу, подати заявку на членство в ЄС.**

1.5. Європейське громадянство і спільна ідентичність

Еволюція європейських інтеграційних процесів зумовлювала, а надалі й посилювала потребу їх легітимації на рівні індивіда. Стимулом до поживлення дискусії щодо необхідності поглиблення європейської політичної інтеграції та формування спільної ідентичності, що мало її супроводжувати, стала економічна криза на початку 70-х років ХХ ст. Процес формування ідеї європейського громадянства був прискорений і політичними обставинами: європейське громадянство розглядалося лідерами ЄЕС як засіб формування єдиної європейської ідентичності, покликаної забезпечити додаткову міцність загальноєвропейської конструкції в умовах посилення Німеччини й подій, що відбувалися у східній частині субконтиненту.

Протягом 1970-х – початку 1980-х років у європейській інтелектуальній і політичній спільноті точилися дискусії довкола формування європейської ідентичності. У прийнятій 1973 р. Декларації щодо європейської ідентичності окреслювалися деякі напрями роботи над європейським громадянством. Подальшими роками робота у напрямку формування європейської ідентичності продовжувалася, розроблялися пропозиції щодо європейського паспорта, європейського прапора й гімну тощо, пропонувалися заходи, які мали сприяти популяризації європейської ідеї серед громадян країн-членів Співтовариства.

Важливим практичним елементом, що мав уможливити процес формування спільної європейської ідентичності, стала Угода «Про скасування паспортного та митного контролю між країнами Європейського союзу», підписана 14 червня 1985 р. сімома європейськими державами (Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Франція, Німеччина, Португалія та Іспанія; набула чинності 26 березня 1995 р.)

Європейське громадянство закріпив Маастрихтський договір 1992 р. Зміст ч. 2 ст. 17 Договору становлять права свободи пересування та місця проживання в будь-якій державі-учасниці Союзу, обирати та бути обраним на виборах до Європейського Парламенту в будь-якій державі-учасниці незалежно від громадянства, обирати й бути обраним на муніципальних виборах у країні проживання незалежно від

громадянства, користуватися послугами та захистом консульських і дипломатичних установ будь-якої держави-учасниці, подавати петиції до інституцій ЄС, звертатися до Європейського суду та отримувати відповідь будь-якою офіційною мовою за вибором.

На підтвердження концепції паралельного існування європейської та національної ідентичності в Маастрихтському договорі зазначено, що введення європейського громадянства не означає зникнення національного. У теоретичній думці було запропоновано поняття багаторівневого транснаціонального громадянства. Це означає, що індивіди одночасно є громадянами політичних спільнот різних рівнів і масштабів (локальних, регіональних, національних і європейського), причому ці форми громадянства у країнах ЄС не заперечують одна одну, а співіснують.

Проголошення європейського громадянства мало низку позитивних наслідків: по-перше, закріпило інтернаціональний характер європейської спільноти; по-друге, підкреслило те, що мета Європейського Союзу полягає в розвитку особистості його громадян шляхом надання їм більших свобод, нехай навіть в умовах зниження характерного для будь-якої національної держави функції політичного контролю; по-третє, європейські лідери вирішили важливе питання – обмежили повноваження національних держав, не створюючи при цьому наднаціональної державної структури, однак паралельно проголосивши жителів численних автономій, що існують майже в кожній європейській країні, громадянами ЄС без надання цим автономіям державного статусу.

З метою реалізації політики громадянства в ЄС здійснюються потужні програми й реалізуються масштабні заходи². Природно, що потреба розвитку європейського громадянства відображається і в молодіжній політиці ЄС, яка сприяє розвитку відчуття належності до Європейського Союзу, ідеї міжкультурного діалогу як усередині Союзу, так і поза його межами.

На сьогодні внаслідок цілеспрямованої та послідовної політики в межах ЄС формується концепція спільної європейської ідентичності, що ґрунтується на єдиному світогляді й цінностях, а не залежить від місця народження або етнічної належності батьків. Цінності – повага до прав людини, верховенство закону тощо – вважаються такими, що утворюють основу світосприйняття народів Європи.

Європейське громадянство, за своїм задумом, є особливим явищем, свого роду постнаціональним громадянством, що ґрунтується не на

²У квітні 2007 р. Рада ЄС ухвалила загальноєвропейську програму «Фундаментальні права і громадянство», яка має на меті культивувати повагу до фундаментальних прав і заохочувати громадян до більш активної участі в демократичному житті ЄС.

принципі національної приналежності, а на прихильності до універсальних прав і мультикультуралізму (чи культурного плюралізму). При цьому комплементарний характер європейського громадянства, яке доповнює громадянства національних держав, сприяє тому, що воно досить органічно вписується в нинішню схему побудови об'єднаної Європи, згідно з якою суверенні держави поступово делегують частину своїх повноважень наднаціональним структурам.

Безперечно, Європа була й залишається регіоном численних національних культур. Тому процес формування європейської ідентичності є досить складним і вже сьогодні виявляє низку протиріч у ЄС, бо принципи, на яких має бути побудована європейська ідентичність, входять у протиріччя з національними принципами зовнішньої культурної політики держав ЄС. Але однією з основних функцій федеративних політичних систем є інтеграція гетерогенних спільнот за умови збереження їхньої культурної автономії. Спільну ідентичність неможливо нав'язати згори, та коли вона вже існує, можна створити такі умови, в яких вона могла б розвиватися доволі швидко.

За останні півтора десятиріччя на Європейському субконтиненті сформувалася нова політична та культурна реальність. Європейський Союз, у якому нині об'єдналися 27 країн (і ще декілька є кандидатами й потенційними кандидатами на вступ) – це не просто велике політико-економічне інтеграційне об'єднання, він постає як втілення самої ідеї Європи – з усією повнотою філософських та історико-культурних смислів та асоціацій, пов'язаних із цим словосполученням. ЄС ототожнює себе з Європою взагалі, без жодних обмежувальних уточнень.

Будь-яка ідентичність, тобто усвідомлювана особою чи спільнотою (як групою осіб) самототожність, базується на трьох взаємопов'язаних системах координат – просторових, часових і ментальних. Європа поєднує у собі просторово-географічне значення й виразний темпоральний складник, пов'язаний не тільки з історичним минулим, а і з проєкцією майбутнього. Водночас сучасна Європа позначає й ментальну єдність – на рівні набору *спільних європейських цінностей*, таких, як демократичні права та свободи, верховенство права, повага до культурної, етнічної, лінгвістичної різноманітності європейських країн (принцип «єдності у розмаїтті») тощо.

Європейська ідентичність становить особливий різновид колективної ідентичності, що формується в ЄС – наднаціональному інтеграційному об'єднанні. У зв'язку з цим виникає проблема співвідношення різних видів колективних ідентичностей у межах однієї спільноти, зокрема питання про те, чи не конфліктує новітня наднаціональна європейська ідентичність (відчуття належності до об'єднаної Європи) з національними ідентичностями, притаманними окремим країнам-членам ЄС.

З-поміж теоретичних моделей колективної ідентичності можна визначити:

- культурну, яка тлумачить ідентичність як наслідок дії етнокультурних факторів, що формуються впродовж тривалого історичного процесу (таких, як спільна історична спадщина, спільна релігія, спільна мова);
- інструментальну, в межах якої ідентичність розглядається як результат економічного чи політичного розрахунку, що базується на власних інтересах;
- громадянську (*civic*) модель, що розглядає ідентичність як сутність, засновану на домовленостях (конвенціях) щодо норм політичного співіснування.

Згадані теоретичні моделі дають підстави для побудови типології ідентичностей, залежно від змісту ціннісних мотивацій, які переважають у тому чи іншому разі. Водночас вони дають змогу простежити, яким чином взаємодіють різні типи ідентичності в межах однієї спільноти.

Спільна європейська ідентичність, що формується у країнах ЄС, є принципово сумісною з національними ідентичностями держав-членів Євросоюзу. Цей факт частково є наслідком того, що національні ідентичності – переважно «культурні», а європейська ідентичність, головним чином «інструментальна». Унаслідок того, що національні та європейська ідентичність є відмінними за змістом, розвиток європейської ідентичності не передбачає обов'язкової зміни характеру лояльності у країнах Євросоюзу, а саме переходу від національної до наднаціональної лояльності.

РОЗДІЛ II.

РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

2.1. Генеза європейської економічної інтеграції

Економічна інтеграція стала провідним напрямом реалізації Європейського проекту, що бере початок від відомої заяви Роберта Шумана 9 травня 1950 р., коли вперше прозвучав заклик до практичного створення Союзу європейських країн.

Відповідно до Паризької угоди про утворення *Європейського співтовариства вугілля і сталі* шести європейських країн (Німеччина, Франція, Італія, Бельгія, Люксембург і Нідерланди) відбувалося об'єднання найбільших товарних ринків Європи. Це стало першим кроком до об'єднання європейських держав, здійсненим за наднаціональним принципом і наділений значними повноваженнями щодо національних урядів і підприємств.

Подальшим кроком європейської економічної інтеграції стало утворення спільного ринку, Економічного і валютного союзу європейських країн відповідно до Договору про заснування *Європейського економічного співтовариства* (Римський договір 1957 р.), основними цілями якого було визначено сприяння гармонійному, збалансованому та стійкому розвитку економічної діяльності, високому рівню зайнятості й соціального захисту, сталому і безінфляційному зростанню, високому рівню конкурентоспроможності, підвищенню рівня та якості життя, економічному і соціальному зближенню держав-членів.

Основними складниками концепції спільного ринку відповідно до Римського договору стали: створення Митного союзу, що передбачав заборону встановлення мита й кількісних обмежень на імпорт і експорт товарів у торгівлі між країнами-членами, а також інших заходів, що мають аналогічний характер; запровадження принципів вільної торгівлі й конкуренції між країнами-членами, серед яких вільний рух товарів, послуг, капіталів і людей; проведення країнами-членами таких єдиних

політик, як торгова, антимонопольна, аграрна, енергетична, транспортна, соціальна тощо.

Важливу роль у формуванні спільного ринку мало встановлення спеціального *режиму оподаткування*, відповідно до якого жодна держава-член не має прямого чи опосередкованого права обкладати продукцію іншої держави-члена будь-якими внутрішніми податками додатково до тих, якими вже прямо чи опосередковано обкладена подібна вітчизняна продукція. Понад те, жодна держава-член не має права обкладати продукцію іншої держави-члена будь-якими внутрішніми податками, які б сприяли непрямому захисту інших продуктів.

Митний союз побудовано на таких основних правилах, як заборона мита в торгівлі товарами між державами-членами та встановлення спільних митних тарифів щодо товарів із третіх країн. Також цей Союз підкріплений спільною комерційною політикою стосовно відносин Співтовариства із третіми країнами.

У цілому країни-члени мають дотримуватися принципу вільного конкурування між подібними товарами без неналежного втручання з боку держави й національних протекціоністських заходів.

До завдань, передбачених Римським договором у сфері *валютної інтеграції* в межах Європейського співтовариства, віднесено такі: запровадження незмінного фіксованого валютного курсу з метою подальшого введення єдиної валюти; розроблення і проведення спільної валютної політики та єдиної політики валютних курсів.

При цьому основною метою зазначених політик було визначено підтримання стабільних цін, збалансованості державних фінансів і запобігання розгортанню інфляційних процесів.

В умовах кризи Бреттон-Вудської системи й переходу до Ямайської валютної системи країни Європейського співтовариства розпочали пошук оптимальної моделі валютних відносин, яка б мінімізувала валютні ризики торговельних і фінансових операцій у межах спільного ринку, а також знизила б їх залежність від долара США. Важливим етапом процесу поглиблення європейської економічної інтеграції стало запровадження у 1979 р. *Європейської валютної системи*, основу якої склали запровадження єдиної європейської валюти (ЕКЮ) та механізму валютних курсів, а також створення Європейського фонду валютного співробітництва.

Слід зауважити, що ЕКЮ не можна було назвати повноцінною валютою, оскільки вона не використовувалася в готівкових розрахунках (у безготівкових – з обмеженнями) й виконувала переважно функцію індикатора під час валютних інтервенцій і кредитних операцій. Однак такий підхід цілком відповідав рівню економічної інтеграції, що сформувався на той час.

2.2. Європейський економічний і валютний союз

Найвищою формою європейської економічної інтеграції стало застосування Економічного і валютного (монетарного) союзу (ЕВС). Рішення про його поетапне створення було прийняте на Маастрихтському саміті, що відбувся в червні 1989 р. Із середини 1990 р. до кінця 1993 р. були проведені необхідні підготовчі заходи: остаточно усунуті обмеження на вільний рух капіталів у межах ЄС, а також між ЄС та іншими країнами. Важливим завданням відповідно до Римського договору та Єдиного європейського акта було визначено створення до 31 грудня 1992 р. *внутрішнього ринку*, що мав являти собою простір без внутрішніх кордонів, у межах якого забезпечувався вільний рух товарів, послуг, капіталів та осіб.

Створення Економічного і валютного союзу було закріплено Маастрихтським договором про Європейський Союз 1992 р., який набув чинності з 1 листопада 1993 р.

На другому етапі створення Економічного і валютного союзу (із 1 січня 1994 р. до 31 грудня 1998 р.) відбувалося подальше зближення (конвергенція) економічної і валютної політики країн-членів з метою створення необхідних передумов для запровадження єдиної європейської валюти.

Також було засновано Європейський валютний інститут як наднаціональний орган координації діяльності центральних банків країн-членів. Законодавчо обмежено фінансування державного сектору, відмінено привілейований доступ підприємств та організацій державного сектору до коштів фінансових інститутів. Крім того, було вжито заходи стосовно дотримання обмежень, що накладаються на дефіцит бюджету й державний борг. Центральні банки одержали остаточно статутну незалежність від їхніх урядів.

2 травня 1998 р. Рада ЄС прийняла рішення про те, які з держав відповідають установленим критеріям конвергенції і допускаються до переходу на спільну європейську валюту – євро, починаючи з третього етапу становлення Економічного і валютного союзу. Відповідно до Протоколу від 07 лютого 1992 р. «Про критерії конвергенції згідно зі статтею 121 Договору про заснування Європейської Спільноти» було визначено такі критерії конвергенції (*маастрихтські критерії*):

- *цінової стабільності*. Держава-член повинна мати стабільну поведінку цін, і середній рівень інфляції в ній протягом останнього року, який не більше ніж на 1,5 в. п. перевищував би рівень у трьох державах-членах, що мають найліпші показники цінової стабільності;

- *стабільності державного фінансового становища.* На час перевірки щодо держави-члена не має бути рішення Ради про наявність у неї надмірного дефіциту (порівняно з контрольним значенням відношення дефіциту бюджету або державного боргу до ВВП, визначених окремо – відповідно 3 та 60 %);

- *участі в механізмі обмінного курсу Європейської валютної системи.* Держава-член протягом останніх 2 років має дотримуватися встановлених меж коливань, обумовлених механізмом обмінного курсу Європейської валютної системи, не здійснювати з власної ініціативи девальвації курсу своєї валюти відносно валюти будь-якої іншої держави-члена;

- *конвергенції відсоткових ставок.* Середня довгострокова номінальна відсоткова ставка у державі-члені протягом останнього року має не більше, ніж на 2 в. п. перевищувати відсоткові ставки у трьох державах-членах, які мають найліпші показники цінової стабільності.

Оцінці можуть підлягати й інші критерії, зокрема забезпечення незалежності Центрального банку, рівень розвитку фінансових ринків тощо.

Довідково. До кінця 1998 р. країни-кандидати на вступ до Економічного і валютного союзу демонстрували таке виконання критеріїв конвергенції.

Інфляція: всі потенційні кандидати, за винятком Греції, відповідали критерію конвергенції.

Довгострокові відсоткові ставки: у всіх країнах-кандидатах відсоткові ставки за довгостроковими позиками були наближені до тих, що діяли у Німеччині.

Державний борг: у п'яти із дванадцяти потенційних членів державний борг перевищував 60 % ВВП, зокрема в Італії та Бельгії – значно вище 100 %, у Греції – понад 90 %. Італії та Бельгії, однак було дозволено приєднатися до ЄВС у 1999 р. за умови, що державний борг знижуватиметься «в задовільному темпі».

Дефіцит державного бюджету: якщо 1995 р. країни-кандидати мали колективний дефіцит державного сектору в розмірі 7,5 % ВВП, то до 1998 р. ця цифра впала до 1,4 % ВВП, й у всіх країнах, за винятком Греції, дефіцит був нижче (або майже) 3 % від ВВП.

Курси валют: Італія не задовольняла відповідні критерії валютних курсів, проте приєдналася до ЄВС.

Із 1 січня 1999 р. (початок третього етапу створення Економічного і валютного союзу) запроваджено спільну європейську валюту *євро* за курсом 1 ЕКЮ = 1 євро. На цьому етапі фіксувалися тверді обмінні курси між євро та національними валютами країн-учасниць. На заміну Європейського валютного (монетарного) інституту було засновано Європейський центральний банк, почала свою діяльність Європейська система центральних банків, покликаних забезпечувати обіг євро на внутрішньому й міжнародних валютних ринках. Випуск боргових зобов'язань державних органів із 1 січня 1999 р. здійснювався тільки

в євро, а підприємства набували права проводити безготівкові розрахунки в євро. У готівковий обіг нову спільну європейську валюту було запроваджено з 1 січня 2002 р. Одночасно із цим розпочалося вилучення з обігу національних грошових знаків. Після 1 липня 2002 р. євро остаточно перетворився на єдиний законний платіжний засіб для всіх країн-учасниць ЄС, що ознаменувало завершення процесу створення економічного і валютного союзу.

2.3. Основи бюджетної політики в ЄС

На початку формування європейської економічної спільноти окремі європейські співтовариства мали власні бюджети, основною метою яких було забезпечення видатків на адміністрування їхньої діяльності.

Згідно з Договором про злиття (Брюссельський договір) від 9 квітня 1965 р. (набув чинності з 01 липня 1967 р.) відбулося об'єднання органів Євр пейського об'єднання вугілля і сталі, Європейського співтовариства з атомної енергії і Європейського економічного співтовариства у спільну організаційну структуру. Відповідно відбулося і об'єднання бюджетів зазначених організацій у спільний європейський бюджет.

Основними *принципами* формування спільного європейського бюджету визначено такі:

- принцип об'єднання – всі надходження і видатки зводяться разом у єдиному документі;
- принцип річного періоду – операції бюджету стосуються бюджетного року;
- принцип збалансованості – видатки не мають перевищувати надходження;
- принцип єдиної валюти;
- принцип універсальності – розподіл видатків не залежить від розміру внесків країн-членів, а формується відповідно до потреб співтовариства.

Зважаючи на активний розвиток інтеграційних процесів, Європейський Союз потребував фінансових ресурсів не лише на виконання адміністративних функцій, а й на вирішення таких важливих завдань, як економічне та соціальне зближення держав-членів, забезпечення сталого економічного зростання тощо. Отже, поступово у спільному європейському бюджеті виокремилися статті, спрямовані на підтримку розвитку сільського господарства, фінансування програм інноваційного розвитку, структурне вирівнювання регіонів тощо. Поступово бюджет ЄС став важливим інструментом регулювання територіальних інтеграційних процесів.

Спочатку спільний бюджет формувався за рахунок внесків держав-членів, згодом визначальну роль відігравали перерахування частини ПДВ країн-членів, на даний час визначено такі основні джерела спільних фінансових ресурсів ЄС:

- мито на імпорт;
- відрахування держав-членів від обсягу податку на додану вартість, який збирається у країнах-членах (на сьогодні – 0,5 %);
- відрахування держав-членів від розміру їх валового національного доходу (ВНД) (ставка визначається щорічно при затвердженні бюджету ЄС, але не вище 1,24 %).

Іншими джерелами власних ресурсів ЄС можуть бути загальноєвропейські податки та збори, штрафи, банківські відсотки, внески третіх країн тощо. Важливим положенням установчих договорів ЄС є те, що бюджет Союзу не може бути дефіцитним.

***Довідково.** Згідно із затвердженими показниками загальні надходження до бюджету ЄС у 2011 р. мають становити 126,5 млрд євро, або 1,01 % від ВНД країн-членів. При цьому найбільші надходження до спільного бюджету забезпечують Німеччина – 19,5 %, Франція – 17,6%, Італія – 13,4 %, Великобританія – 11,9 %. Найбільшими статтями видатків є витрати на забезпечення зростання і зайнятості – 45,5 %, збереження і раціональне використання природних ресурсів – 41,3 %. При цьому витрати на адміністрування складають 5,7 % від загального обсягу видатків ЄС. На 2012 р. надходження до бюджету ЄС очікуються на рівні 129,1 млрд євро, що складає 0,98 % ВНД країн-членів. Характерною тривалою тенденцією є зниження частки власних ресурсів ЄС і зростання частки внесків країн-членів.*

Бюджетна система ЄС зазнала кілька етапів реформування. На сьогодні бюджет Євросоюзу розраховується на підставі довгострокового планування (на 7 років). Процеси підготовки і прийняття проекту бюджету ЄС, а також його виконання регламентовані ст.ст. 268–280 Договору про заснування Європейського співтовариства з урахуванням змін, внесених, зокрема, Амстердамським договором 1997 р. і Лісабонським договором 2009 р.

Бюджетна система ЄС є *дворівневою* і включає, з одного боку, бюджет Союзу, а з іншого – бюджети країн-членів, що обмежуються лише лімітами бюджетного дефіциту й державного боргу. Зокрема, Маастрихтською угодою 1992 р. було встановлено, що дефіцити держбюджету країн-членів не мають перевищувати 3 % ВВП, а державний борг може бути не більше 60 % ВВП. Пакт стабільності та зростання 1997 р. запровадив зобов'язання для країн-членів: у разі перевищення дефіциту держбюджету межі у 3 % виправляти ситуацію протягом року, в іншому разі можуть бути вжиті фінансові санкції у вигляді штрафу до 0,5 % ВВП.

Установчими документами ЄС встановлено, що і *Співтовариство, і держава-член не несуть відповідальності* й не беруть на себе зобов'язань центральних урядів, регіональних, місцевих та інших органів державної влади, інших структур публічного права чи державних підприємств держав-членів, за виключенням випадків взаємних фінансових гарантій під час спільного виконання конкретного проекту.

Таким чином, бюджетна політика країн-членів є достатньо автономною, а спільний бюджет ЄС не може розглядатися в якості класичного інструменту макроекономічного регулювання. Така ситуація породжує суттєві протиріччя між цілями інтеграції та можливостями контролю за економічними процесами.

2.4. Вигоди економічної інтеграції для країн ЄС

Запроваджена модель європейської економічної інтеграції дала змогу країнам-членам отримати такі безсумнівні вигоди:

- у короткостроковій перспективі країни отримали позитивні ефекти від зростання торгівлі (створення спільного ринку, зони вільної торгівлі та Митного союзу);

- у середньостроковій перспективі країни отримали переваги від зростання конкурентоспроможності (регуляторна уніфікація, конвергенція за рахунок спільних політик і фінансової допомоги), від ефекту масштабу та мобільності чинників виробництва (спільний ринок);

- у довгостроковій перспективі євроінтеграція генерує динамічні ефекти, що спираються на політичну єдність і виявляються в загальному зростанні добробуту населення країн ЄС.

У цілому з 1960 по 2002 рр. економічна, політична й соціальна інтеграція принесла суттєві вигоди країнам Європи у вигляді посилення конкуренції, зниження цін, поліпшення послуг. Усе це, за більшістю експертних оцінок [99; 102], сприяло процвітанню й поліпшенню соціального прогресу в регіоні. У цей період, за оцінками аналітиків *Nomura Global Economics*, відкритість торгівлі, що вимірюється співвідношенням внутрішньорегіональної торгівлі до регіонального ВВП у країнах-засновницях євросони, збільшилася з 12 % ВВП до 26 %, а обсяг двосторонньої торгівлі між країнами ЗЄ збільшилася за той самий період приблизно на 1200–1400 %.

Теоретичні дослідження економічної ефективності євроінтеграції за допомогою економічного моделювання також доводять існування низки вигод для європейських країн, що долучилися до економічної та фінансової інтеграції. Так, у дослідженні «Європейська монетар-

на уніфікація: передчасно чи не продумано?» [82] робиться висновок про очевидний позитивний вплив євроінтеграційного проекту на розвиток регіону. Автор дослідження проводить порівняльний аналіз інтегральних показників розвитку США та країн нинішньої євразони і наводить розрахунки щодо співставності економічної динаміки в європейських країнах і США (див. Дод. 1, табл. 2). Разом з тим автор вказує на наявний невикористаний потенціал інтеграції, хоча країни і демонструють значний рівень конвергенції щодо макропоказників.

Підсумовуючи результати численних досліджень [1; 61; 81; 97], можна узагальнити позитивні чинники розвитку національних економік, зумовлених долученням до євроінтеграційного проекту. Реформування національних економік країн у процесі підготовки до вступу і безпосередньо під впливом конвергенції сприяло створенню низки позитивних для країни ефектів:

- проведення реформ національного законодавства, що сприяли підвищенню прозорості ринку та зміцненню конкурентоспроможності національних компаній;
- усунення бар'єрів, які перешкоджають вільному руху товарів, послуг, осіб і капіталів, що оптимізувало баланс попиту й пропозиції і сприяло більш раціональному розподілу та використанню ресурсів, крім того, допомогло зекономити час і фінансові витрати;
- поглиблення секторального та різнорівневого територіального співробітництва між державами;
- збільшення частки приватного сектору після приватизації державних підприємств сприяло вирішенню поточних проблем фінансування економічного розвитку й посилило конкуренцію, стимулювало науково-технічний прогрес, раціоналізацію управління, підвищення професійного рівня робітників та інженерно-технічних кадрів і, зрештою, зростання продуктивності праці й добробуту;
- запровадження спільної грошової одиниці євро означало для інвесторів зникнення витрат і ризиків, пов'язаних з обміном та перерахунком валют. Фінансові послуги стали оцінюватися в єдиній валюті, а отже, з'явилася можливість для порівняльності цін щодо аналогічних товарів у інших країнах. Збільшилася доступність національних ринків для іноземних інвесторів і зріс рівень інтернаціоналізації фінансового сектору. В цілому, зазначені процеси підвищили мобільність капіталу й прибутковість від фінансових вкладень, залучаючи дедалі нові потоки інвестицій в економіку країн-членів Євразони.

2.5. Протириччя й недоліки моделі європейської економічної інтеграції

Розвиток і поглиблення інтеграційних зв'язків між європейськими країнами (з початку створення перших європейських галузевих союзів і до сучасного Економічного й валютного союзу) супроводжувалося критичними оцінками та песимістичними прогнозами щодо довгострокових перспектив цього багаторівневого й різновекторного інтеграційного об'єднання. Очевидно, що розвиток ЄС дійсно не був безпроблемним, причому наявність принципівих вад організації цього інтеграційного утворення, а також відсутність певних очікуваних, проте не реалізованих наслідків європейської інтеграції створюють реальні перешкоди для подолання економічної кризи, в якій опинився ЄС у 2010 р.

Від початку організація Економічного і валютного союзу ЄС базувалася на підході, що містив у собі низку суттєвих недоліків, які згодом і спровокували розгортання потужних кризових явищ. Як стверджує чимало дослідників [85], у 1999 р. Європа ще не була готова до монетарної інтеграції, а запровадження єдиної валюти відбулося, скоріше, з міркувань політичної, аніж економічної доцільності. Країни мали значні розбіжності в показниках економічного розвитку, які з часом так і не вдалося повністю нівелювати. Отже, певні країни приєдналися до Економічного і валютного союзу зі значними конкурентними перевагами. Як суттєві вади процесу європейської економічної інтеграції дослідники [74] також виділяють низький рівень конвергенції ринків праці, значні розбіжності в показниках продуктивності праці у країнах-членах, порівняно невисокий рівень внутрішньо-європейської торгівлі й потоків капіталу.

З-поміж принципівих недоліків моделі європейської економічної інтеграції слід виділити *недостатній контроль за дотриманням встановлених вимог щодо економічної інтеграції*. Якщо рішення, які передували вступу в Економічний і валютний союз, країнами-членами були виконані майже в повному обсязі, то рішення, які могли б стимулювати подальшу економічну конвергенцію, не супроводжувалися цілеспрямованими діями урядів щодо їх жорсткого виконання. Тільки Пакт стабільності членами Євросоюзу було порушено понад 60 разів [96].

Неодноразово фіксувалися порушення країнами-членами маастрихтських критеріїв конвергенції, проте санкції застосовувалися не до всіх порушників і мали вигляд рекомендацій. Зокрема 2003 р. було розпочато процедури протидії наднормативному бюджетному дефіциту стосовно Німеччини та Франції. До кінця 2005 р. ці країни мали

знизити свої бюджетні дефіцити до рівня 3 % ВВП і виконати низку встановлених умов. Інших санкцій, окрім наданих рекомендацій, не застосовувалося.

***Довідково.** За даними Євростату, 2005 р. дефіцит держбюджету, що перевищує 3 %, мали Словаччина (3,6 %), Польща (4,1 %), Угорщина (5,9 %), Кіпр (6,3 %), Мальта (9,7 %), Чехія (12,9 %). У 2009 р. бюджетний дефіцит 16 країн єврозони досяг 6,3 % сумарного ВВП, що втричі більше за показник 2008 р. Дефіцит Греції склав 16,6 % ВВП, державний борг – 115,1 % ВВП. З-поміж інших країн найвищі бюджетні дефіцити зафіксовані в Ірландії (14,3 %), Іспанії (11,2 %), Португалії (9,4 %), Латвії (9,0 %), Литві (8,9 %), Румунії (8,3 %), Франції (7,5 %) та Польщі (7,1 %). За даними ОЕСР, у 2011 р. перевищення ліміту державних боргів країн єврозони відносно їх ВВП найвищим буде в Іспанії – 73 %, Німеччині – 87 %, Франції – 97 %, Португалії – 110 %, Ірландії – 120 %, Італії – 129 %, Греції – 157 %.*

Не зважаючи на задекларовані в Договорі про заснування Європейського співтовариства цілі щодо економічного і соціального зближення держав-членів, досягти їх повною мірою так і не вдалося. Проблема посилення економічної неоднорідності особливо загострилася у зв'язку з розширенням ЄС у 2004 р.

З огляду на те, що у 2004 р. нові країни-члени суттєво відставали за показником ВВП на душу населення від старих членів ЄС, було прийнято рішення надавати фінансову допомогу для прискорення зростання тим країнам, які знаходяться нижче 75 % від базового показника (відповідає середньому рівню ВВП на душу населення по всіх країнах у 2004 р., прийнятому за 100 %). На момент вступу лише Словенія перевищувала контрольний показник, а інші мали відповідно: Чехія – 71 %, Угорщина – 62 %, Словаччина – 61 %, Естонія – 53 %, Литва та Польща – 47 %, Латвія – 41 %. Для порівняння у Німеччині цей показник складав 117 %.

За оцінками експертів, на даний час розрив у рівнях доходів найбідніших і найбагатших країн ЄС (середній показник) сягає 35 разів.

На початковому етапі функціонування Економічного і валютного союзу країни-члени отримали сильний економічний імпульс для розвитку, що відкривав нові можливості, але вимагав цілеспрямованої адаптивної та зрілої економічної політики³. Оскільки ані уряди низки європейських країн, ані загальноєвропейські інституції не встигали адекватно реагувати на нові реалії, економічні дисбаланси почали переростати в реальні загрози розвитку і окремих країн, і Євросоюзу в цілому.

³Про принципову можливість проведення такої політики свідчить, зокрема, досвід Австрії, яка «приспосовувала» національну економіку до реалій ЕВС і відкривала нові можливості розвитку, мінімізуючи актуальні ризики [61].

Очевидно, що периферійні країни єврозони були найгірше підготовлені – і економічно, і професійно, і політично – до висококонкурентного середовища, яке створював єдиний монетарний простір. Із часом позитивний вплив монетарної та валютної інтеграції на малі європейські країни поступово скорочувався й у деяких випадках спричинив протилежні від очікуваних наслідки. Так, до 2007 р. сукупні витрати на одиницю праці й рівень споживчих цін країн периферії Єврозони зростав значно швидше за середні показники. Контрастували й тенденції, що склалися в зовнішній торгівлі відповідних країн та основних економік ЄС: на тлі зростання дефіцитів поточного рахунку платіжного балансу Греції, Іспанії, Португалії, Ірландії незначні дефіцити (1-2 % ВВП) або профіцити поточного рахунку стабільно демонстрували з 2003-го по 2007 рр. Італія, Франція, Німеччина (див. Дод. 1, рис. 1).

Динаміка реального обмінного курсу євро для країн єврозони (див. Дод. 1, рис. 2) також демонструє різні умови господарювання у цих країнах, акцентуючи на поточних і перспективних викликах та загрозах.

Спостерігаються також значні відхилення показників продуктивності праці країн єврозони, хоча теоретично процес конвергенції мав би сприяти їх зближенню (див. Дод. 1, рис. 3).

Таким чином, сподівання на вирівнювальну дію стимулів спільної валютної та уніфікованої монетарної політики не справдилися [93].

Економічна неоднорідність країн ЄС значною мірою обумовлює розбіжності в поглядах країн-членів на цілі податкової та бюджетної політики, питання справедливості та соціального розвитку тощо.

З огляду на таку ситуацію, неодноразово порушувалося питання щодо формування нової економічної та організаційної моделі ЄС, яка б визначала відмінні цілі й завдання для країн, залежно від рівня й темпів їх економічного розвитку (т. зв. двошвидкісна модель). Проте ця ідея викликала активну полеміку й на даний час не знаходить підтримки серед широких кіл представників ЄС. Це свідчить про певні *проблеми ЄС у сфері централізованої координації економічної політики в країнах-членах*.

Не було досягнуто гармонізації податкових політик у межах ЄС. Попри численні нормативи та вказівки основних інститутів ЄС щодо впровадження й дотримання спільних податкових правил, існують суттєві проблеми щодо їх реалізації в повному обсязі всіма країнами-членами. При цьому відмінні методи обчислення податків (зокрема щодо визначення бази оподаткування, періоду розрахунків, моменту сплати податку тощо) й різні процедури їх стягнення накладають не-виправданий додатковий тягар на імпортовані товари (навіть за умови однакової ставки оподаткування).

Зважаючи на те, що гармонізації на рівні ЄС зазнали лише три категорії підакцизних товарів – спирт і алкогольні напої, тютюнові вироби, енергоносії, – встановлення відмінних ставок акцизів на певні групи товарів провокує фінансові шахрайства й інші протиправні дії з підакцизними товарами.

Валютна інтеграція країн ЄС передбачала *уніфікацію фінансового середовища для кардинально відмінних між собою економічних систем*. При цьому умови доступу до фінансових ринків автоматично стали однаковими і для сильних, і для слабких економік. Для останніх вони виявилися безпрецедентно м'якими й такими, що фактично демотивували уряди щодо проведення прискорених структурних реформ національних економік. Додаткові перешкоди необхідним структурним реформам створювали домінування бюрократичних структур ЄС і відсутність достатніх ринкових стимулів на спільному європейському ринку.

Зокрема, форсоване зближення (фактично суттєве зниження) відсоткових ставок на позичковий капітал сприяло розвитку боргових криз у таких країнах, як Греція, Португалія, а також розростанню фондів «бульбашок» (зокрема в Іспанії та Ірландії), які відбулися під впливом світової економічної кризи 2008-2009 рр.

Усі вади європейської інтеграційної конструкції – і закладені в основних правових актах, і набуті внаслідок невиконання прийнятих рішень – з повною силою проявилися під час світової економічної кризи 2008-2009 рр.

З розгортанням наприкінці 2007 р. фінансової кризи у США європейські банки були втягнуті у процеси фінансової дестабілізації. Втративши платоспроможність через обвал фондових ринків, американські банки припинили надавати короткострокові кредити банкам-партнерам, зокрема з Європи. Європейські банки своєю чергою через брак доларів і наростаючий дефіцит ліквідності також обмежили трансакції каналами щоденного кредитування партнерських банків. У результаті європейський ринок міжбанківських кредитів майже припинив існування.

У США в результаті швидких і системних дій регулятора банківська криза майже завершилася вже у 2009 р. На відміну від США, через глибокі відмінності в політичних та економічних структурах країн-членів і недієздатність європейських структур ЄС не зміг швидко локалізувати епіцентри кризових процесів у банківському секторі.

Реалізація національними урядами країн ЄС та ЄЦБ низки заходів, спрямованих на підтримку найбільших банків та фінансових установ, сприяла суттєвому зростанню бюджетних дефіцитів і державних боргів країн ЄС.

Принципове протиріччя, закладене в європейській моделі економічної інтеграції, полягає у тому, що загальна економічна політика, тобто перша опора Економічного і валютного союзу, ґрунтується на міжурядовому підході, а єдина грошово-кредитна політика – друга опора – базується на федералістському підході: національні й центральні банки підпорядковані безпосередньо ЄЦБ, хоча можливості останнього щодо незалежної монетарної політики є великою мірою обмеженими наявними в національних банків ресурсами.

Розгортання в 2010 р. боргової кризи в ЄС і низька ефективність традиційних антикризових заходів реагування були значною мірою обумовлені *неможливістю проведення єдиної бюджетної політики Союзу*. В умовах певної гармонізації монетарної політики в ЄС кожна з країн продовжувала проводити власну бюджетну політику. Наслідками цього стали значні макроекономічні дисбаланси, послаблення єдиної європейської валюти і зниження темпів економічного зростання, суттєво посилені впливом світової економічної кризи. Таким чином, мав місце подвійний ефект банківської та боргової кризи.

Довідково. 2009 р. став для економіки ЄС найтяжчим із часів Великої депресії: сукупний ВВП знизився на 4 %, а безробіття виросло на третину. Безпрецедентна фінансова криза й економічний спад у 2007-2008 рр. призвели до зростання дефіцитів бюджету і спричинили загальне підвищення рівня суверенного боргу в усьому світі. Збільшення дефіцитів відбулося переважно через падіння доходів бюджетів (від скорочення обсягів економічної діяльності) та зростання державних видатків. У 2010 р. у розвинених країнах середній дефіцит бюджету складав 8,3 % ВВП. (International Monetary Fund (IMF) – World Economic Outlook (April, 2010). Того ж року співвідношення державного боргу до ВВП у розвинених країнах досягло рівня 97 %, збільшившись із 75 % у 2006 р.

Іншою проблемою є те, що *спільний бюджет ЄС має обмежений обсяг ресурсів* і не може розглядатися в якості джерела фінансування антикризових заходів. Проект створення Європейського фонду валютного співробітництва (ЄФВС) було розроблено відповідно до рішення про запровадження Європейської валютної системи ще у 1981 р. Проте до 2010 р. ця ідея залишалася нереалізованою, незважаючи на низку бюджетних криз у ЄС протягом 80-х років.

Однією з головних причин низької ефективності дій основних інститутів ЄС у сфері економічної політики є *складність процедури прийняття рішень і відмінність поглядів країн-членів з принципових питань*.

Як уже зазначалося, незважаючи на значну кількість випадків недотримання маастрихтських критеріїв, фінансові санкції у вигляді штрафів до жодної з країн-членів не застосовувалися. Це обумовлено, зокрема, складною і багатоетапною процедурою, визначеною статутними

документами ЄС, яка передбачає дослідження питання, розроблення рекомендацій, вжиття інших заходів і може тривати роками.

Аналогічні проблеми виникають у разі необхідності утворення нових наднаціональних інститутів та органів управління. Так, враховуючи, що основним джерелом загроз економічній безпеці ЄС під час світової економічної кризи у 2008-2009 рр. стали фінансові ринки, країнами Євросоюзу було визнано необхідність посилення контролю й нагляду за цією сферою.

На саміті ЄС у грудні 2009 р. було ухвалено принципове рішення про створення нової наднаціональної архітектури нагляду й контролю за фінансовими ринками, основою яких є Європейська рада аналізу системних ризиків (*European Systemic Risk Board, ESRB*) і Європейська система фінансових контролерів (*European System of Financial Supervisors, ESFS*). Проте через тривалу процедуру створення наднаціональних органів у ЄС і наявність низки протиріч між країнами-членами новостворені органи на сьогодні не виконують у повному обсязі визначені для них завдання.

Крім того, країни єврозони іноді мають діаметрально протилежні погляди не тільки на те, що конкретно кожному з них може принести спільна економічна політика Союзу, а й на економічну доцільність упроваджуваних реформ. Яскравими прикладами є нещодавні обговорення питання про доцільність прийняття нової бюджетної угоди. Відповідний проект було схвалено на саміті ЄС 8-9 грудня 2011 р. лише за умови, що він поширюватиметься виключно на країни єврозони [17] і тих, що мають намір добровільно приєднатися до угоди (на сьогодні таких країн 6 – Болгарія, Данія, Латвія, Литва, Польща й Румунія). Рішення про підписання нового договору про ЄС, де будуть закріплені більш жорсткі умови економічної інтеграції та змінені принципи управління ЄС, прийняти не вдалося. Категорично не підтримала зазначений проект нової бюджетної угоди Великобританія, яка посідає окрему позицію з комплексу питань антикризового регулювання та майбутнього ЄС.

2.6. Імовірні сценарії перебігу кризи в зоні євро та антикризові реформи ЄС

Екстраполюючи наявний досвід країн-лідерів Європейського Союзу щодо подолання кризи, експерти запропонували кілька підходів до аналізу розвитку фінансово-економічної кризи в ЄС, безпосереднім епіцентром якої будуть події в ЗЄ. Високі поточні ризики пов'язані з тим, що з кожним новим циклом загострення кризи відносно сильніші та більші економіки, наприклад Італія та Іспанія, що потребуватимуть

значних обсягів боргового рефінансування, зазнаватимуть дедалі більшого тиску, що знижуватиме загальні шанси на успіх проекту з «порятунку єврозони». На сьогодні незрозуміло, якою може бути хронологія процесу поширення дестабілізації у зоні євро і загалом у ЄС. Можна прогнозувати, що ланцюгова реакція поширюватиметься всією Європою досить швидко, драматично та неконтрольовано у часі. Проте можуть бути періоди, коли події розвиватимуться повільно. За поточними експертними оцінками, з кожним новим етапом ескалації кризи (й розширенням масштабів ураження економічних суб'єктів по всьому світу) може зростати готовність офіційних міжнародних та європейських інституцій до інтервенцій з метою порятунку євро. Не можна виключати також і того, що традиційні заходи підтримки можуть надати лише тимчасовий ефект і оздоровлення економіки Євросоюзу потребуватиме заходів, на які ані міжнародні гравці, ані країни-члени ЄС іти не готові.

Перший підхід, найбільш оптимістичний, проте малоімовірний, пов'язаний зі збереженням *status quo*. В основі такого прогнозу – розрахунок на інституційну спроможність лідерів ЄС, зокрема лідерів Німеччини та Франції [73]. Це аргументується імовірністю посилення політичних важелів у антикризовій політиці ЄС. Наприклад, канцлер Німеччини Ангела Меркель пропонує вважати проблеми єврозони не стільки економічними та фінансовими, скільки політичними – тому й рішення мають бути політичними. Отже, радикальні інституційні зміни ще можуть встигнути попередити кризу за умови їх ухвалення й набуття чинності у 2012 р. Непопулярні заходи вимагатимуть від держав-членів єврозони (ЄС-17) майже повністю відмовитися від фінансового та фіскального суверенітету й передати керівництво національними фінансами міждержавним і наддержавним інституціям. На сьогодні відповідальні органи ЄС працюють над деталізацією нових регуляторних документів. Якщо такі інституційні зміни відбудуться, то ЄС-17 поступово трансформуватиметься у федеративну державу. Паралельно із запровадженням «фіскального союзу» діятиме механізм солідарної відповідальності членів Союзу.

Компанія *Roubini Global Economics (RGE)* провела низку досліджень щодо ймовірності розпаду валютного союзу в перспективі 2012–2020 рр. За оцінками *RGE* [90], у перспективі найближчих 5 років імовірність розпаду єврозони становить 1:3. Аналітична інституція вважає, що цей сценарій буде результатом поєднання кількох чинників. Певні ринкові чинники разом з узгодженими політичними діями у відповідь можуть увінчатися або половинчастими, або дійсно успішними рішеннями стосовно інституційної реформи ЄС. Таким чином, недоліки конструкції валютного союзу можуть бути врегульовані за рахунок нового консенсусу з більш надійною організаційною структу-

рою, в т. ч. за рахунок більш жорстких фінансових і фінансових правил, а також розширення повноважень Європейського центрального банку, надання йому права стати кредитором в останній інстанції. На сьогодні такий спільний фінансовий механізм, як, наприклад, єврооблігації, на думку експертів, є половинчастим рішенням. *RGE* підкреслює, що, хоча розпад єврозони і не є актуальним сценарієм у короткостроковій перспективі, однак цей ризик залишається надзвичайно високим. Прогноз, зроблений експертами у липні 2011 р., припускав імовірність розпаду єврозони на рівні 35 % – до кінця 2012 р. і 45 % – між 2012 і 2020 рр. Зауважимо, на сьогодні імовірність розпаду валютного союзу майже дорівнює імовірності «нерозпаду», збереженню *status quo* (на рівні 40 %). Це можна інтерпретувати як збереження можливостей і наявності запасу часу й ресурсів для запровадження «правильного набору» економічних і політичних заходів, спрямованих на забезпечення більш глибокої інтеграції в Європейському Союзі.

Другий підхід ґрунтується на висновку, що ЄС не зможе утримати *status quo* і після періоду серйозних потрясінь перетвориться на принципово інше інтеграційне утворення. З-поміж основних припущень виділено такі: неможливість досягнення політичного консенсусу всередині ЄС, неможливість адекватного антикризового управління в умовах фінансово-інституційної кризи. Як наслідок, кризова ситуація розвиватиметься спонтанно й може мати кілька сценаріїв – залежно від швидкості та глибини кризи, наслідків для уражених країн тощо.

Відповідно до діючих нормативів стосовно функціонування Європейського Союзу й інших угод, зокрема про Валютний союз, не існує технічних умов, що дозволяли б окремій країні залишити зону євро – з власної ініціативи або в результаті зовнішнього примусу. Тому більшість сценаріїв, що передбачають розпад єврозони, включають дію чинника некерованості, спонтанності, неочікуваності. Адже відсутність ухвалених процедур в екстремальних умовах не зможе завадити виходу однієї чи кількох країн із зони євро.

Визначити потенціальну вартість витрат процесу одностороннього виходу/виключення країни з Валютного союзу неможливо за умови відсутності прецедентів [73]. У світовій практиці майже не існує реальних прикладів процесу запуску нової більш слабкої національної валюти на заміну більш сильної грошової одиниці. Найбільш релевантним для порівняльних оцінок є випадок колапсу валютної ради в Аргентині, що стався в 2002 р. На основі цього прикладу (причому за умови, що аргентинський песо таки залишився б в обігу) видно, що «ціна виходу» включала:

- переукладання контрактів з урахуванням асиметричних валютних ефектів;

- жорсткі обмеження щодо діяльності банків, у т. ч. «заморожування» депозитів;
- реструктуризацію зовнішнього боргу;
- запровадження контролю над ринками капіталу й валютно-обмінних операцій;
- обвальну девальвацію валюти внаслідок інфляції та часткової монетизації боргу.

За деякими оцінками, розроблення всебічної договірної процедури виходу, якщо це взагалі можливо, може тривати роками. Натомість країна могла б в односторонньому порядку залишити єврозону, порушуючи свої юридичні зобов'язання стосовно ЄС, третіх країн, приватних кредиторів тощо. За існування сценарію «ланцюгової реакції розпаду» єврозони невпевненість у часових термінах збереження формального статусу членства країни в єврозоні швидко набуває вторинного значення відносно її фактичного статусу країни-маргінала. Крім того, уражена країна може бути виключеною з єврозони, якщо політичні інституції чи інші члени єврозони відмовляють у фінансовій підтримці, тим самим штовхаючи країну до позиції, за якої односторонній вихід є кращим вибором. Практичні проблеми швидкого переходу на нову валюту (порівняно з тим, що для підготовки до введення євро знадобилося в середньому 10 років) можуть виявитися непрогнозовано складними і для самої країни, і для її партнерів. Експерти *Economist Intelligence Unit (EIU)* у своєму прогнозі на 2012-2013 рр. для країн єврозони оцінюють перспективи економічного зростання на рівні 1,2 та 0,5 % відповідно, що, на їхній погляд, робить перспективу розпаду єврозони ще реальнішою. Також *EIU* пропонує більш детальний аналіз [71] наслідків розпаду єврозони залежно від масштабів і спонтанності розгортання кризових процесів.

З-поміж можливих сценаріїв розпаду зони євро розглядаються такі.

1. Греція та/або інша країна зі слабкою економікою, імовірно, через неможливість рефінансування державних боргів і хаотичний суверенний дефолт не зможе продовжувати членство в єврозоні. Це може статися як наслідок того, що країна відмовилася прийняти жорсткі умови фінансової підтримки; та/або інститути ЄС, МВФ та інші члени єврозони у подальшому відмовляються втручатися в ситуацію на тій підставі, що країна не в змозі здійснювати ефективні заходи економічної та фінансової політики. За такого сценарію єврозону може бути збережено (ймовірність складає 35–40 %).

Оскільки цей сценарій має найвищий ступінь імовірності, що також є відображенням негативних очікувань інвесторів, перспектива дефолту зумовлює панічні очікування в національних банківських системах

через зростання ризиків суверенного боргу. Через зростання загроз банкрутства банків може розпочатися стрімке виведення коштів з ураженої країни. Якщо в цій ситуації не буде забезпечено достатньої ліквідності від Європейського центрального банку, це призведе до краху банківської системи, можливого поширення кризи банківського сектору за межі ураженої країни, що зробить неможливою поточну комерційну діяльність у дво- та, можливо, багатосторонніх відносинах.

За вказаного сценарію в уражених країнах не буде іншого способу відновлення економічної діяльності, крім запровадження нової національної валюти. На даний момент витрати окремої країни на процедуру відмови від єдиної валюти значно переважають такі переваги, як зростання експортної конкурентоспроможності за рахунок девальвації валюти. Водночас популістська політика, з одного боку, та опозиція заходам поточної жорсткої економії та подальшого болочого скорочення державних видатків – з іншого, знаходить підтримку в громадськості та може створити такі умови, за яких вихід з єврозони виявиться єдиним реалістичним сценарієм.

З-поміж альтернатив виходу з єврозони експерти вказують на варіант оголошення суверенного дефолту: отже, країна може залишитися з євро за умови достатньої інституційної підтримки і зовнішнього фінансування банків. Ризики щодо швидкого розповсюдження негативних впливів на решту країн єврозони та ЄС мотивуватимуть партнерів надати підтримку, проте не за будь-яку ціну. Головними передумовами є такі:

- політична воля всередині країни;
- наявність консенсусу серед партнерів і кредиторів із зони євро;
- наявність консенсусу «трійки» – Європейського центрального банку, Європейської Комісії та МВФ щодо надання зовнішнього фінансування.

2. Такі великі європейські країни, як Італія, Іспанія змушені будуть відмовитися від євро на користь власної національної валюти. Ймовірність реалізації такого сценарію за *EIU* складає близько 20 %. Водночас перспективи подальшого існування зони євро за даного сценарію є проблематичними.

Розгортання сценарію із залученням великих економік до дезінтеграційних процесів може бути спровоковано саме неможливістю перебування у євроні слабких країн. Наприклад, якщо Греція залишить євроні, тиск ринку на країни, які вважатимуться наступними претендентами на вихід, швидко зростатиме. З одного боку, проблематичність державного фінансування не відразу стане очевидною для таких країн, як Португалія та Ірландія, що отримують підтримку відповідно до угоди з Європейським фондом фінансової стабільності (ЄФФС) та

МВФ. Проте цілком імовірно, що банківські сектори цих країн зазнаватимуть зростаючого тиску на тлі підвищення ризиків ліквідності та платоспроможності. Недовіра інвесторів до платоспроможності банків (тиск на банківську ліквідність) зрештою може перевищити готовність офіційних установ втрутитися в ситуацію та рефінансувати дефіцит ліквідності.

У випадку країн, що не беруть участь у програмах фінансової підтримки, ЄЦБ і ЄФФС узагалі можуть виявитися неспроможними втрутитися в ситуацію через значні масштаби дестабілізації та брак наявних коштів для заспокоєння ринків. В обох випадках колапс банківської системи чи лише його загроза провокуватимуть політичні рішення щодо виходу країни з єврозони.

3. Відштовхуючись від найбільш імовірного сценарію продовження існування єврозони у скороченому складі, експерти вважають, що найбільш життєздатною буде модель, ядром якої стануть північні країни із сильними економіками. Натомість слабші країни Півдня, які експерти називають периферійними, повернуться до власних грошових одиниць. Реалізація такого сценарію є можливою за умови ухвалення рішення про вихід з єврозони периферійними країнами індивідуально, у той час як Валютний союз продовжуватиме своє існування. Дуже ймовірним є також те, що інші вразливі країни через зростання ринкового тиску на національні фінансові установи й через недовіру інвесторів також будуть змушені розглядати практичні перспективи виходу з єврозони. Ймовірно, з-поміж тих, хто потребуватиме власної валюти через колапс банківської системи, будуть Мальта й Кіпр. Ці країни мають найбільш міцні фінансово-економічні зв'язки з Грецією та найбільшою мірою відчуватимуть негативні наслідки кризи у цій країні. Португалія, Ірландія, Італія та Іспанія мають більше часу й можливостей для маневрування, тому рішення про вихід із зони євро багато в чому залежатиме від низки інших чинників, зокрема масштабів і глибини загальноекономічної кризи в Європі та світі. Експерти вважають, що рішення про статус у Валютному союзі такі країни, як Італія та Іспанія, прийматимуть 2013 р. (за умови некатастрофічного розвитку подій).

Близько десяти країн можуть залишатися членами зони євро: Німеччина, Франція, Австрія, Бельгія, Фінляндія, Люксембург, Нідерланди, Словаччина, Словенія та Естонія (три останні держави є такими малими відкритими економіками, як Мальта й Кіпр, проте з більш міцними економічними підвалинами).

Якісний вплив на процеси у євзоні в середньо- та довгостроковій перспективі матиме статус Франції, який буде ключем до майбутнього розподілу впливів у Валютному союзі. На сьогодні ця країна не має планів щодо виходу з єврозони. Натомість звуження простору єдиної

європейської валюти з ядром у Північній Європі буде великим випробуванням для економіки Франції. Разом з відсіканням від зони євро слабких периферійних економік очікується підвищення курсу єдиної валюти (адже для країн із позитивним торговельним сальдо – Німеччини, Фінляндії та ін. – євро є фактично недооціненим). Така зміна тренду шкодитиме Франції, яка має хронічний дефіцит зовнішньоторговельного балансу. Тим не менше, для Франції валютний союз з Німеччиною є настільки фундаментальним чинником соціально-економічного розвитку, що вона буде одним з тих членів єврозони, який докладатиме найбільших зусиль задля збереження єдиної валюти.

Отже, якщо Франція залишиться з євро, новий валютний блок і надалі зможе вважатися євросоною. Проте, якщо французи вирішать рятувати національну економіку за допомогою введення власної валюти, скоріше, зона євро трансформується в зону німецької марки (тобто можлива акумуляція певних європейських країн довкола Німеччини).

Специфіка поточної ситуації в ЄС полягає у тому, що фінансова та боргова кризи поступово переростають в інституційну кризу. Нинішній соціально-економічний стан євросоюзу характеризується поєднанням кількох криз: фінансової (Греція), конкурентоспроможності (периферійні країни Півдня Європи), банківської (Ірландія, Іспанія, Німеччина та ін.), а також кризи інтеграційної моделі. Поточна фаза кризи виявила слабкість основних інституційних структур ЄС і зони євро, внаслідок якої кризові процеси не блокувалися адекватними політичними рішеннями та діями⁴ й розвивалися спонтанно. Жак Делор, який очолював Єврокомісію з 1985 до 1995 р. і відіграв головну роль у процесі введення євро, заявив у інтерв'ю британській «*Daily Telegraph*», що реакція нинішнього покоління лідерів Європейського Союзу на кризу була «замалою і запізнолю». «Крах євро і розпад Європейського Союзу матиме катастрофічні наслідки для світової фінансової системи <...> ця проблема більш серйозна і загрозна, ніж крах 2008 р.», – цитує виступ мільярдера Джорджа Сороса міжнародна агенція новин *Reuters* [92].

Головна причина полягає в неадекватності та нескоординованості зусиль щодо подолання кризи євровалюти. Рішення, ухвалені лідерами країн зони євро та Європейського Союзу протягом 2010-2011 рр. – періоду, пов'язаного із загостренням боргової кризи у низці слабких економік єврозони, – були переважно половинчастими й не

⁴Частково спеціалізовані європейські структури, передусім Європейський центральний банк, компенсували дефіцит політичних ініціатив, навіть дещо виходячи за межі буквального тлумачення їхнього мандата, проте вони діяли лише в обмежених масштабах, які за визначенням не могли зупинити поширення інституційної кризи.

передбачали вирішення фундаментальних проблем економічного розвитку, у т. ч. конкурентної нерівності серед різних членів інтеграційного об'єднання.

Є значний ризик, що за відсутності результативного антикризового управління боргова криза може розв'язатися автоматично – через механізм спонтанного врегулювання боргів, який підірве інституційну структуру ЄС, спричинивши розпад Валютного союзу з виходом із єврони кількох слабких його учасників.

Фінансова криза почала переростати в боргову в зоні євро на початку 2010 р. Роком раніше, в перші місяці 2009 р., склалася напружена ситуація в країнах Центральної та Східної Європи, проте в результаті енергійних зусиль урядів країн щодо збалансування бюджетів, а також завдяки Віденським домовленостям про підтримку ліквідності місцевих банківських систем ринки стабілізувалися.

Новий значно серйозніший виток кризи в Європі розпочався з фінансових проблем Греції⁵, для врегулювання яких власних сил держави було недостатньо. Уже в травні 2010 р. була досягнута угода про пакет допомоги в 110 млрд євро. Відчуваючи гостру потребу в акумуляції значної суми коштів, які могли б спрямовуватися на надання фінансової допомоги державам-членам на тлі значного поглиблення боргової кризи в Греції, 9 травня 2010 р. на засіданні Ради Екофін було прийнято рішення щодо створення Європейського фонду фінансової стабільності (EFSF).

Довідково. EFSF може використовувати такі інструменти для надання фінансової підтримки країнам-членам єврони, які її потребують: надання кредитів; проведення інтервенцій на первинному і вторинному ринках боргових зобов'язань (втручання на вторинному ринку можливе тільки за результатами аналізу ЄЦБ, який підтверджує наявність виняткових обставин ситуації на фінансовому ринку й високі ризики для фінансової стабільності); реалізація попереджувальних програм; рекапіталізація фінансових установ за рахунок надання кредитів національним урядам; випуск облігацій або інших боргових інструментів EFSF на ринках капіталу. EFSF було сформовано на основі гарантійних зобов'язань країн-членів єврони на загальну суму 780 млрд євро, а початковий потенціал кредитування становив 440 млрд євро.

Одночасно з цим ЄЦБ запровадив програму, що відкривала йому шлях на вторинний ринок суверенних боргів проблемних країн. Згодом

⁵Новий уряд Греції, обраний у жовтні 2009 р., показав, що попередній уряд увів в оману партнерів за єврозоною та громадськість стосовно справжнього стану державних фінансів країни. Подальший розвиток подій був швидким і катастрофічним: Греції майже повністю був закритий вихід на ринки капіталу, проте необхідність рефінансування боргів змусила новий уряд шукати допомоги з боку інших країн єврони й Міжнародного валютного фонду.

EFSSF та МВФ спільно погодилися надати допомогу Ірландії (листопад 2010 р.) і Португалії (квітень 2011 р.), а в липні 2011 р. було погоджено рішення про продовження програм підтримки Греції.

У вересні 2011 р. значне занепокоєння світової спільноти із приводу неспроможності країн єврозони розв'язати серйозні макроекономічні та фінансові проблеми спонукало керівництво провідних країн до розроблення плану антикризових дій, який було розглянуто на зустрічі міністрів фінансів країн *G20* за участі керівників МВФ і Світового банку.

На саміті ЄС 26-27 жовтня 2011 р. було прийнято принципові рішення щодо списання 50 % боргів Греції, підвищення упродовж наступного року власного капіталу провідних європейських банків, збільшення обсягів Європейського фонду фінансової стабільності до 1 трлн євро.

Ці рішення дозволили на певний час стабілізувати світові валютні й фондові ринки. Проте запропоновані заходи потребували подальшої реалізації та були розраховані на тривалу перспективу, що не дало надійних гарантій економічної безпеки в євзоні, особливо з огляду на зростання боргових проблем в Італії – одній із найпотужніших економік світу – й низці інших країн ЄС.

Загроза поширення кризи єврозони на інші регіони з подальшим розгортання нової масштабної хвилі світової економічної кризи поставили на порядок денний питання про подальше реформування світової економіки.

Важливим кроком на цьому шляху став саміт лідерів країн *G20*, що відбувся 3-4 листопада 2011 р. у Каннах (Франція). Уперше за тривалий час на заході такого рівня було розглянуто і схвалено всеохоплюючий план дій в економічній сфері, яким було встановлено докладні політичні зобов'язання країн-членів, насамперед із ЄС, визначено жорсткі терміни їх виконання, заявлено про посилення контролю за їх виконанням. Незважаючи на неформальний статус *G20*, фактично йдеться про повноцінне запровадження на сучасному етапі принципів глобального управління в економічній сфері, що ще кілька років тому вважалося неможливим через значні розбіжності національних інтересів.

Хвиля переглядів у бік погіршення економічних прогнозів на 2012 р. провідних міжнародних організацій, найбільших банків і фінансових установ, яка прокотилася наприкінці 2011 р., а також зниження суверенних кредитних рейтингів низки країн єврозони були обумовлені насамперед низькою ефективністю антикризових дій Європейського Союзу.

***Довідково.** Станом на грудень 2011 р. погіршали прогнози на 2012 р. щодо економічного зростання країн єврозони, зокрема МВФ – з 1,1 до -0,5 %, ОЕСР – з 0,3 до 0,2 %, Комісія ЄС – з 1,8 до 0,5 %, Fitch Ratings – з 0,8 до 0,4 %, Morgan Stanley – з 0,5 до -0,2 %, Світовий банк – до 0,3%. 13 січня 2012 р. міжнародне рейтингове агентство Standard & Poor's офіційно оголосило про зниження суверенних кредитних рейтингів 9 країн єврозони: на два рівні зніжені рейтинги Італії, Іспанії, Португалії та Кіпру, на один – Франції, Австрії, Мальти, Словаччини та Словенії. Найвищий кредитний рейтинг «ААА» зберегли Німеччина, Фінляндія, Люксембург і Нідерланди. За виключенням Німеччини та Словаччини (прогноз «стабільний»), прогноз за рейтингами інших країн зазначено як «негативний». Міжнародне рейтингове агентство Fitch знизило суверенні кредитні рейтинги 6 країн єврозони: Бельгії (до «АА» з «АА+»), Іспанії (до «А» з «АА-»), Італії (до «А-» з «А+»), Кіпру (до «ВВВ-» з «ВВВ»), Словенії (до «А» з «АА-»). Прогноз зміни рейтингів по всіх країнах – «негативний».*

Виходячи з обмежень, обумовлених міжнародними договорами та спільними інтересами країн-членів ЄС, для подолання системної кризи в ЗЄ та ЄС було задіяно два основні підходи. Перший – термінові заходи, спрямовані на запобігання дефолту в найбільш проблемних країнах – Греції, Ірландії, Португалії. У цілому, незважаючи на безліч гострих моментів, Євросоюзу протягом 2010-2011 рр. вдавалося мобілізувати достатньо ресурсів для того, аби неплатоспроможні країни могли рефінансувати державні борги.

Другий вектор антикризової політики було спрямовано на ліквідацію довгострокових чинників, що призвели до кризи. Так, на саміті ЄС 8-9 грудня 2011 р. було розпочато перегляд основ бюджетної політики ЄС. Зокрема було схвалено план заходів з посилення фінансової дисципліни, зміцнення інструментів стабілізації економічної ситуації, поліпшення координації управління в межах ЄС. Найбільш радикальними можна визнати нові бюджетні правила, що стосуються зниження країнами єврозони дефіцитів державних бюджетів до 0,5 % ВВП, автоматичного застосування санкцій до країн, які перевищуватимуть межу бюджетного дефіциту у 3 % ВВП і ліміт державного боргу на рівні 60 % ВВП (якщо не матимуть заперечень країни-члени, які складають кваліфіковану більшість у єврозоні).

Домовленостей щодо підписання угоди про посилення спільної бюджетної політики та утворення фіскального союзу було досягнуто на саміті ЄС 30-31 січня 2012 р. Як і очікувалося, від підписання відмовилися Великобританія і Чехія. Остання – через низку проблем, які передбачають узгодження цього рішення в національному парламенті. 02 березня 2012 р. лідери країн ЄС (крім Великобританії та Чехії) підписали відповідний Бюджетний договір, розпочавши тим самим процес його ратифікації національними парламентами. За оптимістичним

сценарієм, Бюджетний договір має набути чинності з 1 січня 2013 р. Однак, зважаючи на те, що більшість країн ЄС на сьогодні мають значні бюджетні дефіцити й високий рівень державного боргу⁶, передбачено 3-річний перехідний період.

12 грудня 2011 р. набув чинності пакет із шести нових законодавчих актів, запропонований Європейською Комісією ще у вересні 2010 р. Його призначення – різко підсилити наднаціональні механізми Спільної економічної політики ЄС. Заступник голови Європейської Комісії Олі Рен назвав цей пакет заходів «найбільш значною подією у сфері економічного управління ЄС із часів запровадження єдиної валюти». Важливо підкреслити, що 4 із 6 законодавчих актів стосуються реформи основного регуляторного акта ЄС – «Пакту стабільності і зростання». Мета реформування – зробити нагляд за його виконанням більш ефективним, а заходи коригування бюджетної позиції – більш послідовними й упереджувальними.

Ще одне нововведення – запровадження механізмів моніторингу та проведення спільної економічної політики, зокрема планування та впровадження глибинних економічних реформ (тобто таких, що матимуть вплив на інших членів ЄС). Із 1 січня 2011 р. у ЄС стартував так званий європейський семестр. Його мета – зміцнити механізми макроекономічного регулювання. Тепер держави-члени повинні будуть представляти бюджетні плани на поточний рік у I півріччі. Це змусить парламентарів більш відповідально дотримуватися принципів бюджетної дисципліни відповідно до законодавства Євросоюзу.

У частині ресурсного забезпечення економічної стабілізації досягнуто домовленостей про введення в дію з липня 2012 р. постійного Європейського механізму стабільності (*ESM*) замість тимчасового Європейського фонду фінансової стабільності, надання додаткових кредитних ресурсів МВФ тощо. На сьогодні обговорюються різні варіанти збільшення розмірів *EFSSF* або *ESM*⁷ за рахунок позичкових та інших джерел. Оскільки за деякими заходами вже досягнуто консенсусу, найближчим часом можна очікувати пом'якшення монетарної політики ЄЦБ, розширення програм, спрямованих на підтримку фондових ринків (*SMP*), отримання позик від МВФ.

Проте низка суттєвих моментів, які в експертному середовищі вважаються обов'язковими для відновлення довіри ринків до суверенних боргів у євро та для залучення необхідного обсягу ресурсів [94], за-

⁶Нині загальний сукупний державний борг країн євросони складає 87 % сукупного ВВП порівняно з 60 % межі, встановленої Маастрихтським договором.

⁷Уведення в дію Угоди про створення Європейського механізму стабільності; перегляд договору із виключенням інструменту *PSI*, зокрема збільшення обсягів доступних ресурсів, планується на червень 2012 р.

лишаються непогодженими. За розрахунками, Італії, Іспанії та іншим периферійним країнам єврозони потрібно не менше 1,4 трлн євро у найближчі 3 роки, можливо, навіть більше. Нині в наявності є лише 600 млрд євро, що можуть бути залучені з усіх можливих джерел. Навіть збільшити обсяги наявних ресурсів до 1 трлн євро є надзвичайно складним завданням. Отже, рішення про надання розширених повноважень Європейському центральному банку за даних умов є останньою можливістю для відновлення стабілізації у єврозоні.

Проблематичним залишається питання координації діяльності Європейського фонду фінансової стабільності та Європейського механізму стабільності, з одного боку, і ЄЦБ – з іншого. Серед найактуальніших завдань на сьогодні залишається розмежування функцій цих інституцій. У цій невизначеній політичній ситуації логічним є брак довіри фінансових ринків до антикризової політики в єврозоні.

Зважаючи на те, що розроблені антикризові заходи ЄС базуються передусім на посиленні бюджетної дисципліни, неодноразово висловлювалися застереження щодо можливості входження ЄС у тривалу рецесію. Зокрема Жак Делор охарактеризував цю проблему як *поєднання впертості німецької ідеї монетарного контролю з відсутністю ясного бачення з боку всіх інших країн*.

На цьому тлі особливого значення набуває зростання активності й рішучості діяльності ЄЦБ. Поступово він перетворюється на повноцінний центральний банк із функцією кредитора останньої інстанції. Відповідно до рішень, прийнятих 8 грудня 2011 р. на засіданні Ради керівників ЄЦБ, розгорнуто широку кампанію на підтримку банківського сектору і, зрештою, інвестиційної активності в зоні євро [87]. З 20 грудня 2011 р. ЄЦБ почав проводити безпрецедентну за тривалістю операцію рефінансування строком на 36 місяців, друга операція почалася 28 лютого 2012 р. Умови кредитів є максимально сприятливими: тендер пройде за фіксованою ставкою з повним розміщенням, тобто комерційні банки одержать від ЄЦБ стільки ресурсів, скільки зможуть взяти під наявне в них забезпечення (вимоги до нього будуть знову пом'якшені). Відсотки за кредитом сплачуватимуться в момент його погашення. З 18 січня 2012 р. ЄЦБ вперше у своїй історії низив норму обов'язкового резервування з 2 до 1 % (резерви нараховуються на пасиви банків строком до 2-х років). За оцінками, це дозволить банкам розпоряджатися власними ресурсами в розмірі 100 млрд євро. Одночасно ЄЦБ знову понизив ставку за основними операціями рефінансування – з 14 грудня вона складає 1 %.

Реальна реструктуризація європейської економіки має забезпечити стабільність фондових ринків, відновити зростання і конкурентоспроможність, нормалізувати зовнішній баланс. Без структурних реформ

будь-яка фінансова допомога, навіть з набагато більшими, ніж нині, ресурсами, не вирішує поточних проблем єврозони у довгостроковій перспективі. Проте за відсутності великого пакета офіційного фінансування політикам бракуватиме часу для проведення модернізації. Крім того, необхідні заходи жорсткої економії бюджетних коштів і структурних реформ у периферійних країнах єврозони обумовлюватимуть поглиблення рецесії та перешкоджатимуть відновленню фінансової стійкості на фондових ринках. Таким чином, великі обсяги зовнішньої допомоги для проблемних країн є необхідною, однак недостатньою умовою для порятунку єврозони, тобто уникнення технічних дефолтів, скорочення членів єврозони та можливого розпаду Валютного союзу.

З огляду на такі загрози лідери країн ЄС, за підсумками саміту 30-31 січня 2012 р., виступили із заявою про необхідність стимулювання зайнятості та економічного зростання. Із цією метою запропоновано проводити реформи ринку праці і сприяти залученню інвестицій. На підставі визначених у заяві цілей кожна країна ЄС має підготувати свій план реформ.

Зважаючи на те, що більшість антикризових заходів, які на сьогодні реалізує ЄС, має тривалий характер і максимальний їх ефект стане відчутним переважно подальшими роками, слід очікувати, що вихід країн Союзу із кризи буде повільним.

Утім без перебільшення можна сказати, що 2011 р. став переламним у боротьбі за збереження єдиної валюти, зміцнення цілісності єврозони та вдосконалення економічного управління Європейським Союзом. Лідери країн ЄС і керівні органи Євросоюзу почали безпрецедентні за розмахом і складністю реформи. ЄС вдалося зберегти єдність і домогтися консенсусу із приводу таких непопулярних і небезпечних для національних урядів питань, як жорсткість бюджетної дисципліни й передача частини суверенітету на наднаціональний рівень.

Процес поглиблення економічної інтеграції ЄС обумовлений необхідністю вирішення глибоких проблем макроекономічного розвитку на тлі послаблення наглядових і контрольних функцій основних інститутів ЄС. Створення бюджетного союзу й економічного уряду, розширення функцій ЄЦБ, можливий перехід до випуску єврооблігацій – усе це важливі кроки на шляху перетворення ЄС на набагато більш інтегровану спільноту.

Фінансово-економічна криза не зупинила прагнень європейських держав до більшої інтеграції. Реальним доказом цього є продовження розпочатих раніше підготовчих програм країнами, що прагнуть вступити в ЄС (Хорватія, Македонія, Туреччина та ін.) Водночас інтеграційні процеси в ЄС зустрічають і певний опір, обумовлений бажанням окремих країн-членів обмежити негативний вплив кризових явищ у

єврозоні на національні економіки. Так, Чехія і Польща прийняли рішення продовжити в часі процеси приєднання до єврозони, відклавши їх на більш віддалене майбутнє, а Болгарія – не проводити переговори про приєднання, заплановані на осінь 2011 р. Як зазначалося вище, незгоду з посиленням бюджетного та монетарного контролю в ЄС висловлює Великобританія.

У цілому загальний тренд європейської економічної інтеграції, що сформувався під впливом світової економічної кризи, можна сформулювати як перехід від політики лібералізації економічної сфери до більш жорсткого регулювання з посиленням наднаціонального характеру інтеграційного об'єднання.

РОЗДІЛ III.

ЗОВНІШНЯ ТА БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА ЄС

3.1. Еволюція спільної зовнішньої політики та політики безпеки

Європейський Союз, створений на початку як суто економічне співтовариство на принципах і цінностях демократії та вільного ринку, дедалі більше оформлюється в консолідовану спільноту з ознаками державності та відповідними атрибутами: спільними наддержавними структурами, власною валютою, узгодженою зовнішньою політикою, спільною політикою у сфері оборони і безпеки, а у близькій перспективі – власними збройними силами. Але попри існування потужних інтеграційних структур, Європейський Союз все ж не може трактуватися як своєрідне державне утворення – федерація або конфедерація. Він залишається наднаціональним інтегративним об'єднанням із розвиненими механізмами внутрішнього регулювання, які забезпечують ефективність системи в цілому. Європейський Союз має також установлені форми взаємодії із зовнішнім світом, зокрема у сфері безпеки і оборони.

У 1954 р. вперше було винесено на обговорення думку про створення Європейського співтовариства оборони (ЄСО). Ідею європейської інтеграції у сфері оборонної політики і спільних збройних сил пропонувалося втілити також у межах Західноєвропейського Союзу, який практичного значення не набув, оскільки безпека Європи надійно забезпечувалася НАТО, насамперед за участі США. Коли на початку 1970-х років розпочала діяльність Європейська політична співпраця (ЄПС), це стало поворотним пунктом у процесі політичної інтеграції. Однак ЄПС функціонувала як міждержавна ініціатива, цілком відмінна від наднаціональних структур Співтовариства. Усі рішення приймалися в результаті досягнення консенсусу, тобто вимагали одностайності.

До завершення холодної війни такий стан справ цілком влаштував європейські країни, але із її закінченням ЄС повернувся до ідеї

системи безпеки, побудованої на власних засадах і відповідно до нових викликів і загроз глобалізаційного типу.

У Маастрихтській угоді 1992 р. було сформульовано *програму Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗБП)* і визначено її п'ять головних завдань:

- охорона спільних цінностей, фундаментальних інтересів і незалежності ЄС;
- посилення безпеки ЄС і країн-членів усіма можливими засобами;
- охорона миру в усьому світі та підвищення міжнародної безпеки відповідно до принципів, закладених у Хартії Об'єднаних Націй, а також принципів і цілей Гельсінського Заключного акта й Паризької хартії;
- сприяння міжнародній співпраці;
- розвиток і консолідація демократії;
- встановлення верховенства закону та забезпечення прав людини та основних свобод.

У жовтні 1997 р. 15 країн-членів Союзу підписали в Амстердамі угоду, яка вивела СЗБП далеко вперед і визначила шляхи виконання її завдань. Принципи, головні директиви та спільні стратегії, за Угодою, визначаються Європейською Радою, тобто главами урядів держав-членів, засідання якої відбуваються двічі на рік. Було встановлено головне правило щодо прийняття рішень зі спільної зовнішньої політики й безпеки – однаковість, хоча можливе існування тих, хто «конструктивно утримався» чи кваліфікованої більшості, яка голосує за часткову відміну загального правила.

Отже, після завершення «холодної війни» та виникнення нових викликів стабільності на континенті ідея європейської інтеграції у вимірах безпеки та оборони отримує друге дихання у форматі Спільної зовнішньої та безпекової політики та Європейської політики безпеки і оборони (нині Спільна політика безпеки і оборони, СПБО). Створення СПБО не означає відходу від євроатлантичного партнерства, а є раціональним і необхідним доповненням до структур і діяльності НАТО.

Стратегічні інтереси Європи в умовах глобалізації вимагають більш масштабної економічної та політичної експансії в різних регіонах світу, у т. ч. в регіонах євразійського простору. Якщо Європейський Союз замикатиметься лише на внутрішніх європейських інтересах, автоматично нарощуватимуться тенденції до економічного, політичного й гуманітарного занепаду Європи, послаблення її позицій у світі. Вона програватиме на глобальному рівні, хоча, безумовно, ще дуже довго зможе забезпечувати власні інтереси на регіональному.

Як один із центрів глобалізаційних процесів Європа має деякі су-перечливі стратегічні альтернативи власного розвитку в сучасному

світі. Ідеться про долю Європи як визнаного лідера світового цивілізаційного процесу, збереження її унікальності у цьому процесі, утвердження як самодостатнього центру багатополярного світу або про її дифузю у процесі глобалізації, можливу дезінтеграцію на кілька самостійних (суперечливих) центрів сили.

Водночас на сьогодні навряд чи можна говорити про формування власної глобальної європейської геостратегії, рівнозначної американській. У глобальних питаннях Європа здебільшого дотримувалася проатлантичної, тобто американської, геополітичної парадигми й до останнього часу це було виправдано. Однак надалі, зважаючи на зміни в розподілі сил у світі, зростання ваги Азійсько-Тихоокеанського регіону та відносне зменшення ваги Європи в новій зовнішньополітичній доктрині США, виникає необхідність більшої самостійності й активності європейців у політичних світових процесах.

Розвиток процесів консолідації Європи вимагає від європейців замислитися й над проблемою узгодження своїх геополітичних і гео-економічних інтересів на глобальному рівні. Це не обов'язково має виглядати як альтернатива лідерству США або як конфронтація з Російською Федерацією. У межах цивілізованої конкуренції глобальних інтересів Європа має знайти себе як важливий геополітичний суб'єкт, інакше тяжітиме до самоізоляції з усіма негативними наслідками для власного майбутнього.

Можна спостерігати певні кроки в напрямку формування спільних зовнішньополітичних інтересів Європи, про що свідчить тенденція до розширення сфери європейських стратегічних інтересів у східному та південному напрямках: розроблення проектів Середземноморського та Східного партнерства, формування системи транспортних комунікацій з відповідною інфраструктурою. Реалізація подібних проектів майже означає формування орієнтованого на Європу гео-економічного простору з відповідним включенням проміжних країн у сферу європейських інтересів.

У межах такої моделі майбутнього Європи закономірно знаходиться і місце для України, яку прагнуть бачити в ролі чинника стабільності у регіоні Східної Європи згідно з її геополітичним потенціалом. Виконати цю роль Україна зможе лише за умови політичної стабільності, забезпечення захисту прав людини, проведення відповідних соціально-орієнтованих демократичних трансформацій з метою розвитку та підтримки спільної з європейцями системи цінностей.

Країни ЄС поступово прийшли до твердої впевненості в тому, що союз таких розмірів, не може надалі розвиватися без самостійного забезпечення власної безпеки та оборони. Сили швидкого реагування, що створюються ЄС, зможуть протистояти загрозам на етапі прямо-

го зіткнення ворогуючих сторін, ескалації конфлікту, при цьому лише частково охоплюючи інші «конфліктні фази» зародження протиріч – загострення напруженості між ворогуючими сторонами, переростання в кризові явища, розведення конфліктуючих сторін після завершення конфлікту, а також післяконфліктне врегулювання.

Водночас європейцям бракує наявних у США сучасних технологій оборонного призначення щонайменше у чотирьох сферах: розвідці, телекомунікаціях, супутниках спостереження (СІ) та військово-транспортній авіації. Можливості Європи також недостатні для самостійного захисту власних інтересів поза межами континенту, зокрема для повноцінної участі у відверненні таких загроз, як розповсюдження зброї масового знищення або у вирішенні таких питань, як безпека на Близькому Сході та у Перській затоці.

Трансатлантичні зв'язки, принаймні, у коротко- і середньостроковій перспективі, зберігають свою ключову роль, оскільки суто європейський оборонний потенціал ще довго буде недостатнім для ефективного реагування на виклики безпеці, які постають перед міжнародною спільнотою у XXI ст. Спільну європейську оборону й надалі передбачається будувати на основі військових потужностей НАТО, які разом з відповідною інфраструктурою передаватимуться в розпорядження європейського командування поза межами Альянсу.

Утім у разі використання структурами ЄС операційних можливостей НАТО виникає чутлива проблема у ситуації, коли не всі країни ЄС є членами НАТО. Це може призвести до усунення низки європейських держав від участі у прийнятті рішень щодо Спільної політики безпеки та оборони або навпаки, до нав'язування їм (передусім нейтральним країнам-членам ЄС) зобов'язань, що суперечать їх національній оборонній політиці. Однак на практиці політика нейтральних і позаблокових країн змінюється відповідно до завдань оборонної політики ЄС (див. п. 3.2).

Європейський корпус без опори на НАТО не зможе виконувати свої завдання. Самі країни ЄС, аналізуючи власні можливості, зазначили, що ані засобами стратегічного перекидання військ, ані супутниковим зв'язком, ані системами командування, управління та створення перешкод для ворожих радіолокаційних станцій Європа не володіє, а отже, хоча б у близькій перспективі доведеться покладатися на можливість НАТО. Це робить оборонні амбіції ЄС як одного зі світових центрів сили щонайменше сумнівними. Однак європейці прагнуть виявляти більшу самостійність у проведенні політики безпеки та оборони, акцентуючи увагу на розробленні власної стратегії безпеки.

3.2. Європейська стратегія безпеки

Прийнята у грудні 2003 р. на саміті ЄС у Брюсселі Європейська стратегія безпеки (ЄСБ) стала результатом і внутрішніх, пов'язаних з логікою розвитку ЄС, і зовнішніх чинників. Зміни в міжнародному безпековому середовищі, поява нових викликів і загроз продикували необхідність виробити власне, притаманне саме ЄС, стратегічне бачення процесів, що відбуваються у світі та впливають на міжнародну безпеку. Наявність власної стратегії безпеки мала зробити ЄС спроможним відстоювати власні політичні пріоритети. Її поява засвідчила виразні зміни бачення Євросоюзом себе та свого місця у світі. Розширений ЄС відкрито претендує на роль глобального гравця і заявляє про намір брати активну участь у світовій політиці.

На протигагу традиційному підходу до безпеки, що асоціюється насамперед з воєнним складником, із застосуванням військових засобів, європейське бачення виходить із цілісного розуміння безпеки як взаємної залежності політичного, соціально-економічного, екологічного, культурного та військового вимірів. Цьому відповідає трактування себе ЄС як «цивільної потуги», що прагне справляти стійкий і довготерміновий вплив на міжнародне оточення завдяки створенню відповідного середовища, а не за допомогою методів силового тиску або захоплення.

Перелік загроз у Європейській стратегії безпеки має глобалізаційне підґрунтя. У документі досить чітко було прописано кожен із загроз і визначено специфіку їхньої дії саме у контексті ЄС, а також окреслено взаємні зв'язки між загрозами. Так, щодо тероризму підкреслено, що він ставить під загрозу життя людей, принципи європейського демократичного устрою. Особливо небезпечними можуть бути випадки одночасної дії кількох загроз, що значно підсилюють одна одну (найбільш небезпечний варіант – якщо зброя масового знищення потрапить до рук терористів). До того ж кожна із загроз здатна стимулювати появу інших (регіональні конфлікти призводять до екстремізму й тероризму, спричиняють занепад державного устрою, що створює своєю чергою сприятливі умови для функціонування організованої злочинності тощо).

У сучасних мовах у ЄС виникає потреба створення нової стратегії безпеки, робота над якою вже розпочалася (поява документа запланована на 2013 р.) Зважаючи на реалії глобалізаційних процесів, у процесі оновлення ЄСБ до переліку новітніх загроз разом з міжнародним тероризмом, регіональними конфліктами, поширенням ЗМУ пропонується включити також і загрози енергетичній безпеці Європи, піратство, кібертероризм тощо.

У Європі є розуміння того, що антитерористичні й інші заходи у боротьбі із глобальними загрозами будуть по-справжньому дієвими лише за умов налагодження відповідної структури обміну інформацією між її членами. Це ж є передумовою подальшого відпрацювання системи прийняття рішень і керування спільними операціями. Зокрема, процеси скасування кордонів між країнами ЄС і введення загальної валюти, з одного боку, та координації діяльності правоохоронних і розвідувальних органів, з іншого, можуть взаємно підтримувати й посилювати один одного.

Принципи подальшої розбудови спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу та її складника – Спільної політики безпеки та оборони (раніше – Європейська політика безпеки та оборони) задала Лісабонська угода (2009 р.) За нею було запроваджено посаду Верховного представника в зовнішніх справах із функціями керівника дипломатичного офісу ЄС і великими повноваженнями, а для його підтримки Європейська служба зовнішньої діяльності (EEAS) – фактично, міністерство закордонних справ. Водночас згідно із процедурою прийняття рішень у сфері зовнішньої політики вони мають прийматися одностайно, тобто кожна країна-член може їх заблокувати. Передбачено, що країни-члени мають демонструвати у зовнішній політиці солідарність, а ЄС може представляти їхні інтереси на світовій арені.

Окремого розгляду заслуговує роль *Спільної політики безпеки та оборони* з її військовим складником і намірами щодо подальшого розширення простору участі у врегулюванні конфліктів, у т. ч. за межами Європи (на Близькому Сході). Варто ще раз підкреслити, що ця політика формується як принципово доповнювальна щодо НАТО. Таким чином, роль ЄС на субконтиненті оформлюється не тільки як «м'якої», але і як «жорсткої» потуги (*soft and hard power*).

Лісабонська угода містить «*клаузулу солідарності*» – зобов'язання про колективну оборону у випадку воєнного нападу на будь-яку із країн-членів (з посиленням на ст. 51 Хартії ООН), а також положення про зобов'язання взаємного захисту країн-членів ЄС у разі терористичної атаки, стихійних або техногенних катастроф. Це створює певні юридичні й етичні ускладнення для європейських країн з нейтральним і позаблоковим статусом.

Такі країни, як Швеція та Фінляндія беруть активну участь у створенні збройних підрозділів, передбачених СПБО. Австрія також бере участь у СПБО. Унаслідок вступу до ЄС вона була змушена прийняти спеціальне доповнення до Конституції (ст. 23f), яка обумовлює, що Акт про нейтралітет не перешкоджатиме її участі у Спільній зовнішній і безпековій політиці ЄС.

Розвиток політики безпеки та оборони і прийняття Лісабонської угоди поставили Австрію (так само, як і інші позаблокові країни в межах ЄС – Швецію, Фінляндію, Ірландію) перед необхідністю визначитися щодо таких питань, як колективна оборона, участь у силах швидкого реагування та у військових операціях ЄС. Щодо цього було дано позитивну відповідь. Таким чином, сутність нейтралітету в цих європейських країнах протягом останніх років було значно видозмінено та юридично обмежено.

3.3. Геополітичний контекст європейської безпеки

Зміна безпекового середовища у Європі позначена кількома важливими чинниками. По-перше, це перенесення центру тяжіння джерел безпосередніх загроз за межі Європи і водночас усвідомлення європейської вразливості, досяжності для дії цих загроз. По-друге, це збільшення технологічного розриву між США та рештою світу, особливо у військово-технічній галузі. І, зрештою, це зміни функцій і ролі НАТО, що супроводжуються суттєвими організаційними перетвореннями в напрямку протистояння новим загрозам.

Фінансово-економічна криза 2008 р. також стала тим чинником, що виявив певні лінії розколу внаслідок домінування національного егоїзму в кожній зі сторін у питаннях виходу із кризи. До того ж усередині Євросоюзу продовжуються процеси пошуку нового балансу між загальноєвропейськими та національними інтересами окремих країн-членів, що також впливає на зовнішньополітичні орієнтири і Євросоюзу в цілому, і його окремих членів.

Відносини між ЄС і США є пріоритетними напрямками зовнішньої політики обох сторін. Їх характер вагомо впливає на розклад сил усередині ЄС і на Європейському субконтиненті в цілому. Формується спільна позиція ЄС і США з основних проблем глобальної зовнішньої та безпекової політики, що у перспективі значною мірою визначатиме європейську безпекову архітектуру. Разом з тим у систему цих відносин дедалі активніше втручається російський чинник. Реально європейська безпека формується у трикутнику ЄС – США – РФ.

Європа з пересторогою дивиться на виникнення низки нових викликів міжнародній безпеці та стабільності, що мають походження із цього ареалу – міжнародний тероризм, який уже проявив себе в Іспанії, Туреччині, Великобританії, може перекинутися в інші країни, неконтрольована міграція зі Сходу, що ставить питання зміцнення кордонів ЄС, локальні конфлікти, що мають тенденцію до загострення (особливо у Чорноморсько-Близькосхідному ареалі). Європу непо-

коїть і недостатній рівень соціально-економічного й демократичного розвитку сусідніх країн, що створює потенціал конфліктності та політичної дестабілізації у більших масштабах.

Реальною загрозою європейській безпеці є міжнародний тероризм. Значні людські жертви, колосальні матеріальні збитки, психологічний шок, випробуваний жителями не тільки Америки, а й більшості країн світу, доводять, що протидія терористичним організаціям має розглядатися як першочергове завдання структур безпеки, у т. ч. європейських. Технічні можливості терористів підвищуються, зокрема у сфері новітніх інформаційних технологій. Широке використання останніх у системах державного управління та життєдіяльності суспільства робить їх особливо уразливими для терактів.

Процеси розширення НАТО і Європейського Союзу зумовлюють формування на Європейському субконтиненті нової конфігурації геополітичного простору та сфери безпеки. В основі ситуації є, зокрема, дія таких чинників:

- прагнення НАТО зберегти і зміцнити себе як систему колективної безпеки трансконтинентального характеру з функціями головної структури у сфері європейської безпеки й фактичним поширенням її юрисдикції на весь європейський простір;
- посилення європейського центру сили завдяки створенню в межах ЄС структур спільної оборонної політики та політики у сфері безпеки;
- поява низки конфліктогенних зон локального і субрегіонального характеру, що обумовлюють посилення нестабільності в регіональному і континентальному вимірах;
- регіоналізація сфери безпеки на європейському континенті з виокремленням низки геополітичних сегментів, що є складниками загальноєвропейського простору (Західна Європа, ЦСЄ, країни Балтії, Південно-Східна Європа, Кавказ);
- визнання європейською спільнотою загальних правил забезпечення миру і стабільності, у т. ч. можливості застосування силових методів впливу на держави, які визнаються такими, що порушують загальновизнані норми співіснування та прав людини – «гуманітарні інтервенції».

Старі стереотипи мислення іноді схиляють європейців до схем розподілу геополітичних сфер впливу, щоправда, вже по лінії західних кордонів країн СНД. Згідно з цими настановами формується стриманість європейських держав у питаннях поширення НАТО і Європейського Союзу за рахунок колишніх радянських республік (окрім країн Балтії), прагнення не драгувати Москву економічною та політичною підтримкою їх національних урядів і зміцненням військового співробітництва з ними, постійно ототожнюючи Росію з пострадянським

простором. Але водночас зрозуміло, що такі схеми мислення не мають майбутнього.

Європа шукає оптимальну для себе модель взаємовідносин із Росією задля реалізації власних інтересів у сфері економічного співробітництва та безпеки. Коливаючись між атлантичною та континенталістською парадигмами геополітичного мислення, Європа бажала б знайти їх органічний синтез і у стратегічній перспективі побудувати безконфліктну схему взаємодії з Росією та США. Перешкодою на цьому шляху є нарощування авторитарних тенденцій у внутрішньополітичному житті самої Росії, а також відповідна реакція лідера атлантичного світу – США, які знаходяться у більш зручній позиції стосовно Москви і не виявляють прихильності до настанов сучасного євразійства.

Будуючи свою модель поведінки щодо Росії, Захід має відповісти для себе на запитання, наскільки в його інтересах є явна або прихована домовленість із Москвою щодо розподілу сфер геополітичного впливу лінією західних кордонів країн СНД задля встановлення більш або менш урівноважених відносин з Росією? З іншого боку, чи ефективніше буде для Заходу реалізувати власні економічні інтереси в країнах пострадянського простору через співпрацю з Москвою, використовуючи її вплив, аніж безпосередньо – через співпрацю з національними урядами колишніх радянських республік, зміцнюючи тут свої власні впливи?

Отже, слід рахуватися з позицією Москви при вирішенні основних питань європейської безпеки, не поступаючись при цьому принципами євроатлантичної солідарності. Важливо, наскільки може бути масштабною реакція європейської громадськості на розвиток співробітництва з Москвою у випадку подальшого нехтування нею принципів захисту прав людини й посилення авторитарних і неототалітарних тенденцій у внутрішньополітичному житті РФ.

Росія визначається європейцями як стратегічний партнер з відповідними обов'язками у справі підтримки стабільності в Європі. На Заході враховують більш жорсткий зовнішньополітичний курс Росії разом зі зростанням силової детермінанти в методах проведення її внутрішньої політики. Загальний підхід Європи до Росії – бажання бачити її у складі європейської системи колективної безпеки, водночас не припускаючи надмірного зростання впливу Москви в Європі.

У відносинах із Заходом Росія знаходиться у стані пошуків прийнятної для себе моделі зовнішньополітичної поведінки. Її цікавить насамперед те, наскільки Захід погоджується на визнання проголошеної нової ролі РФ у системі світового порядку, тобто одного із впливових центрів багатопольярного світу з відповідною сферою геополітичного домінування (залишаючи РФ, насамперед простір країн СНД, у т. ч.

України, Кавказу та Центральної Азії). З іншого боку, чи можливо європейцям знайти вигідні для РФ форми співробітництва у зонах, де її інтереси перетинаються із Західними (Центральна Європа, Балтія, Балкани, Близький Схід), і якою мірою Росія спроможна перешкодити активному проникненню Заходу в ці регіони (поширення НАТО, економічна експансія тощо)?

На сьогодні Москва буде політику у відносинах із Європою згідно з власними інтересами. У європейському просторі передбачається діяти в напрямку зменшення політичного та військового впливу США й окреслення зон відповідальності між Росією та ключовими державами Західної Європи. До російської зони віднесені пострадянські країни. Такий розподіл має забезпечувати євразійську архітектуру можливої колективної системи безпеки, яка б виникала на ґрунті джентльменської російсько-європейської домовленості.

Питання розширення Європейського Союзу розглядаються РФ з погляду зростання європейського центру геополітичного тяжіння з можливим послабленням впливів США на європейські процеси. На рівні декларацій і заяв Росія не заперечує проти розширення ЄС, але прагне, щоб у цьому процесі були враховані її інтереси. З огляду на те, як РФ розуміє власні інтереси, йдеться про недопущення просування європейського впливу у східному напрямі. Про це свідчить і негативна реакція РФ на політику Східного партнерства (СхП).

Москва вважає для себе більш прийнятною орієнтацію на розвиток двосторонніх відносин з найбільш впливовими європейськими державами – насамперед із Францією та Німеччиною. Стримуючим чинником для амбіцій Москви є те, що основні держави Західної Європи, хоча і прагнуть до міцних партнерських стосунків з Росією, в цілому ж дотримуються звичної для себе євроатлантичної орієнтації. Військово-політична присутність США в Європі розглядається ними як наріжний камінь системи європейської безпеки і стабільності.

Відносини НАТО–ЄС можуть значно розширитися й поза межами СПБО, що передбачає регулярні консультації з проблем Південно-Східної Європи, Середземноморського регіону, тероризму й питань попередження й урегулювання кризових ситуацій. Суто європейський складник євроатлантичної безпеки може виявитися в посиленні військової присутності ЄС на Балканах, а також у можливих нових зовнішньополітичних ініціативах щодо країн європейського оточення – Східної Європи, Південного Кавказу, Близького Сходу та Північної Африки. ЄС завдяки розвитку СПБО може також досягти певного прогресу в поліпшенні своїх оборонних можливостей.

3.4. Європейська політика сусідства

Проблема відносин із країнами, що безпосередньо прилягають до кордонів ЄС (європейського сусідства), була ще 2003 р. винесена в окремий підрозділ у Європейській стратегії безпеки з-поміж стратегічних безпекових пріоритетів. Прийнята тоді ж Європейська політика сусідства розглядалася як інструмент упровадження цього пріоритету.

ЄПС є засобом зовнішньої та безпекової політики ЄС, що має на меті врегулювання відносин із країнами, що межують з ЄС по всьому периметру його зовнішніх кордонів – морських і сухопутних, – і встановлення у цих країнах «поясу безпеки і процвітання».

Цей загальний контекст завжди недооцінювався в Україні, що значно утруднило подальший діалог Україна–ЄС. У грудні 2008 р. Європейська Рада затвердила доповідь про заходи реалізації ЄСБ, проте концептуальний зміст Стратегії залишився без змін. Що ж до ЄПС, то спроби її модифікації на той час реалізувалися у створенні Середземноморського союзу і Східного партнерства – двох програм для впорядкування відносин ЄС із сусідніми країнами відповідно на Півдні та Сході. Проте в ЄС не з'явилось ані нових підходів до безпекової стратегії, ані принципів новачій у відносинах із сусідніми країнами.

Європейська політика сусідства разом з Європейською стратегією безпеки формулює засади діяльності ЄС на міжнародній арені в ролі нового глобального гравця. Підстави для цього виникли через різке розширення ЄС із 15 до 25, а тепер до 27 членів. Унаслідок вступу нових членів змінився не тільки безпосередній склад ЄС, а і його оточення, зазнали змін кордони ЄС.

ЄПС є намаганням сформувати спільні підходи ЄС майже до всіх країн, які знаходяться по периметру морських і сухопутних кордонів розширеного ЄС, а також тих, що опиняться на його кордонах у разі вступу до ЄС Туреччини. ЄПС орієнтована на співробітництво з такими країнами, як Алжир, Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Грузія, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Молдова, Марокко, Сирія, Туніс, Україна, Палестинська автономія.

Однак у ЄПС є і певний виняток: вона не поширюється на РФ, незважаючи на наявність спільного кордону. ЄПС також майже не діє щодо Білорусі, Лівії та Сирії. Крім того, ЄС замовчує перспективи входу до безпосереднього оточення ЄС Ірану й Іраку (у разі вступу до ЄС Туреччини). Такі перспективи зокрема є серйозним аргументом деяких країн у запереченні можливості повноправного членства Туреччини в ЄС.

Прокламованою метою ЄПС є створення так званого кола друзів. Основні цілі ЄПС:

- сприяння успішному розвитку країн у безпосередньому оточенні ЄС у спосіб підтримки процесів економічних реформ і можливостей економічної інтеграції з ЄС;

- просування свободи й демократії у країнах, що оточують ЄС, завдяки поглибленню політичної співпраці на основі спільних цінностей та інтересів;

- підтримання безпеки і стабільності завдяки співробітництву із країнами-сусідами у сфері безпеки (проблеми нерозповсюдження ЗМУ, боротьба з тероризмом, екологічні проблеми) згідно з Європейською стратегією безпеки.

По суті, Європейська політика сусідства має на меті формування довкола Європейського Союзу безпечного та стабільного міжнародного середовища.

Відсутність у ЄПС норми щодо майбутнього членства з ЄС обумовлюється тим, що ця політика поширюється на країни, частина яких не входить до сфери дії політики розширення ЄС навіть на найвіддаленішу перспективу. Зокрема, у 1987 р. Марокко отримало відмову на заявку на членство через те, що «не є європейською країною». Цей прецедент заклав перспективу членства для африканських і близькосхідних країн.

Різні інституції ЄС озвучують різні погляди щодо України. Так, представники Європейської Комісії категорично проти надання Україні перспективи членства: основний аргумент полягає в тому, що ЄС «не готовий» сприйняти Україну як майбутнього члена спільноти. Своєю чергою Європарламент у липні 2007 р. (вже вдруге) прийняв резолюцію з рекомендацією офіційно зафіксувати положення про європейську перспективу України.

Така позиція парламентарів, імовірно, обумовлюється настроями європейських виборців. Згідно з опитуваннями, проведеними для Європейської Комісії Євробарометром щодо ставлення до політики сусідства, частина громадян ЄС вважає, що Україна належить до країн, які стануть членами ЄС найближчим часом (за цим показником Україна лише на 2 пункти поступається Хорватії, що майже отримала право на вступ у 2013 р., і відчутно випереджає у сприйнятті громадян ЄС країн Західних Балкан, які, на відміну від України, мають офіційну перспективу приєднання до ЄС).

Однак навіть найбільш позитивно налаштовані щодо України представники ЄС воліють говорити, що «двері не зачинено», проте відмовляються сказати, що «двері відкрито».

Представники Євросоюзу намагаються вивести питання розширення за межі обговорення ЄПС, хоча остання є **наслідком і похідною по-**

літики розширення. Але поза питанням членства східний вектор ЄПС має такі специфічні ознаки:

- розробляється в межах політики сусідства та є її модифікацією пристосування до наслідків останнього раунду розширення ЄС і протистояння новітнім загрозам (насамперед загрозам енергетичній безпеці ЄС);
- визначає певні пріоритетні сфери співробітництва (енергетика, транспорт, довкілля, сфера зайнятості, охорона здоров'я, сфера юстиції та безпеки);
- граничною межею співробітництва є економічна інтеграція (ЗВТ, участь у майбутній європейській енергетичній стратегії тощо);
- всіяко підтримує участь країн-сусідів у глобальних (СОТ) і регіональних організаціях;
- передумовою співробітництва є дотримання демократичних свобод.

3.5. Можливості Європейської політики сусідства на Сході

На сьогодні найбільш актуальним напрямом реалізації можливостей, закладених у східному векторі ЄПС, є *енергетична співпраця*. Загрози енергетичній безпеці, як особливо чітко стало зрозуміло останнім часом, мають транскордонний характер (подібно іншим новітнім загрозам – тероризму, поширенню ЗМУ тощо) і для їх подолання необхідні колективні міжнародні зусилля. Європейський Союз шукає засоби протистояння цим загрозам на шляху формування спільної енергетичної політики. Цьому має сприяти створення Європейської енергетичної спільноти, у якій Україна з 2011 р. має статус повноправного члена.

Водночас співпраця України з ЄС в енергетичній сфері в межах ЄПС містить у собі низку викликів, пов'язаних із тим, що пропоновані проекти (як, наприклад, Чорноморська синергія) мають не так стимулювати інтеграцію країн-сусідів, як забезпечувати регіональне лідерство у Чорноморському регіоні країн-членів ЄС – Болгарії та Румунії.

З кінця 2010 – початку 2011 рр. події, що відбулися у Північній Африці – Тунісі та Єгипті, які входять до «зони сусідства з ЄС», – різко активізували безпекові питання в Європі та світі. А початок операції в Лівії унаочнив, що відкладати вирішення цих питань далі не можна. У березні 2011 р. представники ЄС розпочали дискусію про необхідність створення нової Європейської стратегії безпеки. Причому з-поміж головних пріоритетів, що вимагають особливої уваги й нових підходів, деякі експерти на перше місце поставили питання визначення відносин із найближчим оточенням («сусідством»).

Якщо питання перегляду ЄСБ перебувають на стадії експертного обговорення, а появу нового документа орієнтовно планують на 2013 р., то зі змінами в ЄПС ситуація перейшла до практичної стадії та вирішується на рівні інституцій ЄС. На початку 2011 р. представники Єврокомісії та Європарламенту озвучили завдання радикального перегляду Європейської політики сусідства, до сфери дії якої входить і Україна.

Недостатня ефективність і кваліть, притаманна ЄПС від початку її створення, на сьогодні набула загрозового характеру, оскільки виявилася майже неспроможною попередити та пом'якшити ризики для Європи. ЄС довелося вибудовувати нову концепцію відносин з оточенням, що зрештою має торкнутися і східних сусідів ЄС, а отже, й України. Перегляд ЄПС позначиться безпосередньо й на ініціативі ЄС Східне партнерство.

Підставою для перегляду, як зазначено вище, стали події у країнах Північної Африки та Близького Сходу, які мають спільні кордони з ЄС. Настанова щодо підтримки авторитарних режимів задля збереження стабільності в регіоні виявилася неефективною. Європейський Союз виявився неготовим до нової потужної хвилі міграції внаслідок подій у Тунісі та Лівії, масштаб яких порівнюють із падінням Берлінської стіни 1989 р. Із травня 2011 р. нова хвиля міграції розпочалася із Сирії до Туреччини, країни-кандидата на вступ до ЄС, що дедалі більше ускладнює ситуацію в регіоні. Неспроможність ЄПС стала очевидною не тільки на південному, але й на східному напрямку, політика сусідства не виконала передбачену для неї роль інструменту реформ у цьому регіоні.

Останні трансформації Європейської політики сусідства, яка є інструментом зовнішньої та безпекової політики ЄС, попри оголошені цілі, не мають радикально нового характеру. Головна ідея оновленої ЄПС (2011 р.) формулюється як «кожному за досягненнями» або «більше за більше» (*more for more*), тобто ЄС пропонуватиме активнішу фінансову та політичну допомогу тим країнам, які більш інтенсивно впроваджуватимуть внутрішні реформи й демонструватимуть більший поступ до демократії. Принцип оцінки рівня відносин із країнами-сусідами «за досягненнями» має декларативний характер і не містить нових інструментів його реалізації та заохочення реформ.

Це стосується насамперед принципів виділення фінансової допомоги. Попередні спроби підвищити ефективність ЄПС полягали у поділі країн-сусідів за географічним принципом і створенні для південних сусідів Середземноморського союзу, а для східних – Східного партнерства (за винятком Росії, яка відмовилася ввійти до ЄПС). Принцип активнішого просування у відносинах країн-сусідів із Євро-

пейським Союзом «за досягненнями» суперечить цьому географічному й геополітичному поділу.

Очевидно, новий підхід у ЄПС має доповнювати географічний принцип принципом якісним, спрямованим на заохочення досягнень, проте як це здійснюватиметься на практиці, залишається незрозумілим.

Попри те, що для ЄС відносини з державами Східної Європи є важливим напрямом зовнішньої політики, Євросоюз досі не має цілісного стратегічного бачення своєї зовнішньої політики у цьому регіоні. Особливості східноєвропейського напрямку, що вимагають збалансування стратегії відносин із країнами Східної Європи, з одного боку, та з Росією, з іншого, є серйозним викликом для Європейського Союзу. Динаміка розвитку політичних процесів у Східноєвропейському регіоні зумовлює постійну трансформацію підходів ЄС до розвитку східної політики й відкладає у часі її концептуальне оформлення.

Останнім часом до викликів східної політики ЄС додалися відносини країн Східного партнерства з Китаєм, який виразно збільшує свою економічну присутність у цьому просторі. Таким чином, картина геополітичних впливів на просторі східних кордонів ЄС ускладнюється, натомість ЄС не має адекватної тактики і стратегії для відповіді на наявні й нові виклики. Для України це означає збільшення різноспрямованого тиску з боку основних міжнародних гравців.

У цілому зміни у зовнішній і безпековій політиці ЄС на сьогодні не відповідають заявленим цілям. Країни-члени Євросоюзу далекі від вироблення спільної позиції щодо подій на світовій арені, а отже, сприяють посиленню дії зовнішньополітичних викликів і загроз. Відсутність ефективної стратегії і тактики щодо країн найближчого оточення, зокрема на східному напрямі, поглиблюють кризові явища в регіоні. Міжнародне безпекове напруження довкола України зростає.

Невиконана в межах східного виміру ЄПС мета стимулювання реформ у пострадянських країнах набуває нової актуальності у зв'язку з подіями у країнах Північної Африки. Туніс, Єгипет, Лівія потребуватимуть допомоги ЄС у проведенні демократичних реформ. Таким чином, ЄС, попри внутрішню кризу, змушений буде продовжувати працювати над новою концепцією відносин з оточенням і віднайдінням дієвих стимулів для розбудови демократичних інституцій у цих країнах. Невиконання цього завдання може перекреслити амбіції ЄС щодо ролі глобального гравця у світовій політиці й поставити під сумнів Європейський проект.

На тлі подій 2011-2012 рр. у Північній Африці проблеми східних сусідів ЄС, у т. ч. України, у короткостроковій перспективі втрачають для ЄС відносну вагу. Водночас у середньотерміновій перспективі виклики східного сусідства для ЄС можуть значно загостритися; геополі-

тичні розклади у цьому регіоні ускладнюються. В економічному вимірі до конкурентної боротьби на пострадянському просторі, крім ЄС та РФ, долучається Китай.

Збільшується вага збереження безпеки в Чорноморському регіоні з відповідним посиленням ролі Туреччини. Водночас зміцнюється тенденція до наростання невизначеності ситуації та підвищення ступеня зовнішніх ризиків для України. Зважаючи на збіг інтересів України та ЄС у забезпеченні безпеки в Чорноморському регіоні, доцільно спробувати ввести до порядку денного наступного саміту Східного партнерства у 2013 р. питання про відкриття безпекового виміру співробітництва з ЄС, відштовхуючись для початку від необхідності активізації Чорноморської синергії.

Європейська політика сусідства в цілому не пропонує відчутних позитивних стимулів для проведення внутрішніх реформ в Україні. Крім того, ЄПС передбачає обмежену участь країн-сусідів у протистоянні колективним загрозам міжнародній безпеці, оскільки розглядає ці країни здебільшого як потенційне джерело таких загроз. У цьому контексті, для того, аби зняти певні перестороги, Україна має демонструвати стабільний і передбачуваний зовнішньополітичний курс.

ЄПС спонукає Україну до використання можливості доповнити двосторонній формат відносин із ЄС активною взаємодією на рівні регіональних організацій і багатосторонніх відносин. Перспективним є долучення до переговорів із ЄС з окремих питань країн-сусідів Союзу, що мають з Україною спільні інтереси та проблеми (насамперед Молдова та Грузія). Необхідно розширити й деталізувати порядок денний співпраці з ЄС у сфері міжнародної безпеки, зважаючи на обопільну зацікавленість України та ЄС у підтримці й забезпеченні регіональної та глобальної стабільності.

У межах ЄПС Європейський Союз розробляв додаткові підходи до політики у Східноєвропейському та Чорноморському регіонах. Зусилля ЄС, зрештою, оформилися у дві ініціативи – Чорноморську синергію (2007 р.) та Східне партнерство (2009 р.)

«Синергія Чорноморського регіону – пропозиція регіонального співробітництва» стала спробою Євросоюзу створити єдині межі діяльності ЄС у Чорноморському регіоні⁸. Поштовхом для цього стало приєднання Болгарії і Румунії та отриманий таким чином вихід до Чорного моря. Утім згадана ініціатива й дотепер носить більше декла-

⁸Чорноморська синергія спрямована на посилення співпраці Європейського Союзу із країнами регіону (Україна, Грузія, Туреччина, Росія) у сферах належного врядування, міграції, безпеки, енергетики, транспорту, довкілля, рибальства, торгівлі, дослідницької діяльності, освіти, зайнятості, соціальних справ, науки й технологій.

ративний характер, не дає чіткого пояснення політичної позиції Європейського Союзу із проблемних питань Чорноморського регіону, а також не має практичного наповнення.

3.6. Східне партнерство

Під час пошуку ефективної східної стратегії ЄС і дискусій щодо реформування ЄПС виокремилися два базових підходи – німецький і польський. Німецький підхід ґрунтувався на більш широкому охопленні східної політики ЄС, яка мала включати політику щодо Росії як центральний компонент і спрямовуватися на становлення кооперативного порядку у Великій Європі. Польський підхід був сфокусований на країнах Східної Європи та орієнтований на їх наближення до Євросоюзу тією мірою, яка б дозволяла уникнути їх повернення до сфери впливу Росії. Під час узгодження конфігурації проекту східної політики ЄС було обрано компромісний варіант, що втілюється в ініціативі ЄС Східне партнерство.

26 травня 2008 р. на засіданні Ради Міністрів закордонних справ ЄС Польща та Швеція висунули ініціативу нового об'єднання держав *Східне партнерство*, в яке, крім членів Євросоюзу, мають увійти держави-сусіди ЄС – Україна, Молдова та Білорусь (за певних умов), а також держави Південного Кавказу – Грузія, Вірменія та Азербайджан. Ґрунтуючись на ідеях Європейської політики сусідства, СхП покликане конкретизувати форми співпраці ЄС з учасниками програми, а також задіяти заохочувальні механізми співробітництва у вузькоспеціалізованих сферах.

У травні 2009 р. ЄС і глави держав та урядів шести східних країн-сусідів Євросоюзу офіційно започаткували нову багатообіцяючу програму Східного партнерства, метою якої було проголошено розвиток взаємодії та співпраці між країнами ЄС і східними сусідами, а також більш тісна інтеграція цих країн у ЄС. На реалізацію програми СхП ЄС планував виділити у 2010–2013 рр. 600 млн євро.

Таким чином, поява Східного партнерства була зумовлена недоліками попередньої політики щодо сусідів ЄС. ЄПС, яка охоплює 16 найближчих сусідів Євросоюзу (Ізраїль, Йорданію, Палестину, держави Північної Африки, Східної Європи та Південного Кавказу), не враховувала особливостей розвитку відносин ЄС із окремими державами-сусідами та потребувала перегляду в напрямку регіоналізації. Це зумовило появу ініціативи щодо створення Середземноморського союзу, а згодом і Східного партнерства. По-друге, попередні спроби Євросоюзу виробити єдиний формат відносин із залученням усіх держав Східної Європи та Чорноморського регіону (у т. ч. Туреччини й Росії) вияви-

лися невдалими. Як приклад можна згадати недієву ініціативу Чорноморська синергія.

Запроваджуючи Східне партнерство як складник Європейської політики сусідства, ЄС реагував на зовнішній запит щодо посилення інтеграційного складника (з боку східноєвропейських країн) і на внутрішню потребу щодо посилення східного виміру власної зовнішньої політики.

Офіційна мета цього об'єднання – розвиток більш глибоких економічних, політичних і гуманітарних зв'язків ЄС зі східними європейськими та кавказькими державами на основі демократичних принципів і глибоких соціальних перетворень з урахуванням європейських стандартів для його потенційних членів (Україна, Грузія та Молдова), а також посилений політичний діалог з державами, які хотіли б мати з ним більш інтегровані відносини.

Ініціатива Східне партнерство доповнює двосторонній формат відносин Євросоюзу з країнами-партнерами можливістю праці у багаторсторонньому форматі. СхП може бути досить *вигідним інструментом для України*, який за умови його вдалої імплементації дозволить нашій державі ширше інтегруватися в економічний і гуманітарний простори ЄС, але по суті, більшість аспектів Східного партнерства тим чи іншим чином уже прописані в інших численних двосторонніх договорах.

Додатково свідчить про це той факт, що СхП не передбачає створення нових інституцій чи фінансових алгоритмів, а використовує вже перевірені методи співпраці з індивідуальним підходом до кожної країни-учасниці. Слід зазначити, однак, що в реалізації СхП є низка істотних суперечностей, які можуть завадити повноцінній реалізації цієї ініціативи. Так, наприклад, суперечку між європейськими лідерами викликає фінансове питання.

Фінансовий бік СхП не виглядає надто привабливим для України. На відміну від Молдови, Грузії, Вірменії та Азербайджану, наша держава отримує порівняно скромні кошти лише на здійснення пілотних програмних проєктів, а не на розбудову інфраструктури міст і регіонів. Причиною цього європейські посадовці називають відсутність належного законодавства та насамперед відсутність в Україні закону про державні закупівлі, який на момент ухвалення бюджету СхП був відсутній. Таким чином, Україна втратила шанс отримати фінансування розвитку регіональних інфраструктурних проєктів, що виглядає особливо негативно у світлі підготовки проведення чемпіонату Євро-2012.

На момент проведення установчого саміту в Празі 2009 р. Євросоюз прийняв рішення перевести відносини із шістьма державами Східної Європи та Південного Кавказу в єдиний формат Угоди про асоціацію зі створенням поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (УА

та ЗВТ), а багатосторонній вимір регіональної співпраці оформити в низку механізмів співпраці секторального рівня. Водночас найбільш важливий складник – визнання перспективи членства східноєвропейських держав у ЄС – був виключений із проекту, а рівень співробітництва в практичних сферах не був чітко визначений. Така суттєва концептуальна обмеженість зумовлювалася потребою віднайти єдиний підхід серед усіх країн-членів ЄС, беручи до уваги суттєві розходження в їх зовнішньополітичних пріоритетах.

Сьогодні в розумінні мети функціонування та подальшого розвитку Східного партнерства країни-члени ЄС дотримуються багатьох спільних позицій і мають не менший перелік розбіжностей. Передусім серед європейських країн досягнуто консенсусу, що СхП виконує роль функціонального майданчика для взаємодії ЄС із країнами Східної Європи, забезпечення стабільності в якій є для європейської спільноти не менш важливим завданням, аніж вирішення внутрішніх проблем. Такому розумінню зокрема сприяв збройний конфлікт між Росією та Грузією в серпні 2008 р.

У ЄС усвідомлюють необхідність забезпечення, принаймні, мінімальних стандартів управління на території суміжних країн, особливо тих, що мають потенційне право претендувати на членство в ЄС на основі ст. 49 Лісабонського договору. Теза про пріоритетне значення для Європи розвитку Росії, яка домінувала упродовж 1990-х – на початку 2000-х років, нині є суттєво відкоригованою: до уваги береться, з одного боку, потреба ЄС у збалансуванні зростаючого геополітичного впливу Росії, а з іншого – зацікавлення ЄС у збереженні у країн СхП інтересу до європейської інтеграції.

Досягнута згода передбачає використання інструментів «м'якого» впливу на країни Східної Європи задля стимулювання їх європеїзації у сфері публічного управління, створення сприятливих умов для торгівлі та інвестицій, тобто для поступової інтеграції з європейським спільним ринком, що, зрештою, відповідає інтересам європейського бізнесу.

Така філософія східної політики зумовила формування «синтетичного підходу» до інституційного оформлення СхП. Ідеться про запровадження принципів комбінованого фінансування, поєднання дво- і багатосторонніх форматів співробітництва, всеохоплюючого тематичного формату взаємодії, використання різноманітних договірно-правових форм.

Зважаючи на різні інтеграційні наміри країн-учасниць СхП і форми їхньої взаємодії з ЄС, готовність і спроможність проводити реформи, формат ініціативи передбачив також запровадження засад індивідуального підходу до кожної країни, вибору кожним учасником глибини й темпів інтеграції.

Досягнутий у середовищі європейських країн компроміс визначив перелік «винагород», які ЄС може запропонувати партнерам на Сході: укладання угод про асоціацію і поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі, секторальну інтеграцію з європейським ринком, лібералізацію візового режиму, поширення формату регіональної інтеграції та взаємодії на рівні громадянського суспільства.

У цілому можна стверджувати, що Східне партнерство не є принципово новим форматом співробітництва між Україною та Європейським Союзом. Перевагою такої ініціативи є додатковий шанс посилити європейські амбіції України за рахунок низки досить привабливих для неї проектів, насамперед економічного й енергетичного характеру. Ця політика в цілому (за умови її грамотної імплементації, належного правового забезпечення й фінансової підтримки з боку вітчизняного уряду) здатна суттєво допомогти сегментарній інтеграції України в європейський економічний і політичний простір.

На першій офіційній зустрічі представників країн-учасниць програми Східного партнерства на рівні міністрів закордонних справ у грудні 2009 р. у Брюсселі представники ЄС підтвердили намір розпочати переговори про укладання *угод про асоціацію* з усіма країнами-учасницями програми залежно від стану готовності кожної з них до переговорів (у січні 2011 р. такі переговори розпочато з Молдовою).

Водночас у межах розвитку програми СхП можна спостерігати доволі тривожну тенденцію до розмивання відмінностей між усіма країнами-партнерами в очах ЄС. Це є вкрай негативним моментом для України, яка пройшла вже доволі значний євроінтеграційний шлях, і тому зрівняння її можливостей із країнами, які його лише розпочинають, є кроком назад.

Є низка чинників, які істотним чином знижують ефективність діяльності програми СхП і роблять її перспективи доволі невиразними. Так, не можна не відмітити певну непослідовність політики Євросоюзу в регіональному вимірі, зокрема стосовно політики нового сусідства, ініційованої ще 2004 р. і реалізації вже існуючих у її межах регіональних програм та ініціатив – Чорноморської синергії (квітень 2007 р.), Стратегії ЄС для нового партнерства із Центральною Азією (червень 2007 р.), Арктичної стратегії (листопад 2008 р.), Балтійської стратегії (червень 2009 р.)

Згадані програми, особливо СхП і Чорноморська синергія, багато в чому мають точки перетину в географічній, змістовній, а також організаційній площинах, що потенційно несе ризик дублювання цілей і завдань аналогічних ініціатив, а в підсумку проявляється неефективністю і банальним розпорощенням фінансових ресурсів, які, з урахуванням складностей економічної ситуації, істотним чином скорочуються.

Неоднозначним є ставлення до проекту СхП і серед країн-членів ЄС, оскільки пріоритети щодо нього є різними, і ті держави ЄС, що мають інтереси в інших регіонах, навряд чи погодяться на фінансування програми Східного партнерства за рахунок інших проектів. Крім того, питання фінансово-економічного забезпечення програми, з огляду на глобальну фінансово-економічну кризу й необхідність надання допомоги окремим країнам єврозони, залишається досить проблематичним. Отже, фінансування заявлених ініціатив у межах СхП може піддатися серйозному коригуванню, що неодмінно позначиться на темпах реалізації проекту.

Важливим чинником, що не сприяє активізації співробітництва в межах Східного партнерства, є несхвальна реакція Росії на цю ініціативу Євросоюзу. І хоча на офіційному рівні формулювання є доволі стриманими, російські експерти схильні вважати цю програму певним геополітичним важелем, яким Європа намагається стримати відновлення впливу Москви на пострадянський простір, оскільки згадана європейська ініціатива певним чином конкурує з інтеграційними проектами, підтриманими Московією (Митний союз).

Головним завданням Євросоюзу, реалізованим у межах ініціативи Східного партнерства, буде поступове втягування пострадянських країн у правове поле ЄС, до того ж із дотриманням уже традиційної тактики *«впливати, але не втручатися»* й без надання особливих преференцій комусь із учасників. Цю ініціативу варто розглядати як довгострокове поле для створення комунікаційних зв'язків, розширення співробітництва зі структурами громадянського суспільства в регіоні, підвищення соціальної активності населення пострадянських країн. Східне партнерство не можна розглядати як інфраструктурний проект чи програму допомоги. Скоріше, це політична пропозиція країнам регіону зміцнювати зв'язки з Євросоюзом, яка пропонує досить дієві механізми взаємодії.

СхП може бути зручним майданчиком для представлення та просування проектів інфраструктурного характеру (наприклад, спільної ініціативи України, Білорусі й Литви щодо складу комбінованих перевезень «Вікінг», облаштування автомагістралі Вільнюс – Мінськ – Київ тощо); розвитку регіональних енергетичних проектів (на зразок угоди про постачання української електроенергії в Литву з використанням транзитних можливостей Білорусі); реалізації проекту Євразійського нафтогазопроводного коридору (за участі Азербайджану, України та Білорусі); розвитку й реалізації проектів євро регіонів (зокрема українсько-молдовська ініціатива «Дністер» тощо); врегулювання питань прикордонного облаштування (зокрема демаркації українсько-молдовського кордону) тощо.

Загалом, ініціатива Східне партнерство, що існує вже 3 роки, стала кроком вперед у відносинах ЄС зі своїми східними сусідами, однак концептуальна незавершеність та інституційна аморфність і ЄПС, і СхП спонукають до кроків стосовно їх доопрацювання.

У 2011 р. Євросоюз здійснив певний перегляд ЄПС, зокрема Східного партнерства. Первинні підсумки й рекомендації були оприлюднені 25 травня 2011 р. у Комунікації «Нова відповідь сусідству, що змінюється». Положення стосовно СхП були фактично підтверджені у Спільній декларації за результатами саміту Східного партнерства у Варшаві 29-30 вересня 2011 р.

З-поміж іншого на найбільшу увагу заслуговують такі нововведення:

- включення до Комунікації від 25 травня 2011 р. уперше в межах ЄПС посилання на ст. 49 Договору ЄС, у якій ідеться про право будь-якої європейської країни подавати заявку на членство в ЄС;
- запровадження диференціації в межах ЄПС або моделі різношвидкісної інтеграції з ЄС;
- розподіл коштів фінансування ЄПС відповідно до принципу «умовності» або «більше за більше», який означає готовність ЄС надавати більш інтенсивну допомогу в обмін на здійснення внутрішніх реформ у сфері демократії, прав людини, верховенства права й основоположних свобод;
- підкреслення необхідності підвищення ролі громадянського суспільства та його підтримку, зокрема завдяки необхідності впровадження механізму сприяння громадянському суспільству;
- наголошення на посиленні участі Європейського Союзу у політичному й безпековому співробітництві, зокрема в розв'язанні затяжних конфліктів.

Кроком уперед у розвитку Східного партнерства є введення принципу диференціації, або моделі різношвидкісної інтеграції з ЄС. Передбачається, що зазначений принцип ураховуватиме різницю між країнами СхП в їхньому економічному й політичному розвитку, а також їхні амбіції щодо рівня інтеграції з ЄС. Введення принципу диференціації є вигідним для України, оскільки передбачає право держав-партнерів обирати формат і темпи розвитку відносин з Євросоюзом, виходячи з власних цілей, потреб і можливостей.

Схожу роль із принципом диференціації може відігравати і принцип умовності. Запроваджуючи останній, ЄС намагається задіяти додатковий стимул змагання серед держав СхП у процесі здійснення необхідних реформ. Водночас «негативна умовність» і можливість скорочення допомоги та зменшення політичної підтримки може стати небезпечним аспектом. Брак достатніх ресурсних і статусних «винагород» для дер-

жав СхП може мати наслідком маргіналізацію СхП, а також призвести до послаблення зв'язків між ЄС і державами-партнерами.

Отже, програму Східного партнерства варто розглядати як додатковий механізм двосторонніх відносин України та ЄС. Такий формат співробітництва необхідно розглядати прагматично як інструмент перехідного періоду, зручний для досягнення конкретних практичних цілей, у жодному разі не підміняючи ним стратегічну мету – інтеграцію України з ЄС.

Східне партнерство може бути використане як корисний інструмент розвитку багатосторонніх відносин⁹. Ця політика за умови її грамотної імплементації належного правового забезпечення та фінансової підтримки з боку українського уряду спроможна істотно позитивно вплинути на сегментарну інтеграцію України в європейський економічний простір.

⁹Докладніше про співробітництво України з ЄС у межах Східного партнерства див. у розділі IV.

РОЗДІЛ IV.

УКРАЇНА У ПРОЦЕСАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

4.1. Передумови європейського вибору. Європейська ідентичність України

Європейська інтеграція є незмінним стратегічним пріоритетом державної політики незалежної України та продиктована фактом належності України до європейської цивілізації. По суті, вона є процесом реалізації унікальних можливостей Української Держави та її громадян, що здійснюються завдяки розкриттю й утвердженню нашої європейськості. Процес об'єднання європейських країн і зростання Європейського Союзу як одного з найбільш потужних світових центрів доводять успішність цього інтеграційного проекту. Тому європейська модель суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку є найбільш сприятливою для реалізації українського потенціалу та забезпечення поступального розвитку нашої держави.

Пріоритет європейського вибору України об'єктивно зумовлений особливостями сучасного цивілізаційного процесу, що визначається глобалізацією, прогресуючим зростанням значущості гуманітарної сфери, високих інформаційних технологій, постіндустріальних принципів суспільного розвитку, підвищенням ролі інтелектуального капіталу та менеджменту, соціальних і гуманітарних чинників економічного прогресу, утвердженням пріоритетності базових засад стійкого розвитку, який сприяє не тільки економічному зростанню, а й справедливому розподілу його результатів, розширенню можливостей людей, їхньому збагаченню.

Євроінтеграційний процес передбачає здійснення глибоких перетворень в Українській Державі, утвердження в ній демократії та верховенства права, модернізацію політичної системи задля захисту прав людини, формування цілісної демократичної ідентичності українського суспільства, поширення сучасних технологій політичного й економічного менеджменту, закріплення України як конкурентоспромож-

ного та інвестиційно привабливого учасника глобальної економіки. Результатом європейської інтеграції стане утвердження в Україні європейських політичних, економічних, соціальних і гуманітарних стандартів, якісне підвищення рівня життя всіх верств суспільства. Отже, цей процес відповідає інтересам усіх українських громадян.

Сучасні проблеми, з якими стикається Україна у своєму розвитку, спричинені не тільки специфікою нашої історії та географічного положення. Не меншу роль відіграє у цьому загальний світовий контекст, особливості нинішнього міжнародного середовища, в якому протягом останніх 10–15 років відбулися кардинальні зміни, пов'язані з прискореним розвитком глобалізаційних процесів.

Глобалізація призводить до підсилення ступеня взаємозалежності держав і вимагає координації міжнародних зусиль в економічній, політичній, оборонній сферах. Успішний приклад Європейського Союзу демонструє можливість існування інтеграційної моделі, в якій стверджуються нові принципи міждержавних відносин, позбавлені недовіри й непрозорості, де національний суверенітет кожної з держав органічно пов'язаний з колективними зобов'язаннями та спільними діями.

Для України рух у напрямі європейської інтеграції – це питання ефективності її включення в існуючу систему розподілу функцій і ролей у сучасній світовій економічній і політичній системі. Активізація євроінтеграційних процесів означає також її більш інтенсивне включення в міжнародну співпрацю щодо врегулювання конфліктів і протидії новітнім загрозам міжнародній безпеці.

Перспектива розвитку євроінтеграційних процесів в Україні безпосередньо пов'язана з визначенням місця й ролі України у світі. Тут можливі два варіанти: або активна і послідовна праця задля реалізації курсу на євроінтеграцію з перспективою вступу до ЄС і належністю до демократичного світу, або перетворення на буферну зону з усіма наслідками маргінального стану країни.

Розпад СРСР і проголошення незалежності України, докорінні зміни в геополітичному просторі Східної Європи поставили перед новим українським керівництвом нагальне завдання – розробити власну геополітичну стратегію. Особливості геополітичного положення України зумовлювали необхідність підтримувати збалансовані відносини по всьому зовнішньополітичному периметру. Водночас особливість української геополітичної стратегії полягала в тому, що тут необхідно було забезпечити домінування, пріоритет саме європейського геополітичного вектору.

Для нашої держави він був не просто одним із напрямків зовнішньополітичної діяльності, а ставав найважливішим засобом та орієнтиром для внутрішньої докорінної соціальної трансформації всього україн-

ського суспільства. Україна, як і більшість інших постсоціалістичних країн Європи, обрала для себе шлях затвердження загальнолюдських цінностей демократизму, ринкових відносин, світових культурних надбань. Отже, європейський вектор української геополітики цілком природно почав відігравати винятково важливу, без перебільшення, визначальну роль у розвитку українського суспільства.

Україна має бути задоволена геополітичними параметрами незалежності, успадкованими кордонами та ресурсами. Вона не має підстав висувати вимоги щодо територій і кордонів, а також ініціювати міжнародні суперечки, які б не сприймалися міжнародною спільнотою.

Україна, безумовно, налаштована підтримувати міжнародно-правові норми та правила гри, які складаються у європейському просторі. Зважаючи на геополітичне становище України, її економічний, науково-технологічний, людський, культурний потенціал, у перспективі вона може посісти поважний статус з-поміж європейських країн (це є завдання, яким обумовлюються її перспективи на майбутнє).

Принципово важливим є той факт, що з-поміж впливових політичних сил в Україні немає жодної, яка б висувала амбіційні, небезпечні для регіональної стабільності зовнішньополітичні плани. Україну не сприймають як джерело класичних загроз, проте європейську спільноту непокоїть розвиток соціально-економічної та екологічної ситуацій, тобто проблеми, які є наслідком слабкості держави.

Очевидно, Україна поки не є суб'єктом, що формує геополітичний простір довкола себе, а залишається здебільшого об'єктом політики інших держав та елементом масштабних процесів, що розгортаються на Європейському субконтиненті.

Включення України у світову економічну й політичну системи, а отже, і включення у глобалізаційні процеси, можливе у трьох основних варіантах:

- самостійне (в економічному вимірі – протекціонізм);
- за допомогою євразійської геополітичної моделі (повернення до старого – політичний та економічний контроль зовнішнього центру);
- завдяки європейській інтеграції (розвиток демократії та модернізація економіки).

На стратегічний вектор розвитку Української Держави впливають вагомі внутрішні чинники у вигляді позицій провідних політичних сил, а також зовнішні стимули й тиск із боку світових держав. В умовах глобалізації Україна, якщо вона спроможеться виступити як суб'єкт, має шанс використати її переваги для власного розвитку, тоді як залишаючись об'єктом дії зовнішніх сил, отримає лише її негативні наслідки.

Самостійність виглядає досить привабливою, оскільки начебто найбільше відповідає статусу незалежної держави та зміцнює її суве-

ренітет. На цьому наполягають, з одного боку, певні націоналістичні сили, а з іншого, якщо йдеться про безпеку держави, – прихильники нейтралітету. Однак вадою надмірної самостійності є певна самоізоляція та національний егоїзм, що фактично відокремлює країну від світових процесів розвитку і перетворює її на маргіналізовану та периферійну державу. Це шлях Ірану, але без його потужних енергетичних ресурсів і релігійної основи внутрішньої консолідації. Євразійську геополітичну модель розвитку Україна відкинула вже самим фактом проголошення незалежності, отже, повернення до неї означає не що інше, як реінтеграція у складі імперії, фактично встановлення неоколоніального статусу. Великих переваг у протидії глобалізаційним викликам і загрозам реалізація такого проекту не надаватиме, оскільки геополітичний центр реінтеграційного угруповання не має відповідних переваг глобалізації – технологічних, економічних, інтелектуальних, а отже, перебуватиме на задньому плані світового поступу. Скоріше, цей варіант створить для України ще більше проблем без можливості серйозної їм протидії в умовах відсутності суверенітету і права самостійного прийняття рішень. Привабливість такого проекту в тому, що його реалізація зберігає владні позиції значної частини існуючої політико-економічної еліти.

Європейська інтеграція не викликає особливих заперечень з боку основної частини української політичної та економічної еліти. Питання лише у стратегії і тактиці цього шляху. Існують погляди щодо проведення інтеграційних процесів синхронно з Росією. А так звані єврооптимісти переймаються здебільшого питаннями прискореного входження до інституцій ЄС, тобто, скоріше, питаннями оформлення членства та дипломатичним визнанням за Україною європейської перспективи, аніж реальною і кропіткою роботою над підтягуванням країни до європейських стандартів життя. Реальне просування України шляхом інтеграції в Європу потребує глибоких політичних та економічних трансформацій, тобто перетворення її на європейську державу з відповідними стандартами внутрішньої та зовнішньої стабільності й безпеки.

Намагаючись дистанціюватися від реінтеграційних процесів у просторі СНД і значно поступаючись західним сусідам за темпами суспільних перетворень, Україна як учасник міждержавних відносин є в обох регіонах периферійною. Це дуже суперечлива ситуація, що містить у собі загрозу зростання фактичної ізоляovanosti. Об'єктивно Україна, як і будь-яка інша держава, зацікавлена у ствердженні власної ідентичності й підтриманні усталених конструктивних міждержавних відносин. Натомість наявні тенденції загрожують погіршенням міжнародного становища держави.

Геополітична невизначеність України є не тільки українською проблемою, вона є перешкодою в розбудові нової Європи, закріпленні та посиленні позитивних цивілізаційних і геополітичних зрушень останнього періоду. Саме тому наша держава привертає стільки уваги й відіграє роль важливого, хоча й пасивного актора міжнародних відносин. Інтерес до України за логікою тенденцій геополітичних змін, безумовно, буде зберігатися, а вірогідно, й зростатиме.

Якщо об'єктивно, то незалежна Україна потрібна новій Європі, новій системі континентальних міждержавних відносин, що формується сьогодні. Але потенційних партнерів України, європейську спільноту непокоїть і вірогідність повернення до влади в Україні недемократичних сил, і ризик зростання впливів деструктивного націоналізму, що несумісне із засадами європейської цивілізації.

Доки зазначені загрози не буде усунено внаслідок зміцнення громадянського суспільства та здійснення глибоких соціально-економічних перетворень, доти внутрішні характеристики України не дозволять їй інтегруватися в Європу. Однак своєрідна стабільність і поміркованість, яку в Україні трактують як ознаку толерантності й цивілізованості українського суспільства, насправді є наслідком його неструктурованості та негнучкості.

У цьому контексті для розвитку незалежної України одним з нагальних питань є практичне забезпечення принципу цілеспрямованості її зовнішньої політики у сфері інтеграції в міжнародні економічні й безпекові структури. Його впровадження гальмується не тільки різноспрямованими, іноді діаметрально протилежними орієнтаціями українських політичних еліт і громадян, а й різнорівневими процесами, що мають реально забезпечити стратегію інтеграції.

У відносинах із ЄС чи не найбільш чутливою позицією на сьогодні є питання про європейське майбутнє України. З одного боку, ЄС визнає, що Україна має європейські прагнення (або європейські аспірації), але всупереч рекомендаціям резолюції Європейського Парламенту відмовляється визнати за Україною право на європейську перспективу. Різниця між цими двома поняттями досить значна: прагнення – це, так би мовити, особиста справа України, Європейський Союз їх, звичайно, схвалює, але позитивна оцінка не передбачає жодних кроків назустріч.

Натомість «європейська перспектива» – поняття набагато конкретніше, практично воно означає визнання за країною права на майбутнє членство в ЄС. Україна – європейська країна, яка останнім часом довела, що послідовно рухається в напрямку демократичного розвитку, вона має усі підстави отримати чітку й недвозначну перспективу майбутнього членства в ЄС за умови виконання необхідних критеріїв і за згоди країн-членів ЄС.

Безпомилковість пріоритетності європейського вибору України знайшла своє підтвердження у глобальній тенденції переходу до багатостороннього світового співтовариства, де основою взаємодії держав і їх економік є регіональна інтеграція. У зв'язку із цим від самого початку здійснення незалежної зовнішньої політики чітка та пріоритетна орієнтація України на інтеграцію в Європейський Союз розглядалася як основа стратегії економічного й соціального розвитку нашої держави на подальші 10 років і більш віддалену перспективу.

Для визначення параметрів української зовнішньої політики, її загальної довгострокової спрямованості первинним комплексним показником є цивілізаційна належність країни. Європейський досвід і стандарти взаємин між незалежними державами свідчать, що *самоідентифікація* є неодмінною передумовою органічної інтеграції нової країни в міжнародну спільноту. Саме ця приналежність, фундаментальні характеристики Української Держави та українського суспільства не можуть вважатися автоматично з'ясованими й породжують чимало запитань і сумнівів у потенційних партнерів.

Порівняльний аналіз практики незалежного існування посткомуністичних держав засвідчує, що має місце не просто відставання України від її західних сусідів, а якісна відмінність внутрішніх трансформацій. Україну характеризує брак суспільного вибору й відповідних виразних тенденцій внутрішньої еволюції. Натомість цивілізаційна приналежність фактично залишається предметом абстрактних дискусій і політиків, і науковців, і водночас найширших спекуляцій у сфері формування масової свідомості, тобто з'ясування цієї приналежності так і не стало суспільною потребою.

На сьогодні цивілізаційна невизначеність, притаманна Україні, приховує в собі альтернативи, пов'язані з різними геополітичними орієнтаціями, різними варіантами вирішення питання про місце й роль країни у системі міжнародних відносин і, природно, з різними зовнішньополітичними пріоритетами. Радянські звичаї суспільного життя, відповідна система цінностей виявилися глибоко закоріненими у свідомості більшості населення. Водночас комуністична інтернаціоналізація не створила нових життєздатних цивілізаційних засад.

У сучасному українському контексті питання підтвердження власної європейської ідентичності безпосередньо пов'язані з проблемами інтеграції в Європейський Союз. Проблеми, з якими стикається Україна у своєму розвитку, у формуванні та закріпленні своєї новітньої політичної й культурної ідентичності, спричинені не тільки специфікою нашої історії та географічного положення.

Не меншу роль відіграє у цьому загальний світовий контекст, особливості міжнародного середовища, у якому протягом останніх двох

десятиріч відбулися кардинальні зміни, пов'язані із загальними глобалізаційними процесами та завершенням «холодної війни». Україна отримала й використала свій шанс для створення власної держави саме у цьому новому контексті. У певному сенсі поява України на світовій політичній арені є одним з наслідків процесу формування нового світового устрою, що змінює роль національних держав і підвищує значення наднаціональних утворень.

У випадку України чутливість до глобалізаційних змін у міжнародному середовищі, готовність адекватно реагувати на нові можливості й виклики, зокрема у спосіб усвідомленої участі в інтеграційних об'єднаннях, є необхідною передумовою подальшого розвитку власної української державності. Це позначається й на сучасних особливостях співвідношення національної та європейської ідентичності.

В українському контексті проблема співвідношення європейської ідентичності з національною набуває дещо відмінного вигляду. Порівняно з багатьма країнами, які мають довшу історію державного суверенітету, формування національної ідентичності в Україні досі перебуває на стадії становлення. І проблема полягає не лише в тому, щоб поєднати наявну українську національну ідентичність з новою європейською, а й у тому, яким чином вибудувати обидва типи ідентичності.

Загалом можливі два способи розв'язання цієї проблеми і вони пов'язані з чинником часу. Перший полягає в тому, що процес формування європейської та національної ідентичності має відбуватися синхронно. Другий, що спирається на ідею національної самобутності й окремішності, пропонує замість синхронізації модель часової послідовності. Йдеться про те, що Україна має спочатку пройти процес становлення як національна держава, а вже потім порушувати питання про входження до світових інтеграційних структур.

Іншими словами, *європейська ідентичність* в українських умовах є особливим складником формування національної ідентичності. Виявляється, що навіть ідентифікаційна модель самобутності й самодостатності України, спрямована проти участі в будь-яких інтеграційних утвореннях (наприклад, ЄС і НАТО), формулюється в Україні в «європейських» термінах. Про це свідчить ідея *«спочатку побудувати Європу в Україні»*, досить широко озвучувана представниками певних політичних сил.

На сьогодні на у зв'язку зі змінами в ЄС *європейський орієнтир* української національної ідентичності активно змінює обриси та змістове забарвлення. Існування ЄС як модусу Європи вимагає ретельного осмислення й когнітивного освоєння. Натомість в Україні виразно бракує і загальної обізнаності, і спеціальної рефлексії щодо згаданих змін, які потребують уваги не тільки у власне політичному, а й у шир-

ших вимірах – культурно-антропологічному, історичному, когнітивно-лінгвістичному та семіотичному. Той факт, що назва «*Європа*» протягом останніх років дедалі частіше застосовується на позначення ЄС, що ці назви вживаються як абсолютні синоніми, давно вже не є простим риторичним прийомом, застосовуваним європейськими бюрократами (як інколи сприймають це українські політики й політичні аналітики).

Ототожнення Європейського Союзу з Європою становить неабияку проблему для ідентичності України, оскільки самопрезентація ЄС не зовсім збігається (а де в чому й зовсім не збігається) з тим, як сприймається ЄС та Європа ззовні. У випадку України це розходження є особливо гострим і дразливим: Україна, не будучи членом Європейського Союзу і не маючи на сьогодні перспектив такого членства, перебуває за межами Європи (якщо дивитися із середини ЄС) і водночас є інтегральною її частиною – і в географічному, і в культурно-історичному сенсі.

Ця неузгодженість властива насамперед сприйняттю ситуації із середини України: відстоюючи себе як «органічну частину Європи», Україна водночас прагне набути членства в Європейському Союзі, аби долучитися таким чином до Європи в новому розумінні. Представники ЄС, зі свого боку, також не визначилися зі сприйняттям України. Дехто з них твердить, що наша країна, безумовно, є частиною Європи, а «Київ – таке саме європейське місто, як і Стокгольм». У ЄС продовжуються дебати щодо необхідності визначення з остаточними межами процесу розширення Європейського Союзу і з чіткою лінією кордону між «об'єднаною Європою» і «рештою світу» (куди, за умовчанням, у ситуації, що склалася на сьогодні, потрапляє й Україна).

Відчуття неузгодженості між *самосприйняттям і сприйняттям ззовні* позначається на різних сферах, зокрема обтяжує дипломатичний діалог між Києвом і ЄС. Відносини України з Євросоюзом на сьогодні перебувають у процесі пошуків відповідей на такі запитання: яким буде новий формат двосторонніх відносин, передбачений майбутньою Угодою про асоціацію; якою буде доля європейських прагнень України; чи зможе Україна розраховувати на європейську перспективу або ж, навпаки, ризикує залишитися за межами об'єднаної Європи.

Україну й досі не сприймають як частину Європейського світу. І справа не лише у відсутності належних реформ в Україні. Включення України в ЄС передбачає попередні кардинальні зміни у способі геополітичного мислення європейців, про що йшлося вище. Можна скільки завгодно говорити про приналежність України до європейських народів у історичному минулому, але якщо країна не буде включена європейцями у систему стратегічного бачення власного майбутнього, справа не зрушиться з місця.

Євросоюз продовжує використовувати політику приєднання нових країн-членів як інструмент розширення європейської зони стабільності й безпеки – простору, на якому панують європейські демократичні цінності. Постає резонне запитання: чому Україна – європейська держава, що йде шляхом демократії і ринкових реформ, має бути позбавлена перспективи членства в ЄС?

Разом з тим реформи в ЄС, зокрема зміни у Спільній зовнішній і безпековій політиці, передбачені Лісабонською угодою, можливість перегляду Європейської стратегії безпеки мали б урахувувати місце України в забезпеченні безпеки на Європейському субконтиненті. Її важлива роль завжди декларативно підкреслюється, але далі слів діло не йде. Брак чіткої перспективи членства України в ЄС у сучасних умовах не тільки гальмує проведення внутрішніх демократичних реформ, а й не сприяє ефективному забезпеченню безпеки на Європейському субконтиненті.

Першим кроком в усуненні цих негативних тенденцій має стати подолання практики умовчань. Відсутність бажання Європейської Комісії та низки ключових країн-членів ЄС визнати за Україною право на майбутнє членство в ЄС базується не стільки на конкретних доводах, скільки на відмові говорити на цю тему. Зазначена проблема має стати предметом відкритого й неупередженого обговорення, потрібні також серйозні аналітичні оцінки щодо можливих негативних наслідків обмежень України у її прагненні до членства в ЄС для міжнародного безпекового середовища.

Пріоритетність наших взаємин з ЄС рівною мірою зумовлена і прагматичними, і ціннісними чинниками. Майбутнє приєднання до ЄС для України дорівнює поверненню до європейської цивілізації та розвитку власної культурно-історичної ідентичності.

Розуміння довгострокових цілей Євросоюзу впливає на формування перспективного бачення ролі України у реалізації його східної політики. Але й Україна має відповідати масштабу цих завдань. Саме цим обумовлена прискіплива увага країн ЄС до внутрішніх процесів в Україні, оскільки непрозора, ненадійна та нестабільна держава навряд чи сприятиме реалізації глобальних європейських інтересів, оскільки сприйматиметься, скоріше, як тягар, що потребує значних зусиль і фінансових вливань без особливих сподівань на реальний очікуваний результат.

Європа дуже близько сприйняла події останніх років в Україні, була занепокоєна газовою кризою в українсько-російських відносинах і до сьогодні переймається нашими внутрішньополітичними процесами. Формується сприятливе ставлення до України у громадській думці населення європейських країн, яке досить непогано знайоме з нашими

спортивними й культурними досягненнями і загалом більш прихильно ставиться до євроінтеграції нашої країни, на відміну від деяких європейських політиків. Отже, маємо цінувати такий потужний капітал у наших відносинах і надавати йому подальшого розвитку, заохочуючи міжособистісні, наукові й культурні контакти. Цьому значною мірою сприяє скасування візового режиму з боку України і послаблення візового режиму з боку ЄС.

Динаміка євроінтеграційного процесу України у цілому залежить від таких умов:

- готовності українського суспільства й політичної еліти проводити необхідні соціально-економічні та демократичні перетворення, наближуючись до європейських стандартів життя і норм поведінки, реальної імплементації європейських цінностей;
- зацікавленості європейської спільноти, готовності політичних лідерів і громадськості країн ЄС надати євроінтеграційні перспективи Україні, включивши її до порядку денного подальшого розширення Євросоюзу;
- сприятливості економічної та політичної ситуації у міжнародному оточенні нашої держави, зокрема трансатлантичних взаємовідносин, розвитку українсько-російського партнерства, формування клімату безпеки і співробітництва на Сході Європи.

Послідовність і наполегливість України, її майбутні успіхи на шляху економічних і політичних реформ, реальне наближення країни до європейських політичних, економічних і правових стандартів дозволить у перспективі правомірно порушити питання про готовність нашої держави до членства в ЄС. Наш основний позитивний здобуток у відносинах з ЄС – підвищення рівня взаємної довіри, що в сучасному світі слід розглядати як вагомий політичний чинник. Відхід від цієї тенденції, ознаки якої спостерігаються останнім часом, може призвести до вкрай негативних наслідків.

4.2. Еволюція відносин Україна–ЄС

Європейський Союз є найбільшим сусідом України, який об'єднує 27 країн-членів з населенням понад 550 млн осіб, а довжина нашого спільного з ним кордону досягає 1400 км. Закономірно, що відносини України з ЄС мають багатовимірний характер і розгортаються в економічній, політичній, безпековій, енергетичній, гуманітарній та інформаційній площинах. Ми постійно маємо вирішувати численні суто практичні питання взаємовигідного співробітництва.

Необхідність визначення ефективного формату відносин ЄС з Україною постала відразу після набуття Україною незалежності й набу-

ла свого вираження у формі стратегії партнерства і співробітництва. 6 квітня 1992 р. Європейська Комісія прийняла Директиву про започаткування переговорів з Білоруссю, Росією, Україною та Казахстаном щодо угод про партнерство і співробітництво. 23-24 березня було розпочато офіційні переговори з Україною. А у схвалених у 1993 р. Верховною Радою України «Основних напрямках зовнішньої політики України» вже було визначено, що «членство в Європейських Співтовариствах» є «перспективною метою української зовнішньої політики».

Угода про партнерство і співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами і їх державами-членами (*дали* – УПС), підписана 1994 р.¹⁰, стала основним документом регулювання двосторонніх відносин між Україною та ЄС. Звичайно, її правовий статус суттєво відрізнявся від європейських угод про асоціацію, підписаних у 1991-1992 рр. із країнами Центрально-Східної Європи. Ці держави отримали чітку європейську перспективу вже протягом 1995-1996 рр. Унаслідок геополітичної невизначеності щодо пострадянських держав (за винятком країн Балтії), які залишалися у сфері впливу й інтересів РФ, в Європейському Співтоваристві уникали дискусії щодо європейського майбутнього цих держав. Водночас рівень співробітництва на той час оцінювався українським керівництвом та експертами як взаємовигідний.

Для забезпечення виконання УПС було запроваджено інституційне співробітництво на рівнях самітів ЄС–Україна, Ради з питань співробітництва, Комітету з питань співробітництва та його семи підкомітетів. У подальшому указами Президента України було затверджено Стратегію (11 червня 1998 р.) та Програму інтеграції України до Європейського Союзу (14 вересня 2000 р.)

Один із кроків наближення України до ЄС закладений у ст. 51 УПС про адаптацію українського законодавства до законодавства ЄС. Після набуття чинності Угоди Україна почала створювати інституційний механізм адаптації та формувати нормативно-правову базу для його реалізації.

Основними інструментами адаптації стали такі:

- щорічні плани роботи з адаптації законодавства України до законодавства ЄС, що затверджуються Урядом;
- превентивний моніторинг урядових законопроектів і проектів інших нормативно-правових актів на відповідність основним положенням законодавства ЄС. Утім цей механізм не охоплював Верховну Раду України.

¹⁰УПС набрала чинності у 1998 р. Термін дії Угоди офіційно завершився в березні 2008 р., але автоматично підлягає пролонгації до моменту набуття чинності нової Угоди про асоціацію.

18 березня 2004 р. прийнято Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу». У Програмі виписаний механізм запобігання проходженню через Парламент законопроектів, що суперечать *acquis communautaire*. Також новизною Програми є запровадження інституту щорічної доповіді про стан виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

Поступова реалізація положень УПС дозволила досягти певного прогресу в розвитку відносин між Україною та ЄС, створюючи передумови для їх переходу на новий рівень. Українська сторона почала наполягати на визнанні європейської перспективи України.

Довідково. Укладаючи УПС, сторонам вдалося охопити всі основні сфери двосторонньої співпраці. До визначених цілей партнерських стосунків були віднесені такі: тісна політична співпраця завдяки розвитку політичного діалогу; гармонійні економічні відносини, які включали б сприяння торгівлі й інвестиціям; забезпечення основи для взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, науково-технічного й культурного співробітництва; підтримка зусиль України щодо зміцнення демократії та розвитку її економіки і завершення переходу до ринкової економіки.

Водночас із боку європейських партнерів спостерігалось певне розчарування Україною внаслідок нестабільної політичної ситуації, недотримання демократичних принципів і повільного проведення економічних реформ. Це створювало суттєву дилему у відносинах між обома сторонами: Україна вимагала європейської перспективи як стимул для подальших внутрішніх перетворень і наближення до стандартів ЄС, позиція Євросоюзу своєю чергою була принциповою і зводилася до того, що перспективи членства можуть бути надані кандидату лише в разі успішного проведення реформ і виконання Копенгагенських критеріїв. Слід відзначити також відсутність усередині ЄС консолідованої концепції процесу подальших розширень, що було обумовлено радикальною різноманітністю інтеграційних підходів, починаючи від найбільш ліберальних моделей, які базуються на принципах міжурядової співпраці, до федералістських, а також накопиченням внутрішніх проблем. Це також стало причиною відсутності чіткої позиції щодо подальших перспектив України.

В Україні курс на інтеграцію в ЄС був покладений в основу стратегії державного розвитку на десятиріччя. Програмним документом стало представлене у 2002 р. Послання Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки». У цьому документі окреслювалися головні пріоритети й конкретизувалися завдання у сфері реформування та модернізації країни з урахуванням

поточних глобалізаційних викликів. Процес європейської інтеграції розглядався як стрижень стратегії економічного та соціального розвитку.

Незважаючи на достатнє стратегічно-програмне забезпечення державної політики, Україна на початку 2000-х років демонструвала слабкий прогрес у сфері модернізації держави та наближення до європейських стандартів. Це стало причиною певного охолодження відносин між Україною та Європейським Союзом.

Переламним етапом у відносинах України та ЄС стали 2004-2005 рр. На початку 2005 р. був прийнятий План дій Україна–ЄС (*дали* – ПД) на 3 роки. Оскільки ПД був прийнятий у межах Європейської політики сусідства, то він лише формалізував комплексний перелік пріоритетів, що мали сприяти поступовій інтеграції України в європейські економічні та соціальні структури, наближенню українського законодавства до європейського, створенню передумов для започаткування зони вільної торгівлі з ЄС, а також укладенню нової посиленої угоди. Утім, ПД не враховував мети України щодо вступу до ЄС. У подальшому різне бачення ЄС та України основ співробітництва, зокрема перспективи членства України в ЄС, стало однією з причин розчарування між двома сторонами.

На саміті ЄС–Україна 1 грудня 2005 р. було прийнято низку важливих рішень, з-поміж яких і рішення про надання Україні статусу країни з ринковою економікою, а також підписано низку важливих двосторонніх документів¹¹, спрямованих на подальше поглиблення та зміцнення відносин між Україною та ЄС.

З підписанням ПД Україна взяла на себе значні політичні зобов'язання щодо проведення внутрішніх демократичних перетворень, економічних реформ та адаптації національного законодавства до норм і стандартів ЄС. Роль ЄС при цьому звелася до консультативної та фінансової допомоги.

Довідково. За даними Європейської Комісії, протягом 2004–2006 рр. ЄС виділив Україні в межах ЄПС 212 млн євро, в середньому 70,7 млн на рік. У 2007 р. для фінансування діяльності в межах ЄПС було запроваджено новий Європейський інструмент сусідства й партнерства (ЄІСП набрав чинності 1.01.2007 р. і розрахований на період 2007–2013 рр.), який замінив чинні програми технічної допомоги «TACIS» і «МЕДА» у країнах ЄПС і в Росії. Згідно з новим інструментом були розроблені національні індикативні програми на 2007–2010 рр. для кожної країни, відповідно до яких на даний період ЄС виділив Україні 494 млн євро на підтримку подальшого процесу реформ і впровадження Плану дій (123,5 млн євро на рік).

¹¹Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі між ЄС та Україною; Угода про співробітництво щодо цивільної глобальної навігаційної супутникової системи (ГНСС) між Європейським Співтовариством, його державами-членами та Україною; Угода між Україною та ЄС про деякі аспекти повітряного сполучення.

За офіційними підсумками виконання ПД у 2008 р., було зазначено, що партнерство між Україною та ЄС істотно поглибилося в усіх сферах спільного інтересу: співпраці в зовнішній політиці й управлінні кризовими ситуаціями; економічній та енергетичній, юстиції, свободи й безпеки, у т. ч. й у питаннях візової політики та інших сферах.

З-поміж інших важливих досягнень у відносинах України з ЄС на той час слід виділити отримання Україною права приєднання до заяв та виступів від імені ЄС із регіональних і міжнародних питань до моменту їх оприлюднення в межах спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС. Таке право стало свідченням зміцнення авторитету України на європейській політичній арені.

Водночас експертні оцінки виконання Плану дій були неоднозначні. Так, Україні в цей період вдалося досягти відчутних успіхів у сфері демократизації – забезпеченні прав людини та основних свобод, свободи слова, міжнаціональної злагоди, розвитку громадянського суспільства тощо. Однак в інших сферах – боротьбі з корупцією, забезпеченні незалежності судової влади, у соціально-економічній сфері – помітних змін на краще не відбулося. У цілому стан реалізації Плану дій Україна–ЄС, як і здійснення відповідних урядових заходів, не можна було вважати оптимальними.

Виявилася низка проблем, які мали суттєвий негативний вплив на ефективність виконання ПД:

- відсутність єдиного механізму планування та звітності, яка б відповідала загальноприйнятим стандартам (різні підходи України та ЄС);
- розмитість і нечіткість формулювань пріоритетів і заходів та критеріїв їх виконання у Плані дій та у відповідних документах Уряду, що унеможливило визначення критеріїв досягнення мети чи успішності виконання Плану;
- недосконалість механізму ефективного контролю за виконанням Плану дій та його щорічних заходів.

Найбільшої актуальності на той час набуває питання розробки нової угоди Україна–ЄС на заміну УПС, термін дії якої спливав. У березні 2007 р. започатковано переговорний процес щодо Нової посиленої угоди (НПУ). Позиція української сторони полягала в тому, що нова Угода повинна мати додаткову значущість порівняно з попереднім документом та надати можливість Україні зробити перехід від партнерства і співробітництва з ЄС до відносин політичної асоціації та економічної інтеграції.

Дипломатичні зусилля України мали успіх. 9 вересня 2008 р. на черговому саміті ЄС–Україна у Парижі було проголошено, що НПУ матиме назву Угода про асоціацію. За підсумками саміту в Спільній за-

яві зазначено, що нова Угода «залишає відкритим шлях до подальшого поступального розвитку відносин між Україною та ЄС. Європейський Союз визнає європейські прагнення України та вітає європейський вибір України». Фактично вперше документально було закріплено визнання з боку ЄС України як європейської країни, що має спільну історію та спільні цінності з Євросоюзом.

Досягнення такої домовленості між Україною та ЄС розпочало період, за якого головним пріоритетом та об'єктом концентрації зусиль дипломатичної служби України став переговорний процес щодо укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС включно з частиною про створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі. З початком роботи над УА у 2009 р. було прийнято новий практичний інструмент на заміну ПД – Порядок денний асоціації Україна – ЄС (ПДА)¹².

Переговори щодо укладення Угоди про асоціацію тривали понад п'ять років і завершилися в грудні 2011 р. Труднощі переговорного процесу полягали у необхідності пошуку балансу інтересів як у внутрішній площині, так і у відносинах з Європейським Союзом. Для України важливим було якісне наповнення змістовної частини УА та закладення в ній положень, що відповідають національним інтересам нашої держави.

Незважаючи на успіхи української дипломатії та систематичне декларування владою пріоритетності курсу на євроінтеграцію, Україна демонструвала недостатні кроки щодо досягнення Копенгагенських критеріїв. Основною причиною відсутності практичних результатів на багатьох напрямках європейської інтеграції України вважалася нерозробленість механізмів контролю та моніторингу виконання взятих на себе сторонами зобов'язань.

Відповідно сторонами було прийнято принципове рішення усунути такий недолік і разом з прийняттям переліків завдань запроваджувати й ефективні механізми контролю за досягненням поставлених цілей. Зокрема, з метою здійснення огляду прогресу в реалізації ПДА було створено Спільний комітет на рівні старших посадових осіб, який має регулярно представляти свої доповіді Раді з питань співробітництва Україна – ЄС. У межах першої зустрічі на початку 2010 р. Спільний комітет схвалив Перелік пріоритетів Порядку денного асоціації Україна – ЄС на 2010 рік, який нараховував 78 пріоритетів. Початок виконання ПДА було визнано обома сторонами успішним.

Як вже зазначалося, до укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС правовою базою відносин залишається Угода про партнерство та співробітництво, початковий термін чинності якої завершив-

¹²Див. текст документа у Дод. 2.

ся 1 березня 2008 р. та був продовжений автоматично за взаємною згодою сторін. Основним практичним інструментом співробітництва між Україною та ЄС залишатиметься Порядок денний асоціації Україна–ЄС.

У травні 2011 р. було схвалено Перелік пріоритетів Порядку денного асоціації Україна–ЄС на 2011-2012 рр. Як і попередній, цей Порядок денний визначає головні пріоритети реформ, яким Україна має приділити увагу задля того, щоб повною мірою скористатися можливостями поглибленої співпраці, яку передбачатиме майбутня Угода про асоціацію. Серед таких напрямів політики – політичний діалог, економічні, безпекові, екологічні пріоритети, дотримання прав людини, розвиток медіа.

Згідно з незалежними експертними оцінками, що були оприлюднені в жовтні 2011 р., показники виконання Україною ПДА свідчили про послаблення інтеграційних зусиль Києва у всіх сферах, крім візового діалогу.

19 грудня 2011 р. під час 15-го саміту Україна – ЄС було оголошено про завершення надзвичайно складних переговорів щодо Угоди про асоціацію включно із поглибленою та всеохоплюючою зоною вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом. Текст Угоди було парафровано 30 березня 2012 р.

Угода про асоціацію має надзвичайно велике значення для України, оскільки вона, по суті, є дороговказом для важливих внутрішніх реформ задля модернізації держави. Не менш важливою Угода про асоціацію є і для наших партнерів у Європейському Союзі. Тому підписання й ратифікація цієї Угоди мають відбутися незважаючи на жодні внутрішні чи зовнішні перешкоди політичного характеру, що, безсумнівно, є тимчасовими.

Україна знаходиться на рубіжній лінії, перетин якої означатиме перехід до нової якості відносин з ЄС – від партнерства до асоціації, за якої Україна отримає додаткові можливості поглиблення взаємин поряд з тими, які вже має у форматі двостороннього та багатостороннього партнерства з ЄС.

Укладення Угоди про асоціацію включно з поглибленою та всеохоплюючою зоною вільної торгівлі закладає нову основу для подальшого розвитку відносин між Україною та ЄС на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції, що підкріплюватиметься потужною інституційною базою і відповідатиме європейським очікуванням українців.

Угода про асоціацію з ЄС є одним із документів стратегічного значення для розвитку України. Послідовна та ефективна імплементація її механізмів має створити міцний базис подальшого сталого політич-

ного та економічного розвитку нашої держави, засади стратегії реформування усіх основних сфер і впровадження європейських стандартів з метою підвищення якості життя населення України.

Підґрунтям політичної асоціації є зближення позицій України та ЄС з усіх питань міжнародного порядку денного, забезпечення безпосередньої участі України у політиках, агенціях та програмах ЄС, спільність дій з метою забезпечення інтересів національної безпеки Української Держави.

Політична асоціація України з Європейським Союзом спрямована на посилення європейських позицій України і виконання пріоритетних стратегічних завдань зовнішньої та внутрішньої політики України. Тому важливим питанням є вибір інструментів практичної реалізації Угоди про асоціацію або змістовного наповнення відносин, у тому числі в межах спільних органів, що передбачені цією Угодою.

Наділення органів Асоціації компетенцією приймати обов'язкові для сторін рішення підвищить ефективність їх діяльності в контексті асоціативних відносин. Таким чином можуть бути вирішені два принципово важливих питання розширеної взаємодії між Україною та ЄС: Україна отримає можливість брати участь в ухваленні рішень в євроінтеграційній спільноті у тих сферах, що становлять для держави безпосередній інтерес; з іншого боку – підвищиться рівень залучення Євросоюзу у здійсненні перетворень в Україні.

Своєю чергою формула економічної інтеграції передбачає створення ЗВТ між Україною та ЄС на основі чотирьох свобод з метою поступового входження України до внутрішнього ринку Євросоюзу. В майбутньому Угода про асоціацію загалом та її торговельна частина зокрема, що передбачають широкомасштабну адаптацію законодавства України до законодавства ЄС, мають стати запорукою не лише подальшого відкриття ринків, а й утвердження в Україні стабільного та привабливого бізнес-середовища.

До стратегічних цілей економічного співробітництва між Україною та ЄС належить створення поглибленої і всеосяжної *зони вільної торгівлі*. Дане питання поряд із політичною асоціацією посідало центральне місце в межах переговорного процесу щодо Угоди про асоціацію. Україна стала членом СОТ¹³, що відкрило шлях до початку переговорів про ЗВТ. Створення ЗВТ із широкомасштабним регуляторним наближенням України до стандартів ЄС сприятиме поступовому входженню України до внутрішнього ринку ЄС.

На відміну від класичної, поглиблена ЗВТ передбачає не тільки скасування митних тарифів на торгівлю товарами, а й лібералізацію торгів-

¹³Протокол про вступ України до СОТ був підписаний 5 лютого 2008 р.

лі послугами та приведення регуляторного середовища України у відповідність до європейського. Також така ЗВТ включає: впровадження нульових тарифів; суттєве обмеження нетарифних бар'єрів у торгівлі товарами через гармонізацію або взаємне визнання технічних стандартів; приведення у відповідність політики щодо конкуренції, корпоративного управління та внутрішнього регулювання ринків до принципів, що існують в ЄС, а також до окремих стандартів охорони довкілля; надання потрібного супроводження, включаючи технічну допомогу, інвестиції в інфраструктуру, навчання та тренінги. При цьому формат і наповнення такої ЗВТ не буде мати аналогів з попередньої практики ЄС.

Курс на економічну інтеграцію України в єдиний ринок Європейського Союзу є важливим чинником, що спонукатиме суб'єктів бізнесу та державні регуляторні органи та інституції до глибоких економічних реформ, результатом яких має стати підвищення конкурентоспроможності як окремих галузей, так і економіки нашої країни у цілому.

З-поміж актуальних питань, що є спільними для інтересів нашої держави та ЄС, нині перше місце за важливістю посідає *енергетична безпека*, роль якої останнім часом суттєво зросла. У час, коли енергетичні ресурси стали одним із найефективніших методів просування геополітичних інтересів окремих країн, питання стабільності їх поставок є першим на порядку денному багатьох країн Європи. Україна, яка є на сьогодні головним транзитером російського газу до країн ЄС, зацікавлена у підтримці своєї репутації як надійного постачальника-транзитера.

Енергетика належить до важливих напрямів співробітництва України з ЄС та містить значний потенціал для поглиблення співпраці. Спільним пріоритетом Києва та Брюсселя залишається інтеграція енергетичного ринку України в європейський. Як великі нетто-імпортери енергоносіїв Україна та Євросоюз зацікавлені в безпечному постачанні енергоресурсів та диверсифікації їх надходження.

Сьогодні енергетичне співробітництво між Україною та Європейським Союзом здійснюється в межах Угоди про партнерство та співробітництво, Плану дій Україна–ЄС, а також Меморандуму між Україною та Європейським Союзом про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі, підписаного 1 грудня 2005 р. У тексті Меморандуму підкреслюється, що спільною стратегією України та ЄС залишається «поступове зближення енергетичної галузі України з внутрішнім енергоринком ЄС, маючи на меті, у кінцевому підсумку, інтеграцію в нього».

Для запровадження комплексного та збалансованого підходу до виконання відповідних зобов'язань, а також з урахуванням зв'язків між різними секторами енергетичної галузі, сторони Меморандуму прийняли рішення співпрацювати за планами дій у п'яти конкретних

сферах: ядерна безпека; інтеграція ринків електроенергії та газу; підвищення безпеки енергопостачання та транзиту вуглеводнів; структурна реформа, підвищення стандартів техніки безпеки та охорони довкілля у вугільній галузі; енергоефективність та впровадження відновлюваних джерел енергії. На виконання положень Меморандуму було створено Національне агентство України з питань забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів.

Цілком конкретний перелік реформ, яким Україна мала приділити увагу задля того, щоб повною мірою скористатися можливостями інтенсифікованої співпраці та поліпшеного доступу до ринків, що передбачається новою Угодою про асоціацію, містився в Плані дій Україна–ЄС (листопад 2009 р.) Серед основних напрямів співробітництва в енергетиці було зазначено такі:

- приєднання України до Договору про Енергетичне співтовариство;
- зміцнення спроможності та незалежності Національної комісії регулювання електроенергетики України (НКРЕ), включаючи законодавчі зміни¹⁴;
- продовження реформи ціноутворення на газ та здійснення заходів щодо забезпечення повної сплати за постачання газу;
- забезпечення набуття чинності Закону України «Про принципи функціонування ринку природного газу», що має відповідати відповідним нормам ЄС;
- повна імплементація Спільної заяви за результатами Міжнародної інвестиційної конференції з модернізації газотранзитної системи України від 23 березня 2009 р.

У 2006 р. Україна отримала статус спостерігача в межах Договору про Енергетичне співтовариство і у 2007 р. подала заяву щодо повноправного членства. 24 вересня 2010 р. відбулося остаточне приєднання України до Енергетичного співтовариства.

У цілому приєднання України до Енергетичного співтовариства вимагає від українського уряду комплексного реформування енергетичного сектору, що відкриває можливості для створення в Україні сучасної моделі енергетичного ринку, модернізації існуючих газотранспортних та електричних мереж, а також для ефективнішого використання наявного експортного та транзитного потенціалу України.

¹⁴НКРЕ продовжує бути повністю залежною від уряду у прийнятті рішень щодо регулювання тарифів на енергетичних ринках. Тому всі кроки НКРЕ щодо створення нової системи регулювання цін на основних енергетичних ринках за допомогою незалежного регулятора відбуваються в межах відповідних дій уряду, зокрема щодо просування Проекту закону України «Про державне регулювання в енергетиці України».

Крім того, входження України до внутрішнього енергетичного ринку Євросоюзу є фактичним початком реалізації концепції секторальної інтеграції України в ЄС, що закладена в майбутню Угоду про асоціацію. Водночас, якщо темпи реформування залишатимуться такими повільними, як і в минулому, або реформи виявляться декларативними, Україна не зможе скористатись більшістю тих переваг, що їй надає приєднання до Енергетичного співтовариства.

Найактуальнішою проблемою у цій сфері сьогодні є надто повільне впровадження європейських стандартів та незадовільне виконання Україною домовленостей з питань модернізації газотранспортної системи, зокрема стосовно створення і функціонування прозорого газового ринку.

8 липня 2010 р. був прийнятий Закон України *«Про засади функціонування ринку природного газу»*. За висновками експертів, цей Закон наближає Україну до правил, за якими працює європейський ринок газу, оскільки містить більшість вимог, зафіксованих у Брюссельській декларації, яку Україна та ЄС схвалили у березні 2009 р. Водночас недоліки Закону ставлять під сумнів його ефективність і дієвість у процесі створення та забезпечення функціонування прозорого газового ринку.

Україна є одним із пріоритетних партнерів ЄС як транзитер енергоносіїв. Тому надійна робота української газотранзитної системи має для Євросоюзу стратегічне значення. Водночас затягування з боку України зі здійсненням необхідних реформ в газовому секторі не сприяє швидкому прийняттю рішення щодо залучення ЄС до започаткування комплексного та масштабного процесу модернізації ГТС України.

23 березня 2009 р. в Брюсселі було проведено спільну міжнародну інвестиційну конференцію ЄС–Україна з питань модернізації газотранспортної системи України, за підсумками якої було підписано Спільну заяву. Цей документ створює необхідні політико-організаційні передумови для започаткування комплексного та масштабного процесу реформування ГТС, а також засади для поступової інтеграції України у внутрішній енергетичний ринок ЄС.

У Спільній заяві зафіксовано, що українська ГТС є і залишатиметься державною власністю України. Відповідно до цього документа український уряд взяв на себе низку зобов'язань, зокрема, забезпечити незалежність оператора з транзиту, прозорість та відкритість для інвесторів з модернізації ГТС, дозволити оператору газотранзитної системи працювати на комерційних засадах, розробити програму реформування газового сектору.

При цьому реформи газового сектору Україна мала завершити до кінця 2011 р., що мало бути відображено в Угоді про асоціацію, а та-

кож у Протоколі про приєднання України до Енергетичного співтовариства. Спільна заява передбачала створення у структурі НАК «Нафтогаз України» групи технічної координації при співпраці ЄК, Уряду України та кредиторів.

Україна є потужним експортером електроенергії до держав ЄС. Тому спільний інтерес для України та ЄС становить подальша інтеграція електромереж і створення єдиного ринку електроенергії. Національним інтересом України є максимально ефективно використання своїх транзитних можливостей і забезпечення національної та європейської енергетичної безпеки в інтересах сталого розвитку.

Інтеграція енергетичного ринку України в європейський фактично забезпечить створення єдиного регуляторного простору у сфері торгівлі електроенергією і газом згідно з європейськими стандартами, сприятиме ширшому залученню інвестицій, а отже, створенню відповідного бізнес-середовища та поліпшенню інвестиційного клімату.

Відповідно до висновків Громадського моніторингу виконання пріоритетів Порядку денного асоціації Україна–ЄС загалом станом на вересень 2011 р. можна вважати задовільною роботу органів влади над імплементацією пріоритету стосовно входження об'єднаної енергетичної системи України до центральної європейської електричної мережі відповідно до вимог *UCTE* (Союзу з питань координації передачі електроенергії) щодо політики в енергетичній сфері в контексті реалізації пріоритетів ПДА. Мінпаливенерго розробило відповідні програми, налагодило стосунки з *ENTSO-E*, але подальша реалізація пріоритету призупинилася через брак коштів і пошуки нового джерела фінансування. І хоча уряд відзначає необхідність створення умов для збільшення експорту електроенергії, далі вироблення рішень справа не просувається.

Таким чином, енергетичне співробітництво між Україною та ЄС не має бажаної динаміки та просувається набагато повільніше від запланованих термінів. Певною мірою енергетична політика ЄС є дуже чутливою до зовнішніх впливів, зокрема до позиції Росії, що деяким чином стримує поглиблення українсько-європейської співпраці.

Водночас основними гальмівними чинниками виступають такі внутрішні проблеми України, як інституційна неспроможність і політична нестабільність. Зазначене негативно позначається на всіх аспектах реалізації зобов'язань, передбачених співробітництвом з ЄС в цілому та в енергетичній галузі зокрема: починаючи від наближення законодавства до стандартів і правил ЄС і закінчуючи непрозорими схемами транзиту енергоносіїв.

Енергетична галузь має стратегічне значення для економічного та соціального розвитку України. Подальше розширення відносин з

Європейським Союзом в енергетичній галузі сприятиме як реформуванню та модернізації сектору, так і покращенню інвестиційного клімату та залучення інвестицій з боку міжнародних фінансових організацій і приватного сектору.

4.3. Безпековий вимір співробітництва

На Європейському субконтиненті останніми роками створено усталену систему безпеки, що нині зазнає змін у бік зміцнення та перерозподілу функцій. Безпека країн-членів ЄС, включаючи нейтральні, значною мірою гарантована діяльністю Північноатлантичного альянсу, який на сьогодні вже не є інструментом конфронтації часів «холодної війни», але перетворюється на систему міжнародного співробітництва з безпекових питань. Що ж до безпекової політики Євросоюзу, то вона формується як принципово доповнювальна до політики НАТО.

У міжнародно-правовому сенсі на сьогодні стабільність безпекового середовища в Європі забезпечують три організації – НАТО, ОБСЄ та ЄС. Головну роль у системі безпеки в Європі відіграє НАТО. Більшість з його членів – це географічно європейські країни. Водночас спостерігається збільшення ваги ЄС як самостійного глобального гравця, що розвиває власну зовнішню та безпекову політику, включно із оборонним складником. Що ж до третього складника архітектури європейської безпеки – ОБСЄ – то його роль продовжує конкретизуватися й звужуватися. Нині вона майже не виходить за межі важливої сфери контролю за демократичними правами та післякризового громадянського врегулювання. Певну роль у системі європейської безпеки відіграє і Рада безпеки ООН, однак у нинішніх умовах вона не завжди спроможна виконувати функцію ефективного арбітра в європейських суперечностях і конфліктах.

Сенс входження України до колективних структур безпеки у Європейському просторі полягає в тому, щоб мати можливість виступати у ролі активного учасника європейської безпеки та мати реальні безпекові гарантії.

Україні важливо реагувати на ерозію міжнародно-правових механізмів забезпечення безпеки та відсутність надійних гарантій міжнародної безпеки нашої держави, через що вона опиняється у ситуації «вакууму безпеки». Тенденція щодо визнання самопроголошених держав (Косово, Абхазія, Південна Осетія) підриває режим ОБСЄ, а також унаочнює неефективність міжнародних організацій з питань безпеки.

У зовнішньополітичному вимірі Україні важливо активізувати участь у формуванні механізмів європейської колективної безпеки,

розробляти ініціативи щодо підвищення клімату довіри та стабільності системи міжнародної безпеки у регіональному вимірі.

У внутрішньому вимірі інтереси України спрямовані на посилення процесу формування ефективної оборонної системи держави, забезпечення можливості функціонування державних органів та суспільних інституцій у кризових ситуаціях, розроблення комплексної державної системи кризового реагування, підвищення власної обороноздатності у спосіб реформування ЗС та ВПК.

Протягом усього часу після набуття незалежності Україна вважала-ся одним з головних чинників стабільності та безпеки у Східній Європі. Україну вважають співучасником та виробником безпеки в Європі, а не тільки споживачем. Наша держава розглядається як стратегічна ланка між Сходом і Заходом, унікальний стратегічний партнер Європейського Союзу і особливий партнер НАТО. Долаючи дуже складні проблеми, з якими довелося зіткнутись, Україна довела, що є надійним партнером, який виконує свої міжнародні зобов'язання.

Необхідність реагувати на небезпеку, що її зумовлювало саме існування радянської імперії з комуністичною ідеологією, спричинила створення державами Заходу систем колективної безпеки, розвиток систем озброєнь, здатних виконувати функцію ефективного стримування. Роль України у постімперській період є значною з точки зору не тільки руйнування імперії, а й побудови держави на демократичних, принципово антиімперських засадах. Проголошена Україною мета створити таку державу, в якій поважаються і гарантуються права особи, відповідає європейським цінностям.

Питання про необхідність входження України до системи колективної безпеки, так само як і питання про роль євроатлантичної інтеграції на шляху до ЄС, перебувають нині у центрі дискусій. При цьому деякі українські політичні діячі говорять про необхідність створення суто «європейської» системи безпеки, тобто безвідносно до її атлантичного складника. Її учасниками можуть нібито стати країни-члени ЄС, Росія, Україна та інші країни СНД. Насправді йдеться про непорозуміння або про політичну безвідповідальність. Неправильними є припущення, по-перше, про можливість існування в Європі незалежної від НАТО системи безпеки, а по-друге, ця власне європейська система безпеки є не стільки реальною, скільки віртуальним проектом з остаточно невизначеними контурами.

Реальної можливості створювати загальноєвропейську систему безпеки, відокремлену від НАТО, в Європі нині не існує. Посилення безпекового та оборонного складників спільної зовнішньої політики ЄС базується на цілковитій узгодженості з діяльністю НАТО. Лісабонська угода містить пряме посилання на НАТО, причому у такій відповідаль-

ній частині, як положення про солідарність і зобов'язання взаємного захисту країн-членів ЄС у разі військової агресії, терористичної атаки, стихійних або техногенних катастроф (ст. 28а).

Можливість залучення України до заходів, місії, операцій та, зокрема, Сил швидкого реагування ЄС, в межах СПБО може стати додатковим сприятливим чинником для євроінтеграції України, зважаючи на зростаючу роль питань безпеки та оборони для Брюсселя. Лісабонська угода визначає необхідність активізації антикризового менеджменту ЄС та посилення участі у врегулюванні «заморожених конфліктів» у Європі. З огляду на це Україна має можливість стати одним з головних партнерів ЄС з врегулювання конфліктів на пострадянському просторі. Певні перспективи для співробітництва відкриваються й у сфері діяльності правоохоронних органів, враховуючи задеклароване в Угоді прагнення ЄС активізувати діяльність у сфері внутрішніх справ та юстиції.

Подальше співробітництво між Україною та ЄС, її включення в систему європейської безпеки значною мірою залежатиме від результатів пошуку Україною своєї ролі та місця у новій Європі. Майбутнє відносин України з європейськими та євроатлантичними структурами безпеки має розглядатися не тільки з позицій сьогодення, а й у контексті можливих змін структурних і функціональних принципів цих організацій та вірогідних трансформацій у ціннісних системах і геополітичних пріоритетах України.

Україна та ЄС мають спільні інтереси у питаннях зміцнення безпеки та подальшої демократизації Європейського простору. Підтвердженням тому є значна кількість спільних з ЄС програм. Майже усі країни-члени ЄС говорять про бажання бачити Україну сильною, демократичною та економічно розвиненою, визнають її вагомую роль у загальноєвропейській системі безпеки.

Україна розглядається в ЄС не тільки як партнер, а й як джерело «м'яких загроз», зокрема таких як нелегальна міграція. Внаслідок розширення Шенгенської зони та скасування внутрішніх кордонів ЄС загострюється питання про зовнішні кордони ЄС. Європейський Союз фактично зміцнює свої кордони, вводить посилені вимоги для в'їзду громадян країн поза межами ЄС. Це зачіпає й Україну.

Врегулювання питання щодо потоків нелегальних мігрантів становить важливий спільний інтерес України та ЄС. Наша держава має подолати негативний імідж основного «коридору» нелегалів до східних кордонів Євросоюзу, чому сприяє спільна програма з ЄС під назвою *EUBAM (EU Border Assistance Mission)*. У цьому контексті Україна співпрацює з ЄС у питаннях врегулювання «заморожених конфліктів» пострадянського простору, зокрема у Придністров'ї.

З-поміж невідкладних завдань у відносинах України з Європейським Союзом залишається поглиблена робота над демократичними та правовими реформами в Україні, здійснення подальших кроків у боротьбі з корупцією, створення прозорого бізнесового клімату. Дуже важливою є й реалізація конкретних проектів співробітництва. У транспортній галузі укладено угоду про послуги авіаперевезення між ЄС та Україною, що забезпечує правову основу для повітряного сполучення між Україною та державами Євросоюзу. У цьому контексті важливо набути статус повноправного членства України у спільних авіаційних органах ЄС.

Ефективно розв'язуються інші питання співробітництва, зокрема у сфері безпеки. Активізувалося двостороннє співробітництво у сфері боротьби зі спільними загрозами – міжнародним тероризмом, контрабандою, нелегальною міграцією. Досягнуто прогресу у перегляді Плану дій Україна–ЄС відносно посилення співпраці у сфері зовнішньої політики та політики безпеки, зокрема щодо питань регіональної стабільності та управління кризовими ситуаціями. У перспективі доцільно гармонізувати позиції України та ЄС стосовно «заморожених конфліктів», застосовуючи досвід нашої співпраці в Придністров'ї та у країнах Чорноморського регіону.

Це своєю чергою вимагає усвідомлення як законодавчою, так і виконавчою владою України необхідності гармонійних та консолідованих зусиль з метою формування довгострокових національних інтересів, що базуються на глибокому і всебічному розумінні гео економічного, геополітичного та цивілізаційного місця України в світовій системі розподілу праці.

Важливим досягненням у розвитку наших відносин стало підписання під час саміту Україна–ЄС у Гельсінкі 27 жовтня 2006 р. Угоди про реадмісію та про спрощення візового режиму для громадян України, чим було завершено тривалий переговорний процес, розпочатий ще у вересні 2005 р. Угода про реадмісію встановлює чіткі зобов'язання щодо повернення осіб, які незаконно проживають на території країн-членів ЄС та України.

Угода про спрощення візового режиму для громадян України передбачає надання безкоштовних віз певним категоріям громадян, можливість видачі багаторазових і довготермінових віз, пропонує недискримінаційний підхід щодо громадян України при здійсненні ними поїздок територією Євросоюзу. Продовження візового діалогу, зафіксоване в Порядку денному асоціації, передбачає перспективу скасування віз для громадян України, хоча для цього необхідно виконати певний перелік умов, пов'язаний з безпекою документів (біометричні паспорти), протидією нелегальній міграції, забезпеченням громадсько-

го порядку та безпеки в Україні, а також виконанням зобов'язань у сфері зовнішніх відносин.

Головний сенс європейської інтеграції України у сфері безпеки полягає в тому, щоб Україна, роблячи значний внесок у формування європейської безпеки, мала б отримати й відповідні реальні гарантії для власної національної безпеки. Потрібно визнати, що, не будучи членом ЄС, Україна не може брати участь у процесах прийняття рішень у безпекових структурах ЄС, а також не має, на відміну від країн-членів ЄС та НАТО, гарантій зовнішньополітичної безпеки з боку європейської спільноти.

Отже, для України питання стоїть дуже гостро – або інтеграційний рух до європейських систем безпеки, або опинитися в позиції «безпекового вакууму» та міжнародного аутсайдера. У першому випадку Україна може зберегти та зміцнити власну суб'єктність на міжнародній арені, у другому, знаходячись під тиском глобальної конкуренції і перебуваючи поза межами ефективної системи колективної безпеки, ризикує опинитися наодинці перед сучасними безпековими викликами, ставлячи під загрозу свій державний суверенітет.

4.4. Російський чинник у європейській інтеграції України

Однією з важливих проблем України є необхідність поєднати свій євроінтеграційний курс із збереженням добросусідських, партнерських відносин з РФ, яка розглядає європейську інтеграцію України як чинник, що перешкоджає зміцненню її власних впливів на пострадянському просторі. Завдання перетворення відносин з Москвою на ресурс нашого євроінтеграційного курсу є одним з головних для забезпечення його ефективності. Але, з іншого боку, зближення з Росією має певні межі, за якими євроінтеграційна політика держави втрачає сенс. Вирішення цієї проблеми означає для України визначення збалансованого зовнішньополітичного курсу у довгостроковій перспективі.

Відносини між Україною і Росією визнаються важливим елементом міжнародної стабільності в розбудові нової архітектури європейської безпеки. Отже, ці відносини за своїм значенням виходять за межі суто двосторонніх. Крім того, вони є складним, багато в чому унікальним явищем: пошук політико-дипломатичних рішень наявних у них проблем подекуди погано поєднується з реальністю і не досить плідний. З певного погляду вони є не просто міжнародними відносинами, залежними від внутрішніх обставин, а такими, в яких досі не проведено чіткої межі між зовнішнім та внутрішнім. Реальні інтереси двох країн на міжнародній арені часто затушовуються деякою подібністю соціально-

політичної ситуації, масовими ілюзіями, поширеними насамперед в Росії, щодо неовоб'язковості все ще недавнього роз'єднання.

Російський чинник з усією очевидністю є основною проблемою на шляху уніфікації та поглиблення загальноєвропейських відносин. Йдеться, по суті, про специфічну внутрішню політичну та економічну модель РФ, особливе бачення Москвою основних проблем міжнародних відносин, тенденцій їхнього розвитку, її незгоду грати за правилами, що склалися в Європейському Співтоваристві та прийнятні для численних претендентів на вступ до Європейського Союзу і НАТО.

Розвиток співпраці України з РФ має передбачати зменшення односторонньої безперспективної залежності, створення альтернатив, стратегічну орієнтацію на перетворення взаємин з Росією на елемент стійкої системи регіональної і глобальної безпеки. Водночас слід забезпечити формування ефективних механізмів узгодження суперечливих інтересів, вирішення можливих конфліктних ситуацій. Слід чітко усвідомлювати, що Україна, яка має напружені та часом конфліктні відносини з РФ, не зможе бути надійним членом Євросоюзу.

Звичайно, Росія, як і будь-яка інша держава, має власні законні інтереси і ставить їх вище інтересів інших країн. Найбільшою перешкодою на шляху становлення рівноправних міждержавних взаємин є позиція як самої Росії, так і недостатньо послідовна і виважена політика України.

Так, серед російського населення досить поширені уявлення про Україну як органічну частину Росії. Якщо Україна та інші республіки у 1991 р. набули дійсну незалежність, то Росія (ототожнена з СРСР) вважає, що вона втратила величезні території, майже половину населення, виявилась відгородженою від Заходу поясом держав (Україна, Білорусь, країни Балтії). За цих умов однією з важливих цілей політики Росії є підтримка реінтеграційних процесів на пострадянському просторі з відповідним прагненням втримати Україну у сфері свого впливу. В Росії вважають, що стратегічна мета України – включення в європейський інтеграційний простір – означатиме істотне зменшення російського впливу, що ставить під сумнів здійсненність відповідних інтеграційних проєктів серед країн колишнього СРСР.

Небажання РФ втратити вплив на Україну, а отже, заперечення європейським прагненням Києва, набуло рис цілеспрямованої політики з метою включення України в більш жорстку систему залежностей від Москви. Недостатня активність і послідовність України щодо захисту власної гідності та відстоювання національних інтересів, з погляду цієї політики, має засвідчити Заходу її неспроможність як держави, тоді як спроби опору політиці Росії мають спровокувати ту саму конфронтацію з РФ, якої Україна бажає уникнути.

Посилення антизахідної спрямованості громадської думки в РФ не сприяли поліпшенню відносин Москви із країнами Заходу. В західних ЗМІ «путінська Росія» дедалі більше починає трактуватися як авторитарна держава з ознаками неототалітаризму, в якій відновлюється колишня роль репресивних органів.

Росія веде свою гру на європейському полі, прагнучи насамперед створити достатньо надійну опору для реалізації своїх масштабних геополітичних сподівань. Для Євросоюзу Москва також може бути партнером, якого можна використовувати у боротьбі за зменшення впливу Сполучених Штатів Америки на Європейському субконтиненті.

І Росія, і Захід відводять Україні у своїх стратегіях значне, проте істотно відмінне, місце. За певної збалансованості в Україні російського та західного політичного впливу посилюється вразливість України щодо політики великих держав, що перебувають у нестабільних малопередбачуваних взаєминах із явними елементами суперництва.

У сучасній ситуації єдиною можливістю для України залишається складне маневрування, за якого вирішити проблеми безпеки на довгостроковій основі та реалізувати власну стратегію практично неможливо. Це, зокрема, виявляється у відсутності глибоко пророблених варіантів конкретного втілення ідеї позаблоковості, реальних можливостей розвинути її на цьому етапі щодо отримання юридично значущих гарантій безпеки, державного суверенітету і територіальної цілісності.

Стратегічний курс України на інтеграцію в європейські структури не знижує важливості «північно-східного вектора» її політики, в тому числі у сфері безпеки. Визнаючи факт, що Росія має відігравати важливу роль в архітектурі європейської безпеки, Україна у своїх відносинах з європейськими структурами вважає, що жодна країна, у тому числі й Росія, не повинна мати права вето на прийняття важливих політичних, економічних і гуманітарних рішень в країнах регіону тільки внаслідок своєї сили і могутності. Натомість знаходження спільних інтересів у трикутнику ЄС – Україна – РФ і їхня промоція – важливе завдання для Києва.

4.5. Євроатлантичний складник євроінтеграційних процесів

Визначення значення України у формуванні нової структури безпекових відносин у Європі має бути головним фундаментом просування її головних інтересів у відносинах як з європейськими країнами, так і провідними організаціями у сфері європейської безпеки, насамперед з НАТО та ЄС.

Регіональні організації та міждержавні об'єднання створюють сьогодні необхідну основу та механізми колективного вирішення питань політичної та економічної безпеки як регіонів у цілому, так і окремих держав. Створення дієвих механізмів співробітництва та зміцнення відносин між регіональними організаціями та міждержавними об'єднаннями стоїть на порядку денному і пов'язано з процесами реформування цих двох головних для України і європейської безпеки організацій.

Розвиток партнерських відносин України з Північноатлантичним альянсом є важливим складником європейської інтеграції держави та її включення у європейську та світову політичну, безпекову та економічну системи. Розширення всебічного співробітництва з НАТО є додатковим фактором інтеграції у світове співтовариство, а для Альянсу – одним із засобів пошуку нової ролі в європейській та світовій політиці.

9 липня 1997 р. у Мадриді укладено Хартію про особливе партнерство між Україною і НАТО, якою передбачено консультації та співпрацю в попередженні конфліктів, управлінні кризами, експорті зброї та переданні супутніх технологій, в оборонній конверсії та озброєнні. Хартія визначає також участь України в операціях об'єднаних загальновійськових тактичних сил, що дає змогу готувати не лише спеціальні миротворчі сили, а й спільні підрозділи, спроможні виконувати завдання національної оборони. Україна стала активним учасником програми «Партнерство заради миру», ініційованої НАТО.

Передумовою формування такої стратегії було усвідомлення базових цінностей та національних інтересів, визначення внутрішніх і зовнішніх параметрів розвитку. Ця спрямованість відповідним чином характеризує зовнішньополітичний і воєнно-політичний курс України, орієнтує її на побудову суспільства, яке сповідує європейські демократичні цінності, та засвідчує прагнення нашої країни посісти гідне місце серед членів європейської спільноти, що відповідало б її потенціалу великої європейської держави і гарантувало б її стабільність і розвиток.

Більш-менш ефективно працює механізм забезпечення співробітництва між Українською Державою та Організацією Північноатлантичного договору. Йдеться насамперед про формат відносин, що реалізується через Комісію Україна–НАТО на рівні глав держав та урядів, міністрів закордонних справ та оборони, послів. У штаб-квартирі Альянсу також працює Українська місія, у складі якої діють повномасштабні політичні та військові представництва.

Україна також довела свою спроможність надавати певні військові ресурси для виконання завдань, що постають перед НАТО. Насамперед це стосується проведення миротворчих та гуманітарних операцій

під проводом Альянсу. Важливим кроком України щодо підтримання мобільної спроможності сил Альянсу стала її згода про надання українських літаків Ан-124 для використання країнами НАТО на умовах лізингу.

Проте головні інтереси Альянсу, пов'язані з Україною, зосереджені не у війсьній сфері, за всієї її важливості та першорядності, а в площині політичній. Вони полягають у ствердженні демократичних цінностей і всього того, що називається просуванням західної європейської цивілізації.

Відносини України з НАТО на поточному етапі є достатньо продуктивними. На користь цього свідчить постійне поглиблення діалогу української сторони з офіційними структурами НАТО як на формальному, так і неформальному рівнях, значна кількість заходів військового характеру (спільні з НАТО навчання на українських полігонах і в акваторії Чорного моря), а також спільна миротворча діяльність.

Україна розглядає НАТО і Європейський Союз як головні компоненти архітектури європейської безпеки і стабільності, ядро системи європейських цінностей і стандартів. Україна має з Альянсом спільні інтереси в плані безпеки, спільні цілі й завдання, які полягають в забезпеченні мирної, стабільної, інтегрованої Європи. Ефективна реалізація цих завдань вимагає створення відповідних механізмів, які передбачають більш розширені та поглиблені форми співпраці. Партнерський діалог значною мірою залежить від прозорості й послідовності у відносинах.

При оцінці перспектив України увійти до реальної системи європейської безпеки слід зважати на роль Спільної політики безпеки та оборони ЄС з її військовим складником та процесом подальшого розширення участі у врегулюванні конфліктів.

Важливою сферою співпраці України з європейськими структурами безпеки є формування нового політичного та безпекового простору в Чорноморському регіоні. Без врахування інтересів України регіональна безпека у цьому просторі неможлива. Україні важливо активізувати дипломатичну роботу для налагодження діалогу між провідними державами регіону, сприяти активізації процесів врегулювання регіональних конфліктів, забезпечити просування українських інфраструктурних та транспортних проєктів, налагодити співпрацю з європейськими структурами у галузі енергетики, щодо питань транспортних коридорів.

Сучасні економічні й політичні реалії об'єктивно вимагають створення нових форм і структур забезпечення стабільності та безпеки в Чорноморсько-Каспійському регіоні, який є принципово важливим для сталого розвитку усього євразійського простору. Низка країн ре-

гіону в недалекій перспективі залишаться поза зоною відповідальності НАТО і ЄС.

Однак рівень симетричних і асиметричних загроз у регіоні є досить високим, численні регіональні конфлікти і територіальні суперечки залишаються невіршеними. Стабілізації ситуації в регіоні може сприяти створення ефективної системи регіональної безпеки, до якої могли входити як дійсні та потенційні члени НАТО і ЄС, так і країни, які з тих чи інших причин не можуть або не бажають бути залученими до цих структур.

4.6. Розвиток систем регіонального партнерства України та ЄС

Сьогодні Україна визначилася зі стратегічними орієнтирами власного розвитку і кінцевою метою європейської інтеграції розглядає участь у реалізації Європейського проекту з його орієнтованістю на безпеку та процвітання всієї Європи. Історична прихильність українського суспільства до європейських цінностей свободи й демократії та прагнення повноцінного впровадження інноваційної моделі економічного розвитку є визначальними чинниками для перейняття Україною європейського досвіду та здійснення необхідних економічних і політичних реформ.

Додаткові можливості поглиблення співпраці з ЄС розкриваються для України в багатосторонньому вимірі співробітництва між ЄС та державами – партнерами Східного партнерства. Багатосторонній вимір включає в себе як співробітництво регіональних держав між собою, так і їх співпрацю з ЄС. Якщо двосторонній вимір взаємодії існував і раніше та був просто включений до цієї ініціативи, то багатосторонній – є новизною, що має привнести Східне партнерство. Під час його започаткування ЄС робив особливий наголос на можливостях багатостороннього виміру цієї політики.

Багатосторонній вимір співробітництва ЄС має створити платформу регіональної співпраці та обміну досвідом, забезпечити поступову «європеїзацію» східних партнерів та створити передумови для виникнення регіональної зони вільної торгівлі, подібної до Центральноєвропейської зони вільної торгівлі (ЦЄЗВТ).

***Довідково.** Центральноєвропейська зона вільної торгівлі (ЦЄЗВТ, англ. CEFTA – Central European Free Trade Area) – організація, заснована 1993 р. за договором про створення спільного ринку, укладеним 1992 р. у м. Краків (Польща) Вишеградською групою (Польща, Словаччина, Угорщина, Чехія), до якої пізніше приєдналися Болгарія, Македонія, Румунія, Словенія, Хорватія;*

сам спільний ринок для вільного переміщення товарів, капіталів та робочої сили, членами якого були всі вище перелічені держави. Сьогодні до складу ЦЄЗВТ входять Албанія, Боснія та Герцеговина, Хорватія, Македонія, Молдова, Чорногорія, Сербія та Тимчасова Адміністрація місії ООН у Косово.

Багатосторонній вимір є наслідком прагнення ЄС запровадити регіональне партнерство серед країн, що не вважають себе приналежними до одного регіону. Відповідно такий вимір від початку не міг прогнозуватися як успішний принаймні у короткій і середній часовій перспективі. Підтвердженням цього є відсутність практичних результатів багатостороннього співробітництва.

На функціональному рівні Європейський Союз визначив пріоритетну для себе структуру співробітництва в межах багатостороннього виміру. Вона базується на 4 платформах: демократія, належне врядування та стабільність; економічна інтеграція та зближення з політиками ЄС; енергетична безпека; міжлюдські контакти.

Очікувалося, що платформи слугуватимуть місцем для відкритої та вільної дискусії між посадовцями держав-партнерів та ЄС. Зустрічі в межах платформ проводяться двічі на рік та мають визначений порядок денний. Звіти за результатами роботи платформ направляються на розгляд під час щорічної зустрічі міністрів закордонних справ.

До багатостороннього виміру належить також Форум громадянського суспільства та «флагманські ініціативи», підготовкою концепцій яких опікується ЄК. Ініціативи-флагмани є специфічними елементами, завдання яких – продемонструвати переваги СхП вже на перших етапах його імплементації. Нині визначено п'ять таких ініціатив: інтегроване управління кордонами; сприяння малому та середньому бізнесу (SME); розвиток регіональних ринків електроенергії; підвищення енергоефективності та використання відновлювальних енергоресурсів; попередження, підготовка та запобігання наслідкам природних та техногенних катастроф, управління довкіллям.

Важливим сегментом багатостороннього виміру партнерства ЄС бачить взаємодію з громадянськими суспільствами держав-партнерів, яку вважає важливим доповненням до співпраці з урядами держав регіону. Метою такої взаємодії визначено підтримку суспільств на шляху до демократичного розвитку. Головним інструментом у цій сфері є Форум громадянського суспільства (ФГС), завдання якого полягає у сприянні контактам між громадськими організаціями та їх діалогу з державною владою у державах-учасниках.

Очікується, що уряди держав регіону також візьмуть участь у діалозі представників громадських організацій. На сучасному етапі залучення громадянського сектору до вироблення політичних рішень відбувається через збір необхідної інформації ЄК та направлення її до урядів

держав. Крім того, найважливіші ідеї, що пропонуються при проведенні Форуму громадянського суспільства, презентуються під час щорічних зустрічей міністрів закордонних справ держав-партнерів ЄС.

ЄС приділяє велике значення прямій взаємодії з громадянськими суспільствами держав регіону, оскільки бачить у цьому механізм прямого впливу на розвиток демократії в цих державах. Особливо актуальною взаємодією з громадянським суспільством вбачається Євросоюзом у разі швидких політичних змін у державах або за умови погіршення загального стану демократії та основних свобод.

Ще одним напрямом взаємодії між державами-партнерами та Євросоюзом є міжпарламентська співпраця. Ця сфера нині оформлюється: відповідна інституція – Парламентська асамблея ЄВРОНЕСТ – була започаткована лише у травні 2011 р. ЄС надає міжпарламентській взаємодії великого значення, оскільки розглядає його як механізм впливу на процеси у державах та на відносини між регіональними державами та ЄС.

Нині ще зарано говорити про успішність багатостороннього формату співробітництва, оскільки протягом останніх 2,5 років відбувався процес його інституційного оформлення. Разом з тим можна констатувати незначну динаміку багатостороннього співробітництва.

ЄС продовжує наполягати на успішних перспективах багатостороннього виміру Східного партнерства. Такий оптимістичний підхід може бути наслідком переконаності Європейського Союзу у власній спроможності «сконструювати регіон» у розумінні «спільноти цінностей», посилення тенденцій регіоналізму та багатосторонньої дипломатії як у сфері зовнішньої політики ЄС, так і в зовнішній політиці його держав-членів.

Щодо держав СхП феномен «європеїзації» є новелою зовнішньої політики ЄС, оскільки застосовується до країн, які не є формально включеними до СхП, які або мають перспективу членства в ЄС, або, не будучи членами ЄС, входять до спільного Європейського економічного простору (ЕЕА) (Норвегія, Ліхтенштейн) чи до Шенгенської угоди (Швейцарія).

«Європеїзація», або інструменти наближення держав-партнерів до норм і стандартів ЄС, закладені у формат двостороннього співробітництва, в межах якого між державами-партнерами та ЄС головними пріоритетами визначено політичну та економічну інтеграцію, а також посилення мобільності громадян. Формально це має відбуватися через укладання між державами-партнерами та ЄС угод про асоціацію включно із поглибленою та всеохоплюючою ЗВТ і лібералізацію візового режиму. Саме таке змістовне наповнення Східного партнерства вирізняє його з-поміж інших схожих регіональних ініціатив ЄС

(Барселонський процес, Союз для Середземномор'я, Чорноморська синергія), оскільки визначає за Брюсселем роль центру регіонального тяжіння.

Допоміжним функціональним підґрунтям двостороннього виміру співробітництва мають стати три напрями: вдосконалення інституційного потенціалу органів державної влади країн-партнерів (Програма Всеохоплюючої інституційної розбудови); сприяння вирішенню проблем на регіональному і транскордонному рівнях; розбудова взаємодії ЄС з громадянським суспільством країн-партнерів.

Програма Всеохоплюючої інституційної розбудови (*Comprehensive Institution Building*) має для України особливий інтерес, оскільки її мета – сприяння імплементації УА включно із ЗВТ через надання допомоги для посилення головних для цієї сфери урядових структур. Запровадження цієї Програми відбувається у три етапи: підписання Рамкових документів та Меморандуму про взаєморозуміння; визначення країною-партнером пріоритетних напрямів отримання допомоги; розроблення Плану інституційних реформ. Україна нині знаходиться на третьому етапі.

Оскільки переговори щодо УА завершилися, текст Угоди парафровано, і Україна вже сьогодні потребує створення ефективної моделі координації європейської інтеграції, цілком доцільно використати можливість Програми Всеохоплюючої інституційної розбудови.

Співробітництво між Україною та ЄС у сфері регіональної політики на сьогодні зосереджено на таких напрямках:

- імплементація Меморандуму про взаєморозуміння для встановлення діалогу у сфері регіональної політики;
- налагодження взаємодії між представниками місцевої та регіональної влади України та ЄС в межах Комітету регіонів ЄС (КР);
- реалізація Спільної ініціативи ЄС щодо Криму;
- реалізація на регіональному рівні проектів за рахунок фінансових інструментів ЄС (Європейський інструмент сусідства і партнерства), Європейський інвестиційний банк, Інвестиційний інструмент політики сусідства);
- участь у реалізації Пілотної програми регіонального розвитку (ППРР) Східного партнерства;
- залучення України до реалізації Стратегії ЄС щодо Дунайського регіону;
- сприяння залученню регіонів України до діяльності європейських регіональних асоціацій.

Формування регіонального виміру співробітництва між Україною та ЄС ще далеке від завершення. Ще оформлюються інституційні та визначаються фінансові механізми забезпечення регіонального спів-

робітництва. Через це взаємодія в межах регіонального виміру між Україною та ЄС була переважно орієнтована на короткостроковий проєкти, що не завжди є пріоритетними для вирішення важливих питань регіонального розвитку.

Регіональна співпраця України та ЄС сьогодні відбувається в межах реалізації проєктів за рахунок фінансових інструментів ЄС. Кошти транскордонних, міжрегіональних та регіональних програм ЄІСП не мають національного розподілу, а виділяються на реалізацію багатосторонніх проєктів, що відбираються на конкурсній основі.

У межах імплементації Меморандуму про взаєморозуміння у сфері регіональної політики Україна отримувала технічну допомогу у вигляді проведення конференцій, семінарів, тренінгів, навчальних та ознайомчих візитів представників українських місцевих органів влади тощо.

Важливим кроком у розвитку регіонального співробітництва між Україною та ЄС може стати встановлення діалогу між представниками місцевої та регіональної влади України та ЄС в межах Комітету регіонів ЄС¹⁵. З метою посилення співпраці між регіонами ЄС та регіонами країн Східного партнерства у травні 2011 р. політичним Бюро Комітету регіонів ухвалено рішення щодо створення Конференції регіональних і місцевих влад СхП (CORLEAP).

***Довідково.** Проведення установчого засідання CORLEAP було заплановане на 8-9 вересня 2011 р. у м. Познань (Польща). CORLEAP складатиметься з 36 осіб (18 представників КР та 18 представників місцевих та регіональних влад країн СхП (по 3 представники від кожної з 6 країн СхП, у т. ч. 3 представники від України). З метою забезпечення належної участі України у зазначеному форматі співробітництва з КР нагальною є потреба визначення 3 представників регіональної/місцевої влади України, які увійдуть до складу CORLEAP.*

Свідченням позитивних зрушень у розвитку регіонального співробітництва між Україною та ЄС стали рішення про реалізацію двох конкретних регіональних проєктів. Ідеться про Спільну ініціативу ЄС щодо Криму (започаткована у 2009 р.) та укладення у травні 2011 р. фінансової угоди на реалізацію проєкту «Розвиток систем водопостачання та водовідведення у м. Миколаїв».

У межах розвитку регіонального виміру партнерства Євросоюз ініціював розробку *Пілотної програми регіонального розвитку*. Головною метою ІППР є надання з боку ЄС сприяння щодо здійснення реформ передусім у сфері соціально-економічного розвитку регіонів країн-

¹⁵Комітет регіонів ЄС – консультативно-дорадчий орган, що забезпечує взаємодію між регіонами країн-членів та інституціями ЄС.

партнерів, подолання диспропорції у розвитку регіонів та окремих груп населення за територіальною ознакою на основі принципів і підходів політики згуртування ЄС. Програма буде впроваджуватися протягом 2012-2013 рр. за рахунок бюджету ЄСП. На цілі ППРР для України планується виділити 31 млн євро.

Україна може скористатися додатковим інструментом, що сприятиме її європейській інтеграції. Йдеться про участь в агенціях та програмах ЄС, яка стала можливою після підписання Протоколу до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами про Рамкову угоду між Україною та Європейським Співтовариством про загальні принципи участі України в програмах Співтовариства (22 листопада 2010 р.) Окрім України таку можливість з держав-сусідів ЄС мають Марокко та Ізраїль.

Програми ЄС відрізняються за формою, змістом і видами діяльності, але всі вони створюються Європейським Союзом задля підтримки та забезпечення мобільності знань, навиків і спільних розробок для подальшої інтеграції (передусім розвитку внутрішнього ринку ЄС) і перетворення Євросоюзу на найбільш конкурентоспроможну економіку світу. Це відбувається через підтримку ініціатив з налагодження та розвитку співпраці, обміну досвідом, спільних розробок і міжкультурного діалогу між окремими експертами та дослідниками, малими та середніми підприємствами, науковими та дослідними установами й урядовими організаціями держав-членів ЄС.

Участь України в агенціях і програмах ЄС може сприяти процесу імплементації Угоди про асоціацію та стати корисним інструментом європейської соціалізації та модернізації країни. Україна вже має невеликий досвід співпраці в межах агенцій і програм ЄС (зокрема з Європейським органом харчової безпеки, Європейським моніторинговим центром з боротьби проти наркотиків та наркотичної залежності й Агенцією прикордонної безпеки *FRONTEx*), а підписання Протоколу дає Україні можливість брати участь у всіх агенціях та програмах ЄС, відкритих для участі третіх країн (21 агенція та 18 програм).

Враховуючи обмеженість людських і фінансових ресурсів та низький рівень обізнаності щодо роботи програм та агенцій ЄС, Україні необхідно застосувати поступовий і вибірковий підхід щодо визначення переліку агенцій та програм. Визначальними критеріями у цьому можуть бути відповідність та сумісність пріоритетів агенцій і програм ЄС зі стратегічними пріоритетами розвитку України та з пріоритетами співпраці між Україною та ЄС.

РОЗДІЛ V.

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

5.1. Прогнозні сценарії розвитку ЄС та Україна

Про *Європейський проект* говорять як про щось samozрозуміле, таке, що не потребує визначень та пояснень. Усім ніби відомо, що Європейський Союз *будується*, але чомусь не виникає питання про те, як мають формуватися відносини з міжнародним утворенням, що є принципово змінним, перебуває у стадії формування, не маючи ані визначених кордонів, ані остаточно усталених інституцій, і при цьому виразно претендує на роль глобального гравця, беручи реальну участь у світовій економіці та міжнародній політиці. Від офіційних представників Євросоюзу часто доводиться чути, що ЄС є міжнародним утворенням принципово нового типу, і хоча на сьогодні існує безліч текстів, присвячених устрою ЄС, історії його розвитку тощо, однак досі не ставилося питання про сутність ЄС саме як проекту, тобто принципово незавершеного утворення (адже виконаний проект перестає бути проектом і набуває іншого статусу), а також про практичні наслідки у сфері побудови двосторонніх відносин, які з цього випливають.

Варто нагадати, що слово *«проект»*, яке бере початок від латинського *pro-jectum* «кидати вперед», у сучасному вживанні відсилає до певної схеми або образу, передбаченого для втілення у майбутньому. Цей подвійний зв'язок, з одного боку, з цілеспрямованою, а отже, контрольованою діяльністю (побудова схеми, плану), а з другого – з майбутнім, тобто з тим, чого, власне, ще немає, створює певну двозначність. З одного боку, цілком конкретні плани формування та розвитку Європейського Союзу, досить послідовно втілювані в життя (процес розширення, введення єдиної валюти тощо), а з другого – невизначеність майбутнього, яке принципово припускає різні варіанти розвитку.

Залежність ЄС від багатоваріантності того, що може статися, унаочнила ситуація навколо прийняття Європейської Конституції у недав-

ньому минулому. Виявилось, що архітектори Європейського проекту знехтували множинністю та альтернативністю майбутнього, надто покладаючись на своє вміння його контролювати. Зміст цього уроку, здається, ще не вповні усвідомлений.

У цьому зв'язку міг би виявитися корисним досвід так званого аналізу множинних сценаріїв, що набуває останнім часом популярності у різних сферах, починаючи від менеджменту і закінчуючи політичною аналітикою, коротше кажучи, усюди, де доводиться мати справу з виробленням тактики і стратегій. Ця техніка спрямована на те, щоб навчити працювати у просторі майбутнього за допомогою одразу кількох сценаріїв, що відбивають різні можливості розвитку подій.

Альтернативні сценарії можуть застосовуватися для того, щоб визначити і довести вірогідність кількох, можливо досить відмінних, варіантів майбутнього з наступним ранжуванням ступеня вірогідності тих чи інших варіантів. На відміну від традиційних політичних прогнозів, що найчастіше спрямовані на пошук одного, найімовірнішого, сценарію, який водночас подається та сприймається як найбільш реалістичний, згадана техніка робить акцент на принциповій множинності й багатоваріантності, наголошуючи радше на принциповій відкритості й альтернативності майбутнього, ніж на його однозначній детермінованості.

На наш погляд, ця техніка може застосовуватися не лише на рівні аналізу ситуації, а й стати підставою для практичних дій, зокрема у сфері політики. У цьому разі ті варіанти розвитку подій, що вважаються менш ймовірними, не відкидаються, а повноправно враховуються, а на їх основі складаються відповідні плани дій. Наявність поряд з основним планом *A* і плану *B* (а також *C* і *D*) для сучасної, принципово змінної, політичної реальності стає необхідністю. Особливо ефективним такий підхід може виявитися у періоди, коли ступінь невизначеності у політичній ситуації, зокрема міжнародній, підвищується, тобто у часи тих чи інших криз. Слід зазначити, що аналітичні сценарії розвитку подій, у межах яких будуються «образи майбутнього», за змістом можуть бути дуже різними (залежно від факторів і зв'язків, що формують кожен альтернативний сценарій), натомість засновані на них плани практичних дій можуть не суперечити один одному, а бути взаємодоповнювальними.

Кількість таких планів, що базуються на відповідних сценаріях, за даними деяких сучасних досліджень, може коливатися від 3-х до 5-ти. Нижче ми спробуємо запропонувати 3 можливі варіанти розвитку подій усередині ЄС і назвати пов'язані з ними варіанти подальшої поведінки України.

1. ЄС продовжуватиме рухатися у бік подальшої *централізації*, до якої ніби-то об'єктивно підштовхує закладена в основу європейського

проекту логіка інтеграції (навіть якщо цей рух доведеться тимчасово уповільнити).

2. Цю тенденцію буде змінено, і гору візьмуть *дезінтеграційні тенденції*, які, зрештою, за певних умов, можуть призвести до розпаду ЄС і ліквідації політичного проекту об'єднаної Європи.

3. Нарешті, не виключеним є і проміжний варіант з *коливаннями доцентрових і відцентрових* процесів і поверненням до ідеї принципово нежорсткої моделі проекту європейського об'єднання.

Показово, що центральною проблемою при обговоренні нинішніх перспектив розвитку ЄС виявляється питання про подальше розширення, а саме – чи варто його продовжувати і в якому вигляді, тобто у центрі уваги опиняється проблема, що безпосередньо пов'язана з перспективами реалізації євроінтеграційної стратегії України.

У разі розвитку подій за сценарієм 1 можна очікувати тимчасового уповільнення інтеграційних процесів і процесу розширення, але напрям політичного розвитку ЄС залишиться той самий. Отже, не припинятимуться спроби реалізації Європейської політики сусідства, об'єктом якої є Україна. Цей сценарій у його граничному, а не пом'якшеному варіанті, виглядає найменш оптимістичним як з погляду самого ЄС, якому, зрештою, загрожуватиме політична та економічна стагнація, так і з погляду України, для якої євроінтеграційні перспективи у вигляді набуття повноправного членства можуть втратити актуальність, по-перше, через повну невизначеність хронологічних меж цього процесу, а по-друге, через втрату привабливості ЄС як мети інтеграційного руху. Водночас на сьогодні цей сценарій виглядає і як найбільш реальний.

У кінцевому підсумку цей варіант розвитку подій міг би призвести до дезінтеграції ЄС (сценарій 2), про що говорять деякі західні експерти, підкреслюючи, що Лісабонська угода не містить нового бачення ЄС та його ролі у світі, а відповісти на головні виклики та загрози ХХІ ст. (міжнародний тероризм, збільшення розриву між багатими та бідними країнами, загрози, пов'язані з економічним та екологічним виснаженням) неможливо лише застосуванням інституційних та ідеологічних механізмів.

Ще один можливий варіант розвитку подій (3) – часткова політична децентралізація. Внаслідок цього перевагу отримає не жорстко об'єднанча модель ЄС, а більш м'яка та гнучкіша форма інтеграції, яка у принципі може сприяти пошуку нових варіантів активного залучення до співпраці країн, що перебувають за межами ЄС. Приблизницію цього варіанта традиційно виступає Великобританія. Враховуючи, що нині всередині ЄС відбувається перерозподіл сил, пов'язаний, зокрема, з активізацією політики Франції, підсиленням ролі Великобританії, а

також Німеччини та Польщі, знов підвищується роль трансатлантичних зв'язків. Водночас у цих країн немає спільного бачення майбутнього ЄС щодо його розширення – наприклад, Франція виступає за обмеження цього процесу, зокрема за рахунок виключення Туреччини, і цілковито не сприймає європейських перспектив України, не кажучи вже про Грузію. Натомість деякі представники Британії бачать цей процес по-іншому і вважають, що Україні не слід відмовляти в перспективі членства.

У Великобританії є й радикальні прибічники ідеї розширення ЄС аж до відмови сприймати його як політичне об'єднання. Відштовхуючись від неприйнятності ідеї ЄС як супердержави, вони проголошують, що ЄС – *це форма регіонального співробітництва*. Говорячи про майбутній ЄС (до 2030 р.) як форму регіонального співробітництва, представники Великобританії мають на увазі, що ЄС має рухатися до включення до своєї орбіти таких країн, як Росія та Україна, але також країн Північної Африки та Близького Сходу. Деякі з них вважають, що Європейська політика сусідства має бути не альтернативою членству в ЄС, а кроком до нього. Зрозуміло, однак, що в цьому разі поняття «членства» буде значно відрізнитися від того, яким воно є нині.

Попри поверхову екстравагантність таких заяв, цей варіант – щодо так званих третіх країн, до яких належить і Україна – може бути цілком реальним. У межах цього сценарію практичним механізмом повноправної інтеграції може бути Угода про асоціацію Україна–ЄС.

На користь можливості такого розвитку подій свідчать і деякі положення Лісабонської угоди, зокрема ст. 188*m* про можливість укладання з третіми країнами угод про асоціацію, які передбачають «взаємні права і зобов'язання», а також можливість «спільних дій». Показово також, що нова ст. 7*a*, присвячена країнам-сусідам ЄС, припускає тепер поширення дії угод про асоціацію на сферу зовнішньої та безпекової політики, а також юстиції та внутрішніх справ (хоча у практиці відносин з південно-середземноморськими країнами, з якими ЄС має угоди про асоціацію, це вже давно існує). Проте жодних формулювань щодо можливості переходу від сусідства з ЄС до членства у цій організації у Лісабонській угоді немає.

Сучасні політичні та економічні процеси в Європейському Союзі в свою чергу викликають дискусії щодо його майбутнього в науково-експертних середовищах країн, які оголосили про свої євроінтеграційні наміри, зокрема і в Україні.

У цьому контексті вжиття державою заходів, спрямованих на посилення національної економіки, недопущення або пом'якшення негативних зовнішніх впливів разом з усвідомленням суспільством об'єктивних причин та безумовних переваг європейської інтеграції

дозволять Україні досягти найкращих результатів на обраному та законодавчо затвердженому зовнішньополітичному векторі. Важливе значення при цьому мають постійний моніторинг і аналіз економічних, політичних та організаційних процесів у ЄС.

У цьому зв'язку Україна продовжуватиме послідовну реалізацію курсу на європейську інтеграцію. З підписанням Угоди про асоціацію перетворення відносин партнерства та співробітництва у формат політичної асоціації та економічної інтеграції перейде у практичну площину.

У розв'язанні ключового питання євроінтеграційної стратегії України – перспективи членства України в ЄС – зберігається невизначеність. Представники ЄС обмежуються загальними твердженнями про те, що ані Україна, ані ЄС наразі не готові до цього, уникають будь-яких зобов'язань перед Україною, пропонуючи лише партнерство на засадах Європейської політики сусідства. Європейський Союз, маючи внутрішні проблеми конституційного характеру і зіткнувшись із труднощами адаптації до наслідків хвилі масштабного розширення, нині переживає «втому від розширення».

Проте правові засади ЄС базуються на положенні про відкритість цього утворення для будь-якої європейської країни, що відповідає необхідним вимогам. Оприлюднена Європейською Комісією у листопаді 2006 р. Стратегія розширення підтверджує, що ЄС і надалі дотримується цього принципу. Європейський Союз – це спільнота, яка базується на спільних цінностях, які Україна поділяє і прагне надати їм практичного змісту у суспільному житті. Це означає поступову і послідовну «європеїзацію» країни, набуття нею ознак європейської ідентичності у сучасному її сенсі, а не лише у географічному та історичному розумінні.

Стратегічне майбутнє Європи – статус світової геополітичної потуги, яка, долаючи внутрішні проблеми, прагне здобути лідерство у глобальному масштабі. У виконанні цих стратегічних завдань об'єднаної Європи є гідне місце і для України – транзитного шляху постачання до Євросоюзу енергоносіїв, плацдарму для освоєння нових регіональних ринків, просування європейських цінностей далі на Схід, осередку стабільності й безпеки у складному і конфліктному Чорноморсько-Близькосхідному ареалі.

Реалізація політики європейської інтеграції України має відбуватися з урахуванням динамічних процесів політичного та економічного розвитку Європейського Союзу. Сьогодні Євросоюз стрімко змінюється. Якщо вдосконалення організаційних основ ЄС донедавна було процесом еволюційного характеру, то наслідки світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. та нинішня криза еврозони актуалі-

зували потребу негайного пошуку рішення проблем в організації економічних та політичних процесів в Європейському Союзі. І йдеться не лише про вдосконалення інституційного складника.

На порядок денний виносяться питання браку можливостей у межах існуючої політичної та економічної моделі функціонування ЄС для знаходження вичерпних відповідей на виклики сучасного світового розвитку. Це своєю чергою актуалізує проблему консолідації європейського соціуму: з одного боку, йдеться про спроможність європейських еліт дійти згоди щодо стратегічних напрямів майбутнього розвитку ЄС, а з іншого – про збереження довіри широких мас населення ЄС до тих політичних сил, що підтримують головні ідеї Європейського проекту.

2011 р. виявився чи не найскладнішим в історії Європейського Союзу. На межі дефолту опинилася Греція, загрозлива фінансова ситуація спостерігається в Італії, Португалії та деяких інших державах-членах ЄС. У межах пошуку інституційного забезпечення макроекономічної та макрофінансової стабільності Європейського Союзу точаться постійні політичні та експертні дискусії щодо майбутнього єврозони та шляхів подальшого розвитку ЄС. Зокрема, увагу привертають ініціативи Німеччини та Франції щодо формування так званого економічного уряду ЄС. Також лунають заклики до запровадження різношвидкісної інтеграції в межах Європейського Союзу та навіть виключення фінансово нестабільних держав із єврозони. На тлі загострення проблем у єврозоні посилюються позиції противників поглиблення економічної інтеграції, які виступають за обмеження повноважень наднаціональних структур, а в країнах-донорах послаблюється підтримка населенням політики керівництва.

У відповідь на болочі внутрішні реформи, спрямовані на зменшення державних видатків, у найбільших містах Європейського Союзу пройшла низка багатолюдних демонстрацій протесту проти політики національних урядів та наднаціональних органів ЄС. У результаті в Греції, Італії та деяких інших країнах змінилися уряди, на виборах до влади прийшли опозиційні політичні сили.

У політичній площині точаться дискусії щодо продовження інституційних реформ та розширення ЄС. Позиції найбільших держав-членів ЄС не збігаються. Ідеї щодо необхідності подальшого зміцнення ЄС у спосіб федералізації не мають широкої підтримки серед держав-членів ЄС.

Водночас рішення, затверджені нещодавно Європейською Комісією, вкотре довели, що лідери ЄС спроможні досягти компромісів заради добробуту громадян та інституційної стабільності Європейського Союзу. Мета ухваленого в листопаді 2011 р. пакета документів – забезпечити взаємозв'язок між економічним зростанням, фінансовою стабільніс-

то та бюджетною дисципліною. Європейська Комісія розраховує, що завдяки цьому буде забезпечено економічне відновлення, подальше посилення управління фінансами в єврозоні, що зумовить зростання ВВП та зайнятості. Можливість досягнення таких складних компромісів свідчить про значну спроможність Європейського Союзу до консолідації та високу ефективність спільної європейської політики.

У цих умовах показовим для України є те, що навіть за фінансово-економічних турбуленцій в ЄС процеси європейської інтеграції не зупиняються і щодо подальшого реформування інституцій ЄС, і виконання прийнятих раніше рішень щодо розширення ЄС. При цьому жодна країна не виявила наміру вийти з Європейського Союзу чи з єврозони. Натомість Ісландія, найбільш постраждала від фінансово-економічної кризи 2008 р. європейська країна, веде переговори про вступ до ЄС.

5.2. Державний суверенітет в умовах інтеграції

Сучасна система міжнародних відносин характеризується високим рівнем взаємозалежності, що призводить до зменшення абсолютної ваги державного суверенітету і трансформації його ролі. Відповідні зміни стають найочевиднішими на прикладі участі держав в інтеграційних утвореннях.

З огляду на проголошений євроінтеграційний курс ЄС становить один із найпоказовіших і найактуальніших для України сучасних прикладів політичної та економічної інтеграції. Набуваючи членства у цьому інтеграційному утворенні, держави стикаються з питанням делегування тих або інших власних повноважень на користь Союзу в цілому. Це провокує виникнення у країнах-членах та у країнах-кандидатах на членство в ЄС побоювання щодо обмежень їх державного суверенітету всередині Європейського Союзу.

Поняття державного суверенітету не має абсолютного характеру. Історичні версії розуміння та реалізації суверенітету варіюють за трьома параметрами: носій суверенітету, абсолютність суверенітету, а також внутрішній та зовнішній виміри суверенітету. Сучасні уявлення про сутність та роль державного суверенітету значно відрізняються від тих, що були сформульовані у Вестфальському трактаті 1648 р. І хоча поняття суверенітету зберігається у п. 4 ст. 2 Хартії ООН, згідно з яким забороняються дії, спрямовані проти «політичної незалежності і територіальної цілісності» держав, на практиці усі три параметри державного суверенітету на сьогодні тією чи іншою мірою зазнають змін.

Проблема обмежень державного суверенітету знову постала у практичній площині після Другої світової війни та знайшла своє ві-

дображення у процесах європейської інтеграції. Після війни обмежень суверенітету зазнали переможені країни, а у подальшому – країни «соціалістичного табору».

Доктрину, а отже, саме поняття «обмеженого суверенітету» пов'язують із лідером СРСР Л. Брежнєвим («доктрина Брежнєва», 1968 р.) Згідно з цією доктриною СРСР міг втручатися у внутрішні справи інших країн-учасниць Організації Варшавського договору (ОВД), щоб попередити їх вихід з організації (практично цю доктрину реалізовано введенням військ до Чехословаччини). Інколи обмежувальний суверенітет розуміють як «суверенітет в обмін на гроші» (тобто на економічні преференції з боку СРСР), однак проти цього свідчить примусовий, а не добровільний характер надання такої «згоди» з боку країн ОВД.

Показово, що питання обмеження державного суверенітету як загрози при вступі до ЄС найактивніше дискутувалося саме у посткомуністичних країнах Центральної Європи та Балтії напередодні масштабної хвилі розширення ЄС у 2004 р. Типовим для євроскептиків у цих країнах було порівняння в політичному дискурсі Брюсселя з радянською Москвою.

Згідно з радянською правовою доктриною союзні республіки СРСР, зокрема Українська РСР, вважалися суверенними державами у межах Союзу. Такий статус України і Білорусі був певним чином визнаний міжнародною спільнотою через формально самостійну участь цих республік у роботі ООН як членів-засновників. Водночас це конституційне положення фактично мало фіктивний характер аж до 1990-1991 рр., коли наповнення норм про державний суверенітет радянських республік реальним змістом зрештою призвело до краху СРСР.

На процес окреслення меж суверенітету вплинув також принцип верховенства прав людини, визнаний у повоєнні часи у низці міжнародних правових документів. Зрештою, з метою запобігання таким злочинам, як геноцид, злочини проти людства, етнічні чистки, у межах ООН у 2001 р. було прийнято документ «Відповідальність заради захисту» (*The Responsibility to Protect*), в якому державний суверенітет визначено не як привілей, а як відповідальність держави перед власним населенням, і водночас передбачені випадки можливого втручання міжнародної спільноти, якщо держава не в змозі захистити власне населення від таких злочинів.

Інший напрям у переосмисленні концепту державного суверенітету був реалізований у межах ЄС. Відповідний процес був пов'язаний із поступовою інтеграцією європейських країн протягом понад 60 років.

ЄС є об'єднанням принципово нового типу. Союз, з одного боку, не є федеративною державою чи конфедерацією, а з іншого – не є класичною міжнародною організацією, спрямованою на міждержавне співро-

бітництво (як ООН, ОБСЄ тощо). Країни-члени ЄС юридично залишаються суверенними державами, які добровільно, за власним вибором об'єднали свої суверенітети для того, щоб збільшити свою потужність та вплив у світі, якого жодна з країн-членів не могла б досягти наодинці.

Проблема державного суверенітету у межах ЄС вирішується таким чином, що країни-члени «об'єднують» (*pool*) певні важливі аспекти своїх суверенних прав. Термін «об'єднання суверенітетів» означає об'єднання системи прийняття рішень у процесі міжнародного співробітництва. Тоді як принцип консенсусу (одноголосного прийняття рішень на основі згоди всіх учасників) залишає суверенітет недоторканим, надаючи кожній з країн-учасниць право одностороннього вето на будь-яке рішення, об'єднання суверенітетів передбачає відхід від цієї системи.

У межах ЄС за певними політичними напрямками, визначеними у правових документах, країни-члени делегують право прийняття рішень одному з органів ЄС, який ухвалює рішення кваліфікованою більшістю голосів. Відповідно, ця система передбачає, що позиція окремої країни-члена може бути не врахована.

Головна причина, через яку країни-члени погоджуються на такі обмеження, полягає в тому, що у деяких сферах діяльності ЄС можливість блокування рішення може призвести до більш небажаних наслідків, ніж недотримання принципу одноголосної згоди. Так, голосування кваліфікованою більшістю у зв'язку із створенням в ЄС єдиного ринку товарів та послуг продемонструвало, що подолання торговельних бар'єрів становить для членів ЄС більшу цінність, ніж суверенне право накладати вето. Проте прийняття рішень у найбільш ідеологічно чутливих сферах, наприклад у сфері зовнішньої та безпекової політики, передбачає право вето для урядів країн-членів ЄС.

У законодавстві ЄС існує можливість для країн-членів не брати участь у певних спільних діях та спільних зобов'язаннях (*opt-out*). Так, Данія, Великобританія, Швеція не входять і не мають наміру входити до єврозони; Великобританія та Ірландія не приєдналися до Шенгенської угоди, ці ж країни не беруть участі у спільній Європейській політиці щодо біженців та мігрантів; Польща, Великобританія та Чехія утрималися від приєднання до Хартії фундаментальних прав.

Кожна з країн-членів ЄС має можливість відстоювати власний суверенітет. Показовим є приклад Польщі, яка напередодні підписання Лісабонської угоди провела величезну роботу і відстояла власну позицію щодо деталей голосування кваліфікованою більшістю, отримавши зрештою більше впливу на роботу органів ЄС, ніж це передбачали попередні варіанти Лісабонської угоди.

Європейська зовнішня та безпекова політика, включно з її оборонним складником, також демонструє можливість дотримання принципів

державного суверенітету окремими країнами-членами. Так, Лісабонська угода містить так звану «клаузулу оборонної солідарності», тобто гарантує захист усім країнам-членам у разі воєнної загрози, стихійного лиха, техногенної катастрофи тощо. Кілька країн-членів ЄС, що мають нейтральний статус, також підпадають під дію цього положення, не відмовляючись від свого нейтралітету (це питання було найбільш чутливим для Ірландії). І хоча фактично такі країни, як Фінляндія та Швеція, беруть участь у формуванні військових підрозділів у межах ЄС, формально вони зберігають нейтралітет, який є засадничою політичною орієнтацією цих держав. Таким чином, Європейська політика безпеки та оборони надає безпекові гарантії нейтральним державам, що є членами ЄС.

Водночас не кожне інтеграційне утворення або інтеграційний проект надають гарантії збереження державного суверенітету (або його *контрольованого* обмеження). Це є найочевиднішим на прикладі проектів ЄврАзЕС та ЄЕП, що реалізуються за ініціативи Росії. Наднаціональні органи у них (зокрема Комісія Митного союзу, суд ЄврАзЕС) наділені широкими повноваженнями. Проект нового статуту суду ЄврАзЕС передбачає обов'язковість його рішень як для країн-учасниць цього об'єднання, так і для господарюючих суб'єктів, зареєстрованих на території Митного союзу. Процес прийняття рішень у цих утвореннях залишає за РФ вирішальний вплив, тоді як реальні можливості для інших держав-членів контролювати процес обмежень свого суверенітету відсутні.

Активізація зусиль РФ для залучення України до Митного союзу узгоджується з положенням Стратегії національної безпеки Російської Федерації (2009 р.), що визначає пріоритетним напрямом російської зовнішньої політики підтримку (ре)інтеграційних процесів на пострадянському просторі (II, п. 13). Це створює серйозні ризики для України, оскільки вступ до Митного союзу у неконтрольований спосіб обмежує економічний суверенітет держави, а також перекреслює інтеграцію України в ЄС через неможливість одночасного створення зони вільної торгівлі з ЄС, а отже, і підписання Угоди про асоціацію.

5.3. Пріоритети економічного розвитку України у контексті ризиків кризи в ЄС

Імовірність розвитку негативних явищ в українській економіці внаслідок поглиблення кризи в країнах єврозони є доволі високою. З огляду на зовнішньоекономічну позицію, західні експерти відносять українську економіку до країн, що потенційно можуть суттєво постраждати від кризових явищ світової економіки.

Чинниками, що послаблюють стійкість національної економіки, є:

- *зовнішньоторговельна відкритість;*
- *високе та таке, що перманентно зростає, негативне сальдо рахунку поточних операцій* (-9,280 млрд дол. США за 2011 р. проти -3,018 млрд дол. США в 2010 р. [42]);

- *висока інтегрованість з банківською системою Європи* та залежність низки великих українських банків від ситуації у материнських банківських установах;

- *високе боргове навантаження* і на державний, і на корпоративний сектор;

- *тенденція зростання дефіциту платіжного балансу* (у II половині 2011 р. мала місце тенденція збільшення від'ємного сальдо, за підсумками року зовнішній баланс було зведено із сальдо -2,4 млрд дол. США [42]);

- *скорочення золотовалютних резервів Національного банку України* (на кінець грудня 2010 р. ЗВР становили 34,57 млрд дол. США, у I півріччі 2011 р. відбулося зростання резервів до історичного максимуму 38,21 млрд дол. США, проте з вересня 2011 р. почалося їх скорочення, на початок 2012 р. обсяг ЗВР становив 31,79 млрд дол. США [21]. Таким чином, за 2011 р. резерви скоротилися на 8,1 %);

- *девальваційний тиск на валютний курс гривні*, що сформувався внаслідок зовнішніх дефіцитів та не був реалізований у 2011 р., обумовлює девальваційні очікування в 2012 р.;

- *політичні ризики*, що обумовлені парламентськими виборами в кінці 2012 р. та складними зовнішньополітичними стосунками з Росією (залежність від постачань енергоносіїв).

За найгіршого сценарію неконтрольованого дефолту у Греції та/або в інших слабких країнах єврозони може виникнути ланцюгова дестабілізуюча реакція у інших слабких економіках світу. Ймовірна банківська криза, вплив активів з периферійних країн єврозони, підвищення волатильності світових фінансових ринків – усі ці чинники загрожують загальною дестабілізацією на фінансових ринках, отже, міжнародні інвестори прагнуть вивести активи з усіх потенційно вразливих країн. Оскільки Україна залежить від європейських ринків (товарних та фінансових), вплив кризи відчуватиметься практично незалежно від того, які запобіжні заходи буде вжито на національному рівні. Крім того, опосередкований вплив європейської кризи Україна відчує внаслідок зниження економічних показників та зміни вектора ділової активності в країнах, що є найбільшими зовнішньоекономічними партнерами: Росії та інших країнах СНД, Туреччині, Китаї.

Основні вектори поширення кризи єврозони є похідними від «слабких ланок» внутрішньо- та зовнішньоекономічної позиції України.

Вітчизняна економіка пов'язана з периферійними країнами євросони, такими як Кіпр, Греція, Італія, Іспанія як безпосередніми відносинами (через банківську систему та корпоративний сектор), так і опосередковано – через великі європейські банки, що володіють дочірніми банківськими установами в Україні (*BNP Paribas, CreditAgricole, IntesaSanPaolo, UniCredit, Commerzbank, ING Bank, SEB* та ін.) Тому існує висока ймовірність того, що банківський сектор України буде втягнуто до кризових процесів. За сценарію, коли деякі країни вирішать відмовитися від євро, вони мають запровадити обмежувальні дії на фінансових ринках ще задовго до виходу з євросони (але як тільки ринки вирішать, що такий крок відбудеться), національні регулюючі органи намагатимуться зупинити (заборонити) виведення активів з країн і взяти під контроль рух капіталів.

Відчутних втрат може зазнати український корпоративний сектор на початковому етапі запровадження нових валют, коли останні будуть стрімко девальвувати проти існуючих світових валют у пошуку точки рівноваги.

Внаслідок загальної економічної дестабілізації в ЄС можна прогнозувати значне *падіння імпортного попиту на українську продукцію*. Рецесія як наслідок дестабілізації євросони в решті країн ЄС гальмуватиме попит на імпорт. Про потенційні обсяги скорочення економічної активності в інших країнах світу нині говорити важко.

Суттєві ризики для торгівлі України з ЄС в 2012 р. містяться в негативних прогнозах щодо розвитку окремих країн ЄС, а саме Італії, Іспанії, Греції та Ірландії. На ці чотири країни припадає майже чверть усього експорту з України до ЄС.

Так, серед країн ЄС Італія є провідним імпортером з України чорних металів. Хоча частка Іспанії в загальному імпорті країн ЄС з України складає менше 5 %, ця країна є найбільшим серед країн Євросоюзу імпортером української сільськогосподарської продукції. Що стосується Греції та Ірландії, то експорт до цих країн з України є відносно незначним.

Довідково. За даними досліджень, прогнозується, що взявши за відправну точку поточні зовнішні дисбаланси і реальні ефективні обмінні курси, наприклад, нова грецька валюта втратить дві третини своєї вартості. Португалія та Іспанія можуть мати знецінення національних валют на 40–50 % і 30–40 % відповідно, меншої девальвації – на 20–30 % – можна очікувати в Ірландії та Італії. У разі повного розпаду зони євро в більшості решти країн, імовірно, відбудеться певна девальвація нових валют у розмірі до 20 %. Натомість Німеччина, Нідерланди, Фінляндія і Австрія, тобто країни, які користуються у зовнішньоторговельних стосунках «недооціненим» євро, можуть зіткнутися зі зворотним процесом ревальвації: наприклад, у Німеччині – від 10 до 20 % [84].

У 2011 р. частка Італії в імпорті чорних металів країнами ЄС з України складала майже 40 %. Як засвідчила фінансово-економічна криза, саме продукція металургійної галузі є найвразливішою. Так, у 2009 р. порівняно з 2008 р. експорт з України продукції металургійної галузі до ЄС скоротився більше ніж на 4 млрд дол. США, що сформуvalo понад 47 % загального скорочення експорту України до ЄС. Більша частка цього скорочення відбулася саме через зменшення на 1,2 млрд дол. США (або на 66 %) імпорту Італією української чорної сталі. Таким чином, рецесія в Італії може мати суттєві негативні наслідки для провідної статті українського експорту до ЄС.

Протягом 2011 р. Україна експортувала до Іспанії сільськогосподарської продукції на понад 0,5 млрд дол. США, що становило майже чверть загального експорту цього виду продукції до ЄС. Значною мірою імпорт Іспанією сільськогосподарської продукції сформований зерновими культурами та жирами й оліями. Таким чином, майже половина зернових, експортованих Україною до ЄС, була імпортована Іспанією. Італія також є значним імпортером сільськогосподарської продукції з України. Попри те, що сільськогосподарські товари під час різкого скорочення торгівлі в 2009 р. зазнали найменших, серед інших груп товарів, втрат, ризику рецесії в Іспанії та Італії можуть призвести до скорочення поставок цих видів товарів. Це негативно вплине на чітку тенденцію останніх років щодо нарощування експорту з України сільськогосподарської продукції як в усі країни світу загалом, так і в країни ЄС зокрема, що своєю чергою призведе до скорочення інвестицій у вітчизняній АПК та уповільнення диверсифікації номенклатури експорту з України.

На чорні метали припадає понад 50 % експорту до Греції.

Можливості українських компаній та уряду щодо запозичень і залучення приватного капіталу зі світових фінансових ринків залежатимуть від того, який сценарій розв'язання поточних проблем валютного союзу врешті-решт буде реалізований, якими будуть масштаби кризи та як довго вона триватиме. У будь-якому разі ринки акцій та інших ризикових активів зазнають серйозної дестабілізації. Можна очікувати падіння цін на національному фондовому ринку, як у інших країнах світу.

У цілому розпад валютного союзу і рецесія в ЄС можуть викликати глибокий економічний спад у світовій економіці. Україна як експортозалежна економіка потерпає від скорочення міжнародної торгівлі та стагнації цін на основних ринках.

Обрана Україною стратегія євроінтеграції залишається актуальною, незважаючи на ризики економічної кризи в ЄС. Понад те, причини кризи, її перебіг та реагування на неї ЄС доводять, що адекватність національної соціально-економічної політики має критичне значення для досягнення країною цілей сталого економічного розвитку. Тому головним завданням органів державного управління – відповідно до загальноєвропейських цінностей – є реалізація в Україні стратегії соціально-економічних реформ, спрямованих на «зміну економічних механізмів розвитку, системну модернізацію економіки країни, ради-

кальне підвищення технологічного рівня вітчизняного виробництва, оволодіння сучасними чинниками забезпечення конкурентоспроможності національної економіки» [41].

Європейська криза надала Україні своєрідний шанс прискореної та більш успішної підготовки до глибшої інтеграції в європейський спільний ринок та загальноєвропейські інститути.

По-перше, європейська криза актуалізувала важливість здійснення виваженої високопрофесійної економічної політики, що сприятиме поліпшенню міжнародного іміджу країни та поглибленню кооперації з Євросоюзом.

По-друге, власне українські вади економічного розвитку (наприклад, слабкість фіскальної та банківської політики, зарегульованість ринків і тінізація бізнесу) не виглядають надто унікальними з огляду на поширеність аналогічних проблем серед країн Європейського Союзу. Україна могла би долучитися до загальноєвропейського досвіду антикризового управління економікою, пропонуючи власні надбання щодо економічної політики та запозичуючи ефективні новації у європейських країн.

По-третє, гальмування зростання в країнах ЄС, за умови прискореного зростання в Україні, скорочуватиме відставання України від ЄС, а отже, український потенціал розвитку може знайти додаткові імпульси до розкриття.

По-четверте, за умови реалізації ідеї «багатошвидкісного» євроінтеграційного розвитку Україна може отримати додаткову можливість зміцнення двостороннього формату відносин з країнами Європейського Союзу.

У цілому фокус зусиль зовнішньоекономічної політики України має зміщуватися на цілі національного розвитку: модернізації економіки, підвищення стійкості фінансової та фіскальної систем до зовнішніх шоків і з цією метою – диверсифікації торговельних зв'язків та повнішого використання євроінтеграційних механізмів (співпраці, допомоги, імплементації правил та нормативів тощо).

В умовах наростання ризиків дестабілізації у євроні та у Європейському Союзі адаптація зовнішньоекономічної та макроекономічної політики України до можливого розпаду цієї зони з метою зменшення уразливості національної економіки може включати такі заходи.

1. Подальше зміцнення макроекономічної моделі для досягнення макроекономічної стабільності, що надасть поштовх до стабільного розвитку фінансової системи, підвищення довіри і впевненості у гривні; послідовна реалізація стратегії соціально-економічних реформ, спрямованих на зміну економічних механізмів розвитку, радикальне підвищення технологічного рівня вітчизняного виробництва, оволо-

діння сучасними чинниками забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

2. Реалізація виваженої макроекономічної політики та розроблення цільових стимулюючих інструментів, спрямованих на забезпечення сприятливих монетарних умов для здійснення модернізації.

3. Впровадження антикризових заходів у банківській системі. Зокрема, головна функція превентивних антикризових заходів, що мають зменшити масштаби поширення можливих негативних впливів на банківську систему, полягає в усуненні наявних вад та слабкостей банківської системи.

4. Коригування боргової політики на рівнях держави, регіональних органів влади та корпоративного сектору з метою мінімізації боргового навантаження й обмеження запозичень (через нестабільність відсоткових ставок і перспективу ускладнення обслуговування боргів у наступних періодах), диверсифікації джерел фінансування боргу, обмеження фінансових операцій з країнами, що потерпають від кризи та можуть ухвалити неочікувані рішення стосовно свого статусу у зоні євро (передусім це стосується Греції, Італії, Іспанії, Кіпру, Мальти, Португалії, Ірландії).

5. Коригування зовнішньоекономічної політики стосовно країн-членів Європейського союзу, зокрема у спосіб проведення своєрідного «стрес-тесту» поточних зовнішньоторговельних відносин та впровадження відповідних упереджувальних заходів, що сприятиме зниженню уразливості економіки держави до можливого шокового впливу.

5.4. Євроінтеграція в гуманітарній сфері

Концепція європеїзації (або реєвропеїзації), що розуміється як процес, у межах якого сфера національної внутрішньої політики стає предметом адаптації до стандартів ЄС, є актуальною для пострадянських держав, що прагнуть набути членства в ЄС. При цьому європеїзацію у загальному вигляді розглядають у двох вимірах: по-перше, як політичну та інституційну адаптацію до європейських стандартів; по-друге, як переформатування національної ідентичності та створення наднаціональної європейської ідентичності. Україна практично не долучалася до цього процесу і якщо ситуація не зміниться, то в майбутньому це може мати для неї дуже негативні наслідки передусім через можливість виникнення чергового розлому Європи на ЄС-простір та не ЄС-простір і автоматичне віднесення України до останнього.

На сьогодні європейська інтеграція України відбувається здебільшого в політичній, економічній та правовій сферах. Питання формування європейської ідентичності в Україні не інституціоналізовані,

до соціокультурного простору ЄС Україна інтегрована досить слабо. З боку державної влади цьому питанню приділяється мінімальна увага, оскільки досі не прийнято засадничі концепції розвитку в гуманітарній, соціокультурній та інформаційній сферах, де мали б бути визначені загальнозначущі цінності, що об'єднували б українське суспільство й інтегрували в європейський простір.

Згідно з експертними дослідженнями більшість громадян України не відчувають себе європейцями, не усвідомлюють свою приналежність до культури й історії європейського співтовариства. Рівень поінформованості українських громадян про ЄС та процес європейської інтеграції загалом залишається дуже низьким. Невисоким є й рівень суспільної згоди щодо вступу до ЄС, пов'язаний з відсутністю єдиної консолідованої владної політики України щодо європейської інтеграції та донесення її до української громадськості.

Прийнята у 2008 р. Державна цільова програма інформування громадськості з питань європейської інтеграції України як основну мету визначає лише «подальше підвищення рівня поінформованості громадськості з питань європейської інтеграції України для створення стабільної проєвропейської більшості в українському суспільстві». Втім, виконання цієї Державної програми жодним чином не вплинуло на формування європейської ідентичності в Україні. Для формування європейської ідентичності мають бути задіяні значно глибші механізми, спрямовані на подолання існуючих стереотипів «східності» та початок укорінення в українській свідомості європейських цінностей.

Наявні механізми співробітництва України та ЄС також не сприяли поліпшенню ситуації. Гуманітарна частина Плану дій Україна–ЄС передбачала обмежену кількість кроків, що могли б стати механізмами формування європейської ідентичності. Здійснені моніторинги виконання Плану дій свідчать про відсутність або недостатній рівень реалізації завдань у сфері гуманітарного співробітництва.

Підрозділ Плану дій «Інформаційне суспільство» передбачав прискорення прогресу у сфері політики та регулювання електронних засобів зв'язку та у розвитку сфери послуг «інформаційного суспільства». Однак, виступаючи необхідною передумовою залучення до єдиного європейського інформаційного простору, процес побудови інформаційного суспільства в Україні відбувається дуже повільно. Україна дедалі більше відстає у якості й обсязі інформації та розвитку інформаційної інфраструктури порівняно із західними та східними сусідами.

Зважаючи на потребу в активнішій участі України у Сьомій рамковій програмі ЄС щодо посилення інноваційно-дослідницьких можливостей (FP7), Україна та ЄС започаткували діалог щодо асоційованої участі нашої держави у даній Програмі. Це мало значно підвищити за-

лучення українських науково-дослідних організацій і установ до сфери європейських наукових досліджень та створити основу для структурних реформ у науково-інноваційній сфері України.

Практично не впроваджуються освітні реформи в контексті Болонського процесу, до якого Україна приєдналася у 2005 р.¹⁶ Даний процес європейських реформ спрямований на створення спільної Зони європейської вищої освіти та впровадження європейських стандартів у цій сфері на основі використання і зміцнення інтелектуального, культурного, соціального, наукового та технологічного потенціалу Європи.

Процесу європейської інтеграції та наближенню до ЄС не сприяє також державна мовна політика України, особливо в частині вивчення іноземних мов, що дуже негативно впливає на порозуміння між сторонами. Якщо кількість громадян ЄС, які володіють принаймні однією іноземною мовою, зростає з 47 % у 2001 р. до 56 % – у 2005 р., то в Україні цей показник складає лише 1,4 %.

Суттєвою перешкодою у сфері міжлюдських контактів України та ЄС сьогодні є візові проблеми, що значно обмежує міжлюдські контакти та інтегрованість українського суспільства в європейське.

Проблема європейської інтеграції та інтеграції України в європейський гуманітарно-соціокультурний простір має й інший вимір – уявлення у свідомості громадськості держав ЄС про нашу країну загалом та як європейську державу зокрема.

В Україні відсутня ефективна державна інформаційна та культурна політика, яка була б спрямована на поширення системної інформації про нашу країну та формування позитивного іміджу у державах-членах ЄС. У той час, як більшість розвинених країн дуже важливе місце у власній зовнішній політиці відводить публічній дипломатії та міжнародній культурній політиці, Україна і на сьогодні майже не представлена за кордоном на рівні культурних центрів чи інститутів, що відчутно позначається на подальшому порозумінні з ЄС, наближенні до європейських цінностей.

Передумовою успіху модернізаційних процесів в Україні є передусім інтеграція в європейський соціокультурний та науково-освітній простори. Сьогодні доводиться констатувати слабкий прогрес України на цьому шляху, тому потрібно оновити базові концепції розвитку в освітній та інформаційній сферах, прискорити вирішення нагальних питань у системі освіти, зокрема щодо недостатньої конвергенції наукових досліджень і вищої освіти, невідповідності існуючої мережі вищих навчальних закладів європейським вимогам.

¹⁶Україна підписала Болонську декларацію 19 травня 2005 р. на конференції міністрів освіти країн Європи, яка проходила в норвезькому місті Берген.

Наша держава не повною мірою використовує відповідні можливості, які надаються ЄС у даній сфері. Необхідним є прискорення процесу приєднання України до програм Європейського Союзу щодо посилення інноваційно-дослідницьких можливостей. Це дозволить провести структурні реформи в науковій сфері України і значно підвищити залучення українських науково-дослідних установ до сфери європейських наукових досліджень.

5.5. Практичні завдання та цілі євроінтеграції України

У реалізації євроінтеграційних прагнень України залишаються значні проблеми в питаннях формування ефективної системи управління державою на центральному і місцевому рівнях, реорганізації судової гілки влади, забезпечення надійного рівня захисту прав людини відповідно до демократичних принципів, прийнятих у європейських країнах. Негативні тенденції у цій сфері стали предметом серйозних заяв з боку європейських інституцій¹⁷.

Проведення внутрішніх реформ виявилось значно повільнішим і суперечливішим, ніж очікувалося, що негативно позначилося на наших європейських перспективах. Вирішення зазначених проблем разом із формуванням динамічної та дієспроможної соціально-економічної моделі розвитку країни, що забезпечуватиме підвищення життєвого рівня громадян, сприятиме досягненню Україною євроінтеграційних цілей.

У нових геополітичних умовах, що виникають унаслідок розширення ЄС, національні інтереси України потребують її утвердження як впливової держави на Європейському субконтиненті.

Практичні кроки щодо виконання євроінтеграційних завдань мають здійснюватися за двома основними напрямками. Перший з них має бути спрямований на поступове створення внутрішніх передумов для інтеграції в ЄС, другий полягає в активізації міжнародного співробітництва з ЄС, насамперед у спосіб послідовної реалізації можливостей, закладених у запропонованій Євросоюзом новій концепції співробітництва з сусідніми країнами.

Наближення до стандартів ЄС потребує комплексу інституційних, політичних, соціально-економічних та гуманітарних реформ. У політичній та правовій сферах необхідно забезпечити стабільність установ, що гарантують демократію, верховенство закону, права людини, повагу та захист прав меншин через наближення чинного законодавства Украй-

¹⁷Council of Europe Parliamentary Assembly. Resolution 1862 (2012). The functioning of democratic institutions in Ukraine.

ни до вимог ЄС. Реформування правової системи України має стосуватися всіх сфер життєдіяльності, забезпечивши поширення діяльності демократичних інституцій та незалежних засобів масової інформації, незалежність судової влади, надійний захист особистих свобод, прав людини та національних меншин, активну боротьбу з організованою злочинністю, корупцією та відмиванням коштів. Метою реформування соціальної сфери є досягнення європейських норм у системі охорони здоров'я, пенсійного забезпечення та інших соціальних гарантій.

Необхідною умовою інтеграції в ЄС є наявність діючої ринкової економіки та спроможність витримати тиск конкуренції і ринкових сил у межах ЄС. Для цього необхідним є забезпечення макроекономічної стабільності, лібералізація торговельного режиму, відповідне правове забезпечення ринкових перетворень, запровадження та дотримання європейських стандартів у сфері конкуренції та державної підтримки виробників, створення сприятливого інвестиційного клімату, здійснення збалансованої експортно-імпоротної політики.

Практична реалізація євроінтеграційного курсу України має здійснюватися у координації з цілями ЄС щодо співробітництва у форматі, передбаченому концептуальними настановами і стратегічними документами ЄС та в межах імплементації Угоди про асоціацію та ЗВТ. Після набуття чинності Угода регулюватиме відносини Україна–ЄС. Новий формат відносин із розширеним ЄС у перспективі надає принципові можливості максимального наближення до Євросоюзу і має на меті створення умов для реалізації чотирьох свобод – свободи вільного пересування людей, послуг, товарів і капіталів, хоча й не передбачає перспективи участі в інституціях ЄС та у валютному союзі. Досягнення цієї мети можливе лише за умови відповідності внутрішнього – суспільно-політичного та економічного – устрою України демократичним стандартам.

На першому етапі основні завдання у цьому напрямі зосереджуються на транскордонному та регіональному співробітництві. У зв'язку із цим необхідне сприяння економічному та соціальному розвитку прикордонних територій, що є головним елементом зміцнення стабільності по обидва боки кордону; розвиток діяльності для розв'язання спільних проблем у таких сферах, як охорона довкілля та боротьба з організованою злочинністю; забезпечення ефективності та безпеки кордонів, сприяння контактам між людьми, зокрема вирішення питання візових режимів, здатних створити нові розподільчі лінії по кордонах розширеної Європи.

Необхідне також розроблення і впровадження комплексних програм регіонального співробітництва з Польщею, Угорщиною, Словаччиною та Румунією, а крім того, визначення перспектив співпраці у

межах ширших європейських регіонів. Для реалізації цих кроків необхідне відповідне правове та фінансове забезпечення.

Сьогодні Україна та ЄС після парафування **Угоди про асоціацію** включно з частиною про створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі стоять на порозі її підписання. Ця Угода має інтенсифікувати процес політичної та економічної інтеграції України в ЄС.

Політична асоціація України з ЄС має бути спрямована на посилення позицій нашої держави в європейській системі і на виконання пріоритетних стратегічних завдань зовнішньої та внутрішньої політики України. Тому важливим є питання вибору інструментів практичної реалізації УА або змістовного наповнення відносин, у тому числі в межах тих органів, що передбачені цією Угодою.

У такому розумінні постають два головні виміри політичної асоціації Україна–ЄС: по-перше, залучення України до прийняття рішень в євроінтеграційній спільноті принаймні у тих сферах, що становлять безпосередній інтерес для неї; по-друге, готовність Євросоюзу брати на себе відповідальність за підтримання політичної стабільності у Східній Європі.

Нині існує два підходи до розбудови політичної асоціації. Перший полягає у односторонньому прийнятті Україною норм і позицій ЄС. Другий ґрунтується на тому, що бачення ЄС щодо політичної асоціації з Україною не є остаточно сформованим, тому Україна може за певних умов запропонувати власне бачення асоціації, що найкраще відповідає її інтересам, і власний порядок денний для діалогу та спільних дій.

Засадниче значення у формуванні правової природи асоціації мало рішення Суду ЄС у справі Демірель від 30 вересня 1987 р. Найважливішим принципом, що його сформував Суд у зазначеній справі, є визнання того, що Угода про асоціацію створює спеціальні привілейовані відносини з державами-нечленами, внаслідок чого останні мають певною мірою брати участь у системі Співтовариства. З цього випливає, що сфера співробітництва ЄС з асоційованими країнами визначається *acquis communautaire* (правовий доробок Європейської Спільноти). Навіть часткове поширення дії *acquis* на правовідносини асоціації дає змогу забезпечити найтісніший зв'язок між ЄС та його державами-членами, з одного боку, і третіми країнами – з другого.

Одним із інструментів розширеної взаємодії між Україною та ЄС може бути діяльність спільних органів у контексті асоціативних відносин. Важливим елементом Угоди про асоціацію має бути Рада асоціації, яка включатиме в себе представників міністерств. Додаткова цінність цього органу полягатиме в тому, що всі його рішення матимуть юридично-зобов'язальний характер для обох сторін – ЄС і країни-партнера.

За своїм змістом Угода про асоціацію є безпрецедентним у договірній практиці України та ЄС документом. Якщо раніше (згідно з Угодою про партнерство та співробітництво) Україна добровільно і *de-facto* на власний розсуд здійснювала наближення свого законодавства у пріоритетних сферах до законодавства ЄС, то з укладенням Угоди про асоціацію держава візьме на себе жорсткі зобов'язання щодо перенесення актів надбання Спільноти, вміщених у відповідні додатки до Угоди про асоціацію, у своє законодавство. Адаптація законодавства України має відбуватися з безумовним дотриманням визначених в Угоді про асоціацію термінів. Крім того, необхідно забезпечити належне впровадження ухвалених законів і підзаконних актів.

Обсяг доробку Європейської Спільноти, який міститься в додатках до Угоди про асоціацію, передусім у розділі щодо ЗВТ, і має бути інкорпорований у законодавство України, стане безпрецедентним для України. Він ще не відповідатиме тому обсягу зобов'язань, який зазвичай беруть на себе країни-кандидати на вступ до ЄС, проте є близьким до нього.

Слід визнати, що сьогодення система органів, відповідальних за координацію європейської інтеграції та безпосереднє виконання відповідних завдань, є неефективною. Згідно з експертними оцінками останні зміни, здійснені в інституційному забезпеченні європейської інтеграції України, є негативними, оскільки вони зупинили процес побудови централізованої моделі горизонтальної координації політики європейської інтеграції та повернули вкрай неефективну децентралізовану модель, що існувала до 2008 р. Це потребує негайних змін, інакше Україна буде неспроможною забезпечувати виконання Угоди про асоціацію, що своєю чергою може призвести до уповільнення її наближення до Європейського Союзу та завдати шкоди її репутації на міжнародній арені.

У цьому контексті двома найпріоритетнішими завданнями у сфері зближення України та ЄС є **підготовка до підписання Угоди про асоціацію** та її подальшої імплементації.

У контексті підготовки до виконання Угоди про асоціацію вже започаткована відповідна робота. Зокрема, на 2011–2012 рр. погоджено пріоритети Порядку денного асоціації Україна–ЄС та затверджено урядом План першочергових заходів щодо інтеграції України до Європейського Союзу на 2012 рік.

У 2011 р. у виконанні Порядку денного асоціації як інструменту підготовки країни до набуття чинності нової Угоди відбулися значні якісні зрушення в імплементації пріоритетів у сфері юстиції, зокрема пов'язаних з реалізацією плану заходів з лібералізації візового режиму, а також у виконанні пріоритетів у безпековій сфері та міграційній по-

літиці. Водночас проблемними з точки зору виконання залишаються результати імплементації цих документів у інших сферах.

Зважаючи на те, що 30 березня 2012 р. Угоду про асоціацію було парафровано, необхідно вже сьогодні напрацювати конкретні механізми імплементації Угоди та створити необхідну нормативно-правову базу забезпечення її виконання. Державні ресурси мають концентруватися на вирішенні першочергових завдань, для кожного з яких буде розроблено план реалізації, що забезпечить досягнення поставлених цілей. Із цією метою має бути прийнятий порядок імплементації зобов'язань України у межах Угоди про асоціацію та забезпечення ефективної координації політики європейської інтеграції, який, серед іншого, передбачав би таке:

- перетворення Комітету з економічних реформ на Комітет з економічних реформ та європейської інтеграції на чолі з Президентом України;
- створення Національного агентства європейської інтеграції як центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом; до його повноважень належатиме координація підготовки до виконання Угоди про асоціацію, адаптація законодавства, управління технічною допомогою ЄС, підготовка фахівців у сфері європейської інтеграції та інформування громадськості;
- розроблення Національної програми виконання Угоди про асоціацію з метою підготовки України до членства в ЄС;
- посилення кадрового складу підрозділів центральних та місцевих органів виконавчої влади, до компетенції яких відносяться питання європейської інтеграції та підпорядкування їх Національному агентству європейської інтеграції;
- передбачення в державному бюджеті пріоритетного фінансування заходів щодо європейської інтеграції;
- узгодження економічних реформ із положеннями, що містяться в Порядку денному асоціації Україна–ЄС та в Угоді про асоціацію;
- проведення публічного обговорення всіх документів у сфері європейської інтеграції та змісту реформ, а також залучення громадянського суспільства до моніторингу стану виконання договірно-правових зобов'язань, прийнятих Україною перед ЄС.

Слід урахувати, що 2012 р. є головним при підготовці бюджету Європейського Союзу на 2014–2020 рр. Україні необхідно сформулювати національний бюджетний запит на підтримку її підготовки до виконання Угоди про асоціацію, зокрема на адаптацію законодавства та переоснащення проблемних галузей економіки. Отже, політика європейської інтеграції стане для України стрижнем проведення внутрішніх реформ та пришвидшення наближення до ЄС.

Стратегічним завданням на середньострокову перспективу залишається *зняття візових бар'єрів між Україною та ЄС*. Протягом 2011 р. Україна досягла певного прогресу у виконанні технічних критеріїв, які випливають з Плану дій з лібералізації візового режиму, наданого Україні у 2010 р.

В Україні в межах імплементації Плану дій здійснюються національні програми реформ у сферах безпеки документів, міграції, охорони громадського порядку, зовнішніх зносин. Успіх у сфері структурованого візового діалогу між Україною та ЄС є значним кроком у процесі інтеграції країни в європейську спільноту.

У зв'язку з цим конструктивним є рішення наших партнерів у ЄС не визначати встановлення безвізового режиму між Україною та ЄС як справу довгострокової перспективи. Подальший прогрес у візовому діалозі з Європейським Союзом має залежати виключно від швидкості реалізації Україною технічних завдань, передбачених Планом.

Для досягнення цієї мети потрібно продовжити вносити зміни у законодавство, забезпечити фінансування їх впровадження, реформувати політику управлінської діяльності, включно з веденням діалогу з ЄС. Зокрема, для переходу до етапу якісної оцінки європейськими інститутами здійснених перетворень необхідно прийняти чи змінити законодавчі та нормативні акти, що регулюють:

- безпеку документів, зокрема посвідчення особи та підтвердження громадянства України, включно із запровадженням біометричних паспортів;
- боротьбу з корупцією (відповідно до рекомендацій Групи держав ЄС проти корупції), створення інституційного механізму здійснення антикорупційної діяльності, ратифікацію та підписання відповідних міжнародних угод, документів і протоколів;
- запобігання будь-яким проявам дискримінації, включно із захистом від неї різних груп меншин, удосконалення механізмів імплементації норм міжнародних договорів і конвенцій;
- повну та ефективну імплементацію угоди з ЄС про реадмісію, у тому числі організаційне забезпечення функціонування Державної міграційної служби.

Оскільки лібералізація візового режиму передбачає здійснення реформ у багатьох сферах державного управління, потрібно поліпшити координацію діяльності та інституційну спроможність органів влади, що залучені до реалізації Плану дій. У майбутньому необхідно ефективніше використовувати можливості двосторонніх та багатосторонніх форумів (зокрема Східного партнерства) насамперед у сфері інтегрованого управління кордонами, забезпечення безпеки документів. Окрім політичних зустрічей, значний потенціал впливу на європей-

ську суспільну думку має громадянське суспільство України, її засоби масової інформації.

Під час другого етапу основним завданням є створення і фінансування інфраструктури для функціонування безвізового режиму на кордонах з Європейським Союзом, зокрема запровадження біометричних документів, випробовування на практиці системи інтегрованого управління кордонами, включно із зв'язком і взаємодією між правоохоронними, прикордонними, митними та іншими установами, що контролюють процес руху людей через кордон.

Актуальності набуває завдання зміни серед європейців іміджу громадян України як потенційних мігрантів та пов'язаних з їх перебуванням на території ЄС ризиків, що у майбутньому сприятиме прийняттю позитивних політичних рішень його державами-членами. Лібералізація візового режиму має розглядатися як окремий аспект відносин з ЄС, не пов'язаний з питаннями вільного руху робочої сили чи потенційного членства України.

Безперечно, що у більш віддаленій перспективі виникатиме і питання можливості *подання заявки на вступ до ЄС*. Питання подальшого розширення ЄС, прийняття до складу Євросоюзу нових членів юридично визначено у Лісабонській угоді – базовому договорі, на основі якого діє ЄС. У ст. 49 цієї Угоди підтверджено можливість для будь-якої європейської держави, яка поважає базові цінності Європейського Союзу, подати заявку на членство в ЄС.

У зазначеній статті визначено інституційний механізм проходження заявки (яка є частиною процедури подальших переговорів щодо членства), починаючи від надання повідомлення про надходження заявки до Європейського парламенту і національних парламентів усіх країн-членів і закінчуючи процедурою ратифікації з боку країн-членів. Якщо заявка успішно проходить усі необхідні етапи – прописані процедури схвалення з боку Європейського парламенту, Єврокомісії тощо. Відповідність умовам щодо набуття членства вирішується як європейськими, так і національними інституціями.

Повага до «цінностей» у державі, що подає заявку на членство, є необхідною передумовою для її прийняття. Зміст поняття «цінності», на яких базується ЄС і які є спільними для всіх країн-членів, визначається у ст. 2 Лісабонської угоди: це повага до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства закону, повага до прав людини й осіб, що належать до меншин.

На практиці подача заявки на членство в ЄС вимагає попереднього досягнення чіткої згоди на це з боку ЄС. У разі відмови, як це очевидно на прикладі Марокко (країни, яка отримала відмову на заявку на вступ), ситуація з реалізацією євроінтеграції України зайшла б у глухий кут.

Таким чином, згідно із законодавством ЄС Україна як держава, вся територія якої розташована на Європейському субконтиненті, потенційно вже має перспективу членства в Євросоюзі, оскільки цілковито підпадає під дію ст. 49 у тій частині, де йдеться про право «будь-якої європейської держави» подати заявку на членство. Однак географічний критерій – це тільки одна з передумов для того, щоб у майбутньому мати змогу розпочати процедуру вступу. Відповідність спільним базовим цінностям є так само обов'язковою та принципово досяжною внаслідок модернізації країни і проведення реформ.

Угода про асоціацію Україна–ЄС, включно з розширеною та всеохоплюючою зоною вільної торгівлі, відкриває Україні шлях для інтеграції в ЄС. Зважаючи на поступовість процесу приєднання до ЄС, Угода у разі набуття нею чинності та успішної імплементації могла би стати кроком до включення України до порядку денного подальшого розширення ЄС. Водночас формат подальшої участі України в Європейському проекті нині залишається невизначеним.

5.6. Щодо стратегії розвитку відносин України з ЄС

З метою реалізації комплексу завдань європейської інтеграції нашої держави необхідно мати чітку і послідовну **Стратегію розвитку відносин між Україною та ЄС** на близько- і середньострокову перспективу, що має вивести країну на рівень, коли отримання членства у ЄС стає майже автоматичним. Довгострокова стратегія розвитку відносин України з ЄС має бути націлена на максимальну мобілізацію зусиль українських владних інституцій та усього суспільства на реалізацію цілей європейської інтеграції. Механізм розроблення стратегії потребує координації урядових, парламентських і громадських структур, що працюють у сфері відносин з ЄС. Доцільно також залучити провідні науково-аналітичні установи держави та зацікавлених у європейській інтеграції України зарубіжних експертів і політиків.

З огляду на надзвичайно важливе значення європейської інтеграції для долі Української Держави, її подальшого розвитку та безпеки загальне політичне керівництво процесом розроблення Стратегії та її впровадження має взяти на себе Президент України, який доручає підготовку документа відповідним органам державної влади: Адміністрації Президента (загальні питання, координація); Апарату РНБОУ (питання безпеки); Кабінету Міністрів (економічний та соціально-гуманітарний складники); МЗС України (зовнішньополітичне забезпечення); Верховній Раді (законодавче забезпечення); обласним державним адміністраціям (регіональні питання євроінтеграції).

Розроблення Стратегії передбачає підготовку стислого за обсягом, чітко сформульованого та змістовного документа із викладенням довгострокових пріоритетів у двосторонніх відносинах, а також головні управлінські та фінансові інструменти реалізації цілей та завдань Стратегії. Для підготовки загальної концепції Стратегії, її структури, визначення завдань органам влади, проведення незалежної експертизи та врахування пропозицій, підготовки остаточного тексту документа доцільно створити спеціальну групу фахівців із підпорядкованих Президенту науково-аналітичних установ із залученням експертів недержавних громадських дослідних центрів.

При постановці завдань щодо розробки Стратегії розвитку відносин між Україною та ЄС необхідно виходити із наявного стану співробітництва та провідних тенденцій розвитку Європейського Союзу на близьку перспективу. Враховуючи існуючі реалії, довгострокова Стратегія може бути побудована за такими варіантами.

- *інтеграційний*: чітке спрямування на входження України в ЄС із розбивкою по етапах реалізації основної мети;
- *партнерський*: розвиток співробітництва з ЄС у форматі політики сусідства тощо, з поступовим наближенням України до європейських стандартів.

Варто зазначити, що виконання завдань за варіантом 2 не виключає і навіть передбачає кроки, спрямовані на реалізацію варіанта 1. Отже, розроблення Стратегії має враховувати, що на певному етапі її реалізація може піти за більш жорстким варіантом 1.

Етапи розроблення Стратегії:

- розроблення концепції Стратегії та загальної структури документа;
- підготовка доручення Президента України органам державної влади з чітко окресленими завданнями відповідно до їх компетенції;
- узгодження пропозицій від органів влади відповідно до загальної концепції та підготовка проекту Стратегії;
- обговорення проекту Стратегії громадськістю та незалежна експертна оцінка Стратегії з боку зарубіжних науково-аналітичних установ і фахівців країн ЄС;
- урахування пропозицій і підготовка остаточного тексту Стратегії;
- затвердження Стратегії Президентом України;
- внесення Закону про Стратегію до Верховної Ради України.

Упровадження Стратегії потребує створення *єдиного національного органу з питань європейської інтеграції*, відповідального перед Президентом і Парламентом, наділеного відповідними правами та повноваженнями. Положення про його створення доцільно включити до тексту Стратегії.

ПІДСУМКИ

Європейська інтеграція є важливим складником процесу глобалізації сучасного світу та продовженням магістрального шляху модернізації західної цивілізації. Вона має декілька вимірів: по-перше – поглиблення інтеграційних процесів у різних сферах суспільно-політичного життя країн (політичній, економічній, воєнно-політичній), що організаційно утворюють повноцінну спільноту; по-друге – процес географічного розширення європейської спільноти за рахунок вступу нових членів з регіону Центральної та Східної Європи.

Розвиток процесів консолідації Європи вимагає від європейців замислитися і над проблемою узгодження своїх геополітичних та гео-економічних інтересів на глобальному рівні. Можна спостерігати певні кроки щодо формування спільних зовнішньополітичних інтересів Європи, про що свідчить тенденція до розширення сфери європейських стратегічних інтересів у східному та південному напрямках – розроблення проектів Середземноморського та Східного партнерства, формування системи транспортних та енергетичних комунікацій із відповідною інфраструктурою.

Створення економічного та монетарного союзу було амбіційним і ризиковим рішенням країн-членів, до якого частина з них не була готовою. Починаючи з 2010 р., під впливом світової економічної кризи, деякі з економічних проблем в ЄС (зокрема відсутність достатньої фінансової дисципліни, брак політичної єдності тощо) перетворилися на ризики повного розпаду зони євро і навіть ЄС. Європейський інтеграційний проект, який започатковано після Другої світової війни та який прогресував крок за кроком протягом понад 60 років, нині має пройти етап болючих політичних, економічних і фінансових реформ.

Одним із основних джерел дестабілізації стала неадекватна економічна політика деяких держав-членів монетарного союзу, які не змогли належним чином скористатися перевагами доступу до єдиної валюти та врахувати ризики, що випливають з цього. Отже, антикризова політика в ЄС концентрується на декількох рівнях: рівень національних економік (суверенних фінансів, банківських систем, структур економіки);

рівень європейських інститутів; рівень європейського законодавства. У контексті несприятливих глобальних економічних тенденцій на тлі втрати довіри з боку інвесторів щодо дієспроможності національних та загальноєвропейських інституцій виглядає малоімовірним, що криза може бути подолана без істотного прогресу у федералізації ЄС.

Протягом 2012-2013 рр. Європейський Союз залишатиметься у зоні турбулентності, що матиме безпосередній вплив на перспективи світової економіки. Будь-який неправильний крок може спровокувати ризики, що погіршуватимуть поточні тренди. Водночас у довгостроковій перспективі Європейський Союз залишатиметься потужним гравцем у міжнародній економічній системі.

Практично повномасштабна реалізація Європейського інтеграційного проекту означатиме формування орієнтованого на Європу гео економічного простору з відповідним включенням проміжних країн у сферу європейських інтересів. У межах такої моделі майбутнього Європи цілком закономірно знаходиться і місце для України, яку прагнуть бачити у ролі чинника стабільності у регіоні Східної Європи згідно з її геополітичним потенціалом.

Включення України у світову економічну і політичну систему, а отже, і у глобалізаційні процеси, можливе у трьох основних варіантах – самостійне (в економічному вимірі – протекціонізм), через євразійську геополітичну модель (повернення до старого – економічний контроль центру) та через європейську інтеграцію (демократія та ринкова економіка). На стратегічний вектор розвитку Української Держави впливають вагомі внутрішні чинники у вигляді позицій провідних політичних сил, а також зовнішні стимули і тиск з боку світових держав.

Україна, намагаючись дистанціюватися від реінтеграційних процесів на пострадянському просторі і значно поступаючись європейським сусідам за темпами суспільних перетворень, посідає периферійне становище в обох регіонах. Ця суперечлива ситуація містить у собі виклик фактичної ізоляваності України, яка зацікавлена у підтримці усталених конструктивних відносин в обох напрямках, але натомість наявні тенденції загрожують погіршенням міжнародного становища держави.

Стратегічний контекст євроінтеграційного проекту для України в перспективі містить як додаткові можливості й стимули до економічного розвитку, так і серйозні виклики. Нереалізований економічний потенціал України, з одного боку, та кардинальне поліпшення державної управлінської культури, у тому числі підвищення спроможності державних інституцій щодо управління кризовими ситуаціями – з іншого, створюють простір для стратегічного маневрування у середньостроковій перспективі. Значною мірою остання обставина має стати

визначальною стосовно перспектив глибокої економічної та політичної інтеграції в ЄС, оскільки належне політичне та економічне управління набуває вагомого значення в умовах кризи.

Для розвитку незалежної України одним із нагальних питань постає практичне забезпечення принципу цілеспрямованості її зовнішньої політики у сфері інтеграції у міжнародні економічні та безпекові структури. Його впровадження гальмується не тільки різноспрямованими, іноді діаметрально протилежними, орієнтаціями українських політичних еліт і громадян, а й різнорівневими процесами, що мають реально забезпечити стратегію інтеграції.

Визначення ролі України у формуванні нової структури безпечових відносин у Європі має бути одним із основних важелів просування її головних інтересів у відносинах і з європейськими країнами, і провідними організаціями у сфері європейської безпеки, насамперед з НАТО та ЄС.

Регіональні організації та міждержавні об'єднання створюють сьогодні необхідну основу та механізми колективного вирішення питань політичної та економічної безпеки і регіонів у цілому, і окремих держав. Формування дієвих механізмів співробітництва та зміцнення відносин між регіональними організаціями внесено на порядок денний відносин України з організаціями європейської безпеки.

В умовах глобалізації зміст і роль державного суверенітету трансформуються. У межах ЄС як інтеграційного утворення новітнього типу йдеться не про відмову від державного суверенітету, а про «об'єднання суверенітетів» – спільні дії країн-членів з метою ефективнішої реалізації власних національних інтересів.

ЄС має гнучку систему прийняття рішень, що поєднує суверенітети держав-членів та дозволяє їм контролювати процеси обмеження їх прерогатив. У цій системі право індивідуального вето доповнюється системою «участі або неучасті за бажанням» (у євроні, Шенгенській угоді, Хартії фундаментальних прав тощо), а також системою голосування кваліфікованою більшістю. За цих умов кожна з країн-членів незалежно від розміру та рівня економічного розвитку реально впливає на рішення всередині ЄС і отримує, за необхідності, безпекові гарантії.

Процес інтеграції в ЄС відкриває для України перспективу підтримки державного суверенітету у нових міжнародних умовах, коли державна незалежність виявляється не у праві на здійснення одноосібних дій, а у реалізації національних інтересів спільно з іншими державами, що поділяють такі самі цілі. У разі набуття повноправного членства в ЄС Україна отримає гарантії безпеки, передбачені для країн-членів.

Інтеграційні проекти на пострадянському просторі, ініційовані Російською Федерацією, також передбачають обмеження державного

суверенітету країн-учасниць. Водночас процес прийняття рішень у таких об'єднаннях відводить переважну роль Росії, а також не дозволяє іншим державам-учасницям контролювати обмеження свого суверенітету.

Недостатня збалансованість зовнішньополітичного і зовнішньоекономічного курсу України є чинником, що негативно впливає на міжнародну позицію нашої держави, внаслідок чого вона втрачає міжнародно-політичні можливості реалізації свого суверенітету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бабынина, Л. О.* Особенности участия скандинавских стран и Финляндии в процессе европейской интеграции // Л. О. Бабынина // Международные отношения. Политология. Регионоведение : Вест. Нижегород. ун-та им. Н. И. Лобачевского. – 2010. – № 3(1). – С. 296–303.
2. *Ванавербек, А.* Глобалізація та європейська інтеграція / А. Ванавербек // Виклик глобалізації : зб. наук. пр. / відп. ред. О. Гомілко. – К. : СтилоС, 2001. – С. 68–81.
3. *Василенко, С. Д.* Геополітичні виміри України в загальноєвропейському політичному процесі : автореф. дис... д. політ. н. : 23.00.02 / С. Д. Василенко; Ін-т політ. і етнонац. дослідж. НАН України. – К., 2002. – 35 с.
4. *Веселовський, А.* Співробітництво у сфері безпеки: активна регіональна складова як фактор європейської та євроатлантичної інтеграції України / А. Веселовський // Євроатлантикінформ. – 2006. – № 6(12). – С. 63–66.
5. *Виконання Плану дій Україна–ЄС* : громадський моніторинг // Національна безпека і оборона. – 2007. – № 2.
6. *Вплив глобалізації на європейські інтеграційні процеси* // Антологія творчих досягнень. – К. : Ін-т світов. економ. і міжнар. відосин НАНУ. – 2004. – Вип. 1.
7. *Гальчинський, А. С.* Європейський вибір України: проблеми стратегії і тактики / А. С. Гальчинський // Фінансово-банківська система України у європейському вимірі : зб. ст. – К. : ВД «Козаки», 2002. – С. 11–16.
8. *Гальчинський, А. С.* Україна – на перехресті геополітичних інтересів / А. С. Гальчинський. – К. : Знання України, 2002. – 180 с.
9. *Горбулін, В. П.* Архітектура системи європейської безпеки: вплив на стратегію національної безпеки України і наступні кроки у подальшій інтеграції / В. П. Горбулін // Стратегічна панорама. – 2001. – № 3-4. – С. 29–34.
10. *Горбулін, В. П.* Політика національної безпеки України: актуальні виклики – адекватні відповіді / В. П. Горбулін, О. В. Литвиненко // Стратегічна панорама. – 2009. – № 2. – С. 19–25.
11. *Грубов, В. М.* Європейська колективна безпека в умовах глобалізації: ліберальна парадигма / В. М. Грубов. – К. : Тов. «ФАДА, ЛТД», 2007. – 554 с.
12. *Гуцал, А. Ф.* Проблеми енергетичної безпеки України в контексті євроатлантичної інтеграції / А. Ф. Гуцал, Д. К. Прейгер, І. Є. Корнілов // Стратегічна панорама. – 2005. – № 4. – С. 26–36.
13. *Державна цільова програма інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008–2011 роки* : затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 р. № 594 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/594-2008-%D0%BF>
14. *Доннеллі, К.* Європейська безпека: нові виклики та відповіді / К. Доннеллі // Стратегічна панорама. – 2002. – № 4. – С. 13–17.

15. *Європейський Союз на порозі ХХІ века: вибор стратегії розвитку* / под ред. Ю. А. Борко, О. В. Буториной. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 472 с.
16. *Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України* / за ред. І. Я. Чугунова. – К. : Акад. фін. упр., 2009. – 471 с.
17. *Європейська інтеграція України: громадська думка // Національна безпека і оборона.* – 2007. – № 5.
18. *Закон про ринок газу в Україні: чи відповідає він європейським правилам* / DIXIGROUP, UKRAїнськаENERGetика. 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ua-energy.org/upload/files/GasLegislationAnalysis_1.pdf
19. *Звіт № 4 за результатами Громадського моніторингу виконання пріоритетів Порядку денного асоціації Україна–ЄС (січень-вересень 2011 р.)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.ucipr.kiev.ua/files/books/Report4_monitoring_PDA\(Jan-Sep2011\).pdf](http://www.ucipr.kiev.ua/files/books/Report4_monitoring_PDA(Jan-Sep2011).pdf)
20. *Зеленько, Г. І.* Політична матриця громадянського суспільства: досвід країн Вишеградської групи та України / Г. І. Зеленько. – К. : Знання України, 2007. – 336 с.
21. *Золотовалютні резерви України в 2011 р. скоротилися на 8,1 % – до 31,79 млрд дол. США* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://project.ukrinform.ua/news/34028/>
22. *Камінський, Є.* Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку ХХІ століття / Є. Камінський. – К. : Центр вільної преси, 2008. – 336 с.
23. *Ковальова, О. О.* Спільна зовнішня політика і політика безпеки Європейського Союзу: до і після розширення / О. О. Ковальова // Стратегічна панорама. – 2004. – № 2. – С. 44–51.
24. *Ковальова, О. О.* Європейська стратегія сусідства: нові можливості для України / О. О. Ковальова // Стратегічна панорама. – 2004. – № 4. – С. 29–34.
25. *Ковальчук, Т.* Формування європейського громадянства як особливо-го феномену об'єднаної Європи / Т. Ковальчук // Віче. – 2009. – № 3. – С. 14–16.
26. *Круглашов, А.* Спокуси та небезпеки регіоналізації // А. Круглашов // *Регіони Східної Європи: інтеграційні очікування та конфронтаційні небезпеки* : мат-ли міжнар. наук. конф. (Чернівці, 18-19 вересня 2000 р.). – Чернівці : БУКРЕК, 2000. – С.14–23.
27. *Лемассон, С.* Европейская безопасность после окончания «холодной войны»: новые геополитические равновесия, новые союзы / С. Лемассон // *Европейская интеграция: современное состояние и перспективы* : сб. науч. ст. / науч. ред. С. И. Паньковский. – Минск : ЕГУ, 2001 – С. 171–175.
28. *Литвиненко, О. В.* Українська національна безпека: стилістичний нарис / О. В. Литвиненко // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 2. – С. 121–125.
29. *Лукша, Н.* Европейское гражданское общество и процесс европейской интеграции / Н. Лукша [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://loukcha.at.tut.by/stati-europe-1.html>
30. *Макаренко, Є. А.* Європейська інформаційна політика / Є. А. Макаренко. – К. : Наша культура і наука, 2000. – 368 с.
31. *Малиновська, О.* Нові виклики національній та регіональній безпеці: тероризм, організована злочинність, нелегальна міграція / О. Малиновська // *Нова безпека.* – 2003. – № 2. – С. 53–62; *Мармазов В. Є.* Україна в політико-правовому просторі Ради Європи: досвід і проблеми / В. Є. Мармазов, І. С. Піляєв ; відп. ред. Н. І. Ковтун. – К. : Вентурі, 1999. – 399 с.
32. *Нижник, Н.* Євроінтеграція України в умовах ймовірного розвитку системи колективної безпеки / Н. Нижник, Г. Ситник // *Україна–НАТО.* – 2004. – № 4. – С. 19–28.

33. *Нольте, Х.-Х.* Европейский Союз и его место в современной мировой системе / Х.-Х. Нольте // Европа. – 2002. – Т. 2, № 1(2). – С. 49–97.
34. *Парахонський, Б. О.* Європейський шлях України / Б. О. Парахонський // Стратегічна панорама. – 2007. – № 2. – С. 61–67.
35. *Парахонський, Б. О.* Місце і роль України у сучасному геополітичному просторі / Б. О. Парахонський // Стратегічна панорама. – 1998. – № 1-2. – С. 35–42.
36. *Парахонський, Б. О.* Перспективи України у системі європейської та євроатлантичної безпеки / Б. О. Парахонський // Стратегічна панорама. – 2004. – № 4. – С. 21–28.
37. *Парахонський, Б. О.* Ризики та переваги євроатлантичного курсу / Б. О. Парахонський // Україна – НАТО. – 2007. – № 1-2. – С. 24–32.
38. *Парахонський, Б. О.* Європа – Чорноморський регіон: нові виміри безпеки та співробітництва / Б. О. Парахонський // Розширена Європа та виклики безпеки в Чорноморсько-Каспійському регіоні : зб. ст. / гол. ред. Б. О. Парахонський. – К. : НППМБ, 2003. – С. 11–16.
39. *Пелагеша, Н.* Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації : монографія / Н. Пелагеша. – К. : НІСД, 2008. – 288 с.
40. *Піляев, І. С.* Рада Європи в сучасному євроінтеграційному процесі : монографія / І. С. Піляев. – К. : Вид. дім «Юридична книга», 2003. – 436 с.
41. *Післякризовий* розвиток економіки України: засади стратегії модернізації / Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська [та ін.]. – К. : НІСД, 2011. – С. 49–52.
42. *Платіжний* баланс України / НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=D9AE87565224F324B9A2F8ECE97D8C22?id=76453>
43. *Порядок* денний асоціації між Україною та ЄС: незалежний експертний моніторинг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.ucipr.kiev.ua/files/books/Report4_monitoring_PDA\(Jan-Sep2011\).pdf](http://www.ucipr.kiev.ua/files/books/Report4_monitoring_PDA(Jan-Sep2011).pdf)
44. *Регіональне* співробітництво між Україною та ЄС : інформ.-аналіт. довідка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/eu/ua/publication/content/47176.htm>
45. *Розвиток* співробітництва Україна–Європейський Союз : зб. мат.-лів. – К. : ЦП «Е та Е», 2003. – 240 с.
46. *Розумний, М. М.* Концептуальні засади політики ідентичності в Україні / М. М. Розумний // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 2. – С. 21–26.
47. *Ротфельд, А. Д.* НАТО–ЄС: очікування та наслідки / А. Д. Ротфельд // Національна безпека та оборона. – 2001. – № 9. – С. 37–39.
48. *Сиджански, Д.* Федералистское будущее Европы: от Европейского общества до Европейского союза / Д. Сиджански. – М. : Изд-во РГГУ, 1998. – 420 с.
49. *Соціологічне* опитування «Чи потрібно Україні вступати до Європейського Союзу? (динаміка, 2002–2011)» / Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=387
50. *Тодоров, І. Я.* Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти / І. Я. Тодоров. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 268 с.
51. *Токар, Л. П.* Європейський контекст проблематики міжнародного тероризму / Л. П. Токар // Проблеми безпеки особистості, суспільства, держави. – 2005. – № 4. – С. 32–33.
52. *Толстанов, М. К.* Міграційні процеси в Європейському Союзі: минуле та сучасне / М. К. Толстанов, П. І. Карташов // Стратегічна панорама. – 2005. – № 3. – С. 180–185.

53. *Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку* : монографія / за ред. О. Ф. Белова. – К. : НІСД, 1999. – 384 с.
54. *Україна в постбіполярній системі міжнародних відносин* : підручник / кер. авт. кол. В. А. Манжолу ; за ред. Л. В. Губерського. – К. : Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2008. – 511 с.
55. *Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива* : монографія / за ред. С. І. Пирожкова. – К. : НІПМБ, 2001. – 624 с.
56. *Україна: стратегія євроінтеграції та співробітництво на пострадянському просторі* : мат-ли «круглого столу» (Київ, 18 бер. 2003 р.). – К. : НІСД, 2003. – 48 с.
57. *Участь України в агенціях і програмах Європейського Союзу: перспективи та можливості* / Н. Шаповалова, І. Озимок, Ю. Селянко, О. Татаревський ; Міжнародний центр перспективних досліджень, 2008. – 335 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icps.com.ua/doc/Book-all.pdf>
58. *Федуняк, С. Г.* Феномен «сірої зони» в Європі і на пострадянському просторі після завершення «холодної війни» / С. Г. Федуняк // Стратегічна панорама. – 2004. – № 3. – С. 73–76.
59. *Цверде, Э. Ван дер.* Европа – христианская сверхнация в объединяющемся мире? / Э. Ван дер Цверде // Европа. – 2002. – Т. 2, № 1(2). – С. 129–151.
60. *Цивилизационные модели современности и их исторические корни* / Ю. Н. Пахомов, С. Б. Крымский, Ю. В. Павленко [и др.] ; под ред. Ю. Н. Пахомова. – К. : Наук. думка, 2002. – 632 с.
61. *Чарушина, О. Б.* Экономические последствия членства Австрии в Европейском Союзе / О. Б. Чарушина // Вест. Санкт-Петербург. ун-та. Сер. 5. Экономика. – 2008. – Вып. 1. – С. 140–146.
62. *Шаповалова, О.* Східне партнерство: асиметрія очікувань і можливостей / Олександра Шаповалова // International Review. Відносини Україна – ЄС: Східне партнерство у регіональному вимірі – 2010. – № 3(15). – С. 6.
63. *Шнирков, О. І.* Україна – Європейський Союз: економіка, політика, право : монографія / О. І. Шнирков, В. В. Копійка, В. І. Муравйов. – К. : Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2006. – С. 120.
64. *Яворська, Г. М.* Євроінтеграційні перспективи України у контексті нових засад зовнішньої політики ЄС / Г. М. Яворська // Стратегічна панорама. – 2003. – № 3-4. – С. 50–55.
65. *Яворська, Г. М.* Концептуальні засади боротьби з міжнародним тероризмом: специфіка «європейського бачення» / Г. М. Яворська // Стратегічна панорама. – 2004. – № 3. – С. 25–30.
66. *Яворська, Г. М.* Криза навколо Конституції ЄС та євроінтеграційні перспективи України (про необхідність застосування багатоваріантних сценаріїв у політичній практиці) / Г. М. Яворська // Стратегічна панорама. – 2005. – № 3. – С. 51–56.
67. *Яворська, Г. М.* Система безпеки в Європі: період трансформацій / Г. М. Яворська // Стратегічна панорама. – 2008. – № 3-4. – С. 86–91.
68. *Яворська, Г. М.* Відносини Україна–ЄС у новому геополітичному контексті / Г. М. Яворська // Стратегічна панорама. – 2009. – № 2. – С. 72–77.
69. *Яворська, Г. М.* Непевний об'єкт бажання: ЄВРОПА в українському політичному дискурсі : монографія / Г. М. Яворська, О. В. Богомолов. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2010. – 136 с.
70. *Яворська, Г. М.* Сучасні зміни в зовнішній та безпековій політиці ЄС: наслідки для України / Г. М. Яворська // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 2. – С. 163–167.

71. *After Eurogeddon?* Frequently asked questions about the break-up of the eurozone [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://image.guardian.co.uk/sys-files/Guardian/documents/2011/11/03/AfterEurogeddon.pdf>

72. *Anderson, J.* Transnational Democracy: Political Spaces and Border Crossings / J. Anderson. – New York : Routledge, 2002. – P. 93.

73. *Blejer, Mario I.* Leaving the euro: What's in the box? / Mario I. Blejer, Eduardo Levy Yeyati [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/5326>

74. *Borota, T.* Regional Integration and Economic Growth: The Case of the European Union / Teodora Borota, Ali M. Kutan // The Journal of International Trade and Diplomacy. – 2008. – № 2(1). – Spring. – P. 93–113.

75. *Borzel, T.* Towards Convergence in Europe? Institutional Adaptation to Europeanization in Germany and Spain / T. Borzel // Journal of Common Market Studies. – 1999. – Vol. 37, № 4. – P. 597–616.

76. *Calleo, D. P.* Rethinking Europe's Future / D. P. Calleo. – New Jersey : Princeton UP, 2003. – 395 p.

77. *Depo, B.* The Eastern Partnership two years on: Success or failure for the diversified ENP? / Bogdana Depo [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.easternpartnership.org/publication/2011-07-07/eastern-partnership-two-years-success-or-failure-diversified-enp>

78. *Emerson, M.* The Shaping of a Policy Framework for the Wider Europe / M. Emerson // CEPS Policy Brief. – 2003. – № 39. – September.

79. *Europe's New Nationalism: States and Minorities in Conflict.* / ed. by R. Caplan, J. Feffer. – N.Y. : Oxf. UP, 1996. – 241 p.

80. *Europeanization and the Southern Periphery* / editors K. Featherstone, G. Kazamias. – London : Frank Cass, OR, 2001. – P. 262.

81. *Friedrich, C.* Financial integration and growth – Is emerging Europe different? / Christian Friedrich, Isabel Schnabel, Jeromin Zettelmeyer // Working Paper. – № 123 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ebrd.com/downloads/research/economics/workingpapers/wp0123.pdf>

82. *Gagnon, J. E.* European Monetary Unification: Precocious or Premature? / Joseph E. Gagnon ; Peterson Institute for International Economics. October 26, 2011.

83. *German Foreign Policy and Eastern Partnership* : Position Paper of the Eastern Partnership Task Force [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dgap.org/sites/default/files/event_downloads/dgap_standpunkt_01_2012_en.pdf

84. *Infocus: What if the eurozone collapses?* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gfs.eiu.com/Article.aspx?articleType=gef&articleId=548667839&secID=4>

85. *Kirkegaard, J. F.* The Euro Area Crisis: Origin, Current Status, and European and US Responses / Jacob Funk Kirkegaard ; Peterson Institute for International Economics // Testimony before the US House Committee on Foreign Affairs Subcommittee on Europe and Eurasia. October 27, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iie.com/publications/interstitial.cfm?ResearchID=1969>

86. *Light, M. A.* Wider Europe: The View from Moscow and Kyiv / M. Light, S. White, J. Lowenhardt // International Affairs. – 2000. – Vol. 76, № 1. – P. 77–88.

87. *Monthly Bulletin* / ECB 2011. – December [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ecb.int/pub/pdf/mobu/mb201112en.pdf>

88. *Mundell, R. A.* Optimum currency areas / Robert A. Mundell ; Columbia University [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.columbia.edu/~ram15/eOCATAv4.html>

89. «New» views on the optimum currency are at heory: what is EMU telling us? / by Francesco Paolo Mongelli. – 2002. – April [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ecb.int/pub/pdf/scrwpws/ecbwp138.pdf>
90. *Political and economic prospects for euro-area in 2012*. November 24, 2011. – Oxford Analytica Prospects 2012.
91. *Pulisova, V. EU-Promoted Regionalism in the EU's Eastern Neighbourhood* / Veronika Pulisova // Paper for the Regional Studies Association Annual International Conference 2011 «Regional Development and Policy – Challenges, Choices and Recipients». 17-20 April 2011, Newcastle Upon Tyne, UK [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.regional-studies-assoc.ac.uk/events/2011/april-newcastle/papers/Pulisova.pdf>
92. *Reuters* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reuters.com/article/2012/01/06/soros-europe-idUSL3E8C61372012010>
93. *Roubini, N. Could the Eurozone Break Up? Possible Over a Five-Year Horizon* / Nouriel Roubini [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.roubini.com/analysis/157656.php>
94. *Roubini, N. EZ Rescue: ShowMethe Money! CanYou?* / N. Roubini [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.roubini.com/analysis/167071.php>
95. *Sattler, J. National kultur oder europaeische Werte? Britische, deutsche und franzoesische Auswaertige Kulturpolitikzwischen 1989 und 2003* / Julia Sattler. – Deutscher Universitaets-Verlag. – 1. Auflage, 2007. – 359 S.
96. *Sikorski, R. Polska a przyszlosc Unii Europejskiej* / R. Sikorski [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.msz.gov.pl/files/docs/komunikaty/20111128BERLIN/radoslaw_sikorski_polska_a_przyszlosc_ue.pdf
97. *Skribans, V. Latvia's Incoming in European Union Economic Effect Estimation* / Valerij Skribans [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mpr.aub.uni-muenchen.de/32522/1/Skribans.pdf>
98. *Snigyr, O. Eastern Partnership – Beyond Initiative, But Not A Strategy Yet* / O. Snigyr // European Union Foreign Affairs Journal. – 2010. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.libertas-institut.com/de/EUFAJ/no4_2010.pdf
99. *State of the Union 2010 : Schuman Report on Europe* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.robert-schuman.eu/>; Friedrich, C. Financial integration and growth – Is emerging Europe different? / Christian Friedrich, Isabel Schnabel, Jeromin Zettelmeyer // Working Paper № 123 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ebrd.com/downloads/research/economics/workingpapers/wp0123.pdf>
100. *Szporluk, R. Russia, Ukraine and the Breakup of the Soviet Union* / R. Szporluk. – Stahford : HooverInst. Press, 2000. – 437 p.
101. *Ukraine in the World : Studies in the International Relations and Security Structure of a New Independent State* / [ed. by L. A. Hajda]. – Cambridge, Mass. : Harvard Un., 1996. – 362 p.
102. *Ziltener, P. The economic effects of the European Single Market Project: projections, simulations – and the reality* / Patrick Ziltener ; Max-Planck-Institute for the Study of Societies. Cologne. Germany.

ОФІЦІЙНІ ДОКУМЕНТИ

1. *Європейський* вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки : Послання Президента України до Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/2994.htm>

2. *Меморандум* між Україною та Європейським Союзом про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі від 01.12.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_694

3. *План* дій Україна–Європейський Союз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/virtual_library/19_action_plan_uk.pdf

4. *Про делегацію* України для участі у переговорах з Європейською Комісією щодо участі України у Сьомій рамковій програмі Європейського Союзу з досліджень і технологічного розвитку : указ Президента України від 12.05.2009 р. № 303/2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/.../article?...>

5. *Про засади* функціонування ринку природного газу : закон України від 08.07.2010 р. № 2467-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2467-17>

6. *Про затвердження* Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу : указ Президента України від 11.06.1998 р. № 615/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/615/98>

7. *Про утворення* Національного агентства України з питань забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів : указ Президента України від 31.12.2005 р. № 1900/2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1900/2005>

8. *Програма* інтеграції України до Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00>

9. *Протокол* до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами про Рамкову угоду про загальні принципи участі України в програмах Співтовариства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_a41

10. *Спільна* Заява щодо Угоди про асоціацію ЄС–Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/21532.htm>

11. *Стратегія* національної безпеки України : затверджено указом Президента України від 12.02.2007 р. № 105/2007. <http://www.president.gov.ua/ru/documents/5728.html>

12. *A New Response to a Changing Neighbourhood* : Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Com-

- mittee and the Committee of the Regions. 25/05/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com_11_303_en.pdf
13. *A People's Europe : Reports from the ad hoc Committee Pietro Adonino Chairman // Bulletin of the European Communities Supplement 7/85* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://aei.pitt.edu/992/1/andonino_report_peoples_europe.pdf
14. *A Secure Europe in a Better World : European Security Strategy*. – Brussels, 2003. – 12 December. – 14 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>
15. *Communication* from the Commission to the Council and the European Parliament «Black Sea Synergy – A New Regional Cooperation Initiative». – Brussels, 11.04.2007 // COM(2007) 160 final [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com07_160_en.pdf
16. *Declaration* on the European Identity (Copenhagen, 14 December 1973) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvce.eu/viewer/-/content/02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32/en>
17. *Implementation* of the Eastern Partnership : Report to the meeting of Foreign Affairs Ministers, December 13, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eeas.europa.eu/eastern/docs/ear_meeting_foreign_affairs_131210_en.pdf
18. *List* of the EU-Ukraine Association Agenda priorities for 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/external_relations/ukraine/docs/2010_association_agenda_priorities_en.pdf
19. *The Maastricht Treaty*. Provisions Amending The Treaty Establishing The European Economic Community With A View To Establishing The European Community. Maastricht, 7 February 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>

ДОДАТКИ

Таблиця 1

**Думка європейських промислових підприємств про ефективність
Спільного ринку ЄС (станом на 1995 р.)**

Оцінювана позиція	Частка підприємств, що надали інформацію про вплив проекту Спільного ринку			
	позитивний	ефекту немає	негативний	не можуть оцінити
Узгодження технічних регламентів та/або стандартів	331	51	9	9
Взаємне визнання технічних регламентів та/або стандартів	32	49	7	12
Процедури оцінки відповідності	23	56	5	15
Спрощення процедур патентування	13	64	2	21
Відкриття ринку державних закупівель	9	71	4	16
Ліквідація митного оформлення	60	30	5	5
Дерегулювання вантажного транспорту	43	43	3	12
Усунення затримок на кордонах	56	35	2	7
Зміна у процедурах сплати ПДВ усередині ЄС	32	41	15	11
Лібералізація руху капіталу	23	61	2	14
Уникнення подвійного оподаткування	17	60	2	21

Джерело: *EUROSTAT-Business Survey (SingleMarketReview); Commission (1996: 150)*

Таблиця 2

**Основні макроекономічні показники, 1999–2007 рр.
(у середньому в %)**

Країна	Зростання ВВП	Зростання зайнятості	Зростання приватного споживання	Зростання споживання державного сектору	Зростання валових нагромаджень основного капіталу	Зростання експорту	Зростання імпорту
Греція	4,1	1,3	3,8	4,1	6,3	6,4	6,0
Ірландія	6,5	3,7	5,9	6,1	6,7	8,4	8,2
Португалія	1,8	0,7	2,3	2,2	0,1	4,9	4,1
Іспанія	3,7	4,3	3,9	4,9	6,1	5,3	8,3
Італія	1,5	1,5	1,2	1,9	2,6	2,9	3,8
Франція	2,2	1,0	2,7	1,6	4,1	3,8	5,7
Німеччина	1,6	0,6	0,9	0,8	1,3	8,0	6,1
Єврозона	2,2	1,4	2,0	2,0	3,0	–	–
США	2,8	1,2	3,4	2,1	3,1	4,6	6,2

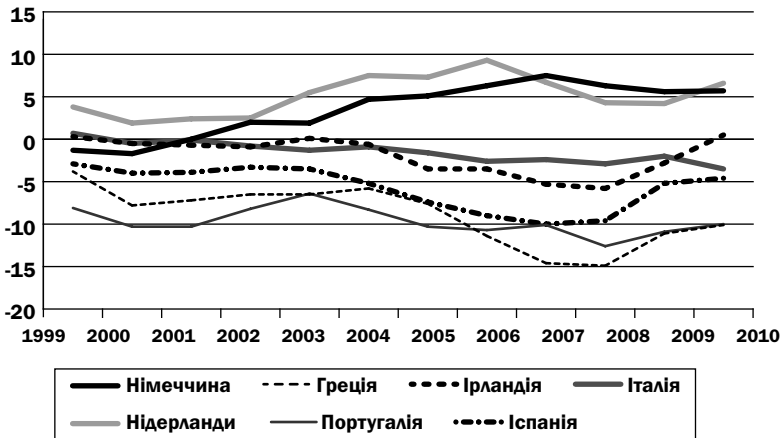

Рис. 1. Динаміки сальдо поточного рахунку платіжного балансу окремих країн Євросони, 1999–2011 рр., % ВВП

Джерело: IMF

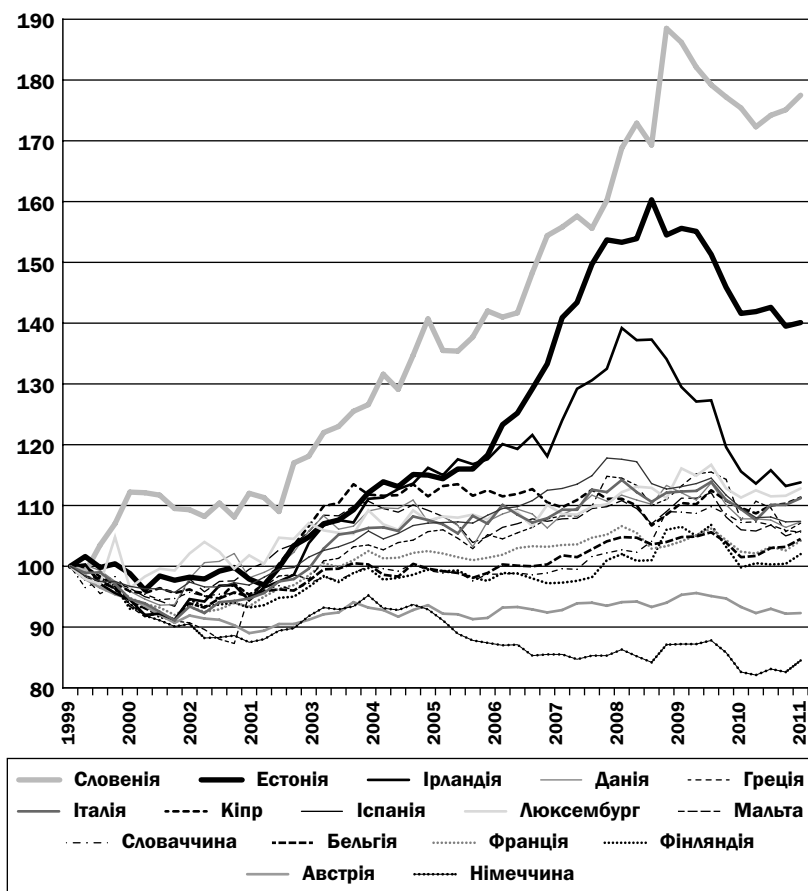

Рис. 2. Реальний ефективний обмінний курс євро¹⁸ для країн Єврозони

Джерело: Європейський центральний банк

¹⁸Для країн-членів Валютного союзу реальний ефективний обмінний курс євро визначається по відношенню стосовно 20 основних торгових партнерів, включаючи інші країни Єврозони. Позитивні зміни вказують на зниження цінової конкурентоспроможності, від'ємні показники свідчать про зростання цінової конкурентоспроможності.

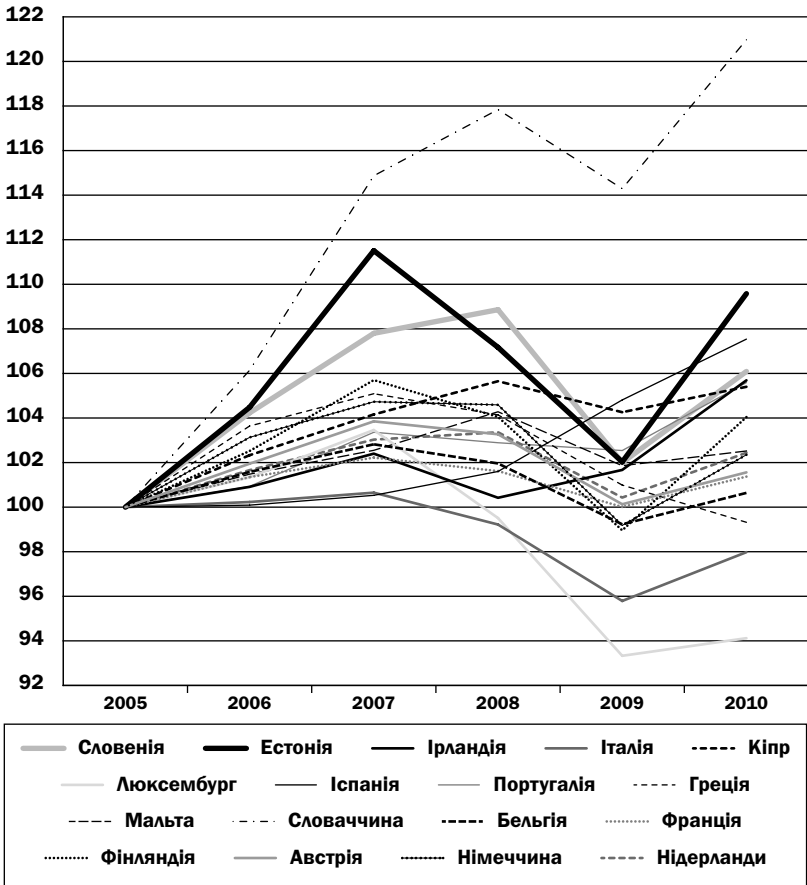

Рис. 3. Продуктивність праці в країнах Єврозони¹⁹, 2005=100

Джерело: ЄЦБ

¹⁹Продуктивність праці відображає загальний обсяг виробленої продукції з використанням наявної в країні робочої сили. Індекс продуктивності праці є величиною, отриманою в результаті ділення загального ВВП на загальну кількість зайнятих осіб або на загальну кількість відпрацьованих годин. ЄЦБ розраховує продуктивність праці, як ВВП поділений на кількість зайнятих осіб.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНА – ЄС ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ТА СПРИЯННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ²⁰

I. СТРАТЕГІЧНА ЧАСТИНА

Відносини Україна – ЄС

Починаючи з 1991 року, коли Україна здобула незалежність, Україна та ЄС започаткували відносини, що динамічно розвивалися. Поштовхом для цього було спільне розуміння того, що процвітання, стабільність і безпека як України, так і ЄС можуть бути значно посилені тісним співробітництвом.

У наступних роках, амбіції як України, так і ЄС щодо розвитку цих відносин зросли. Відносини України з ЄС від початкових політичних декларацій та надання технічної і фінансової допомоги ЄС перетворилися на співробітництво, яке охоплює широке коло питань у різних сферах діяльності із залученням значної кількості урядових та ділових партнерів, представників громадськості.

У 1998 році Україна і ЄС зробили рішучий крок до покращення своїх відносин шляхом укладення Угоди про партнерство та співробітництво. Розрахована на 10-річний період УПС разом із Планом дій Україна – ЄС забезпечили правову і практичну основу для подальшого розвитку стосунків Україна – ЄС.

Події 2004 року допомогли прискорити зближення між Україною та ЄС. З одного боку, «Помаранчева революція» продемонструвала прагнення України поглиблювати процес проведення внутрішніх демократичних реформ. З іншого боку, в результаті подальшого розширення ЄС, яке відбулось 1 травня 2004 року, між Україною та ЄС було встановлено безпосередній кордон. Обидві ці події надали можливість Україні та ЄС, вийшовши за рамки співробітництва, рухатися у на-

²⁰[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/37082.htm>

прямку поступової економічної інтеграції та поглиблення політичної асоціації.

У березні 2007 року було розпочато переговори щодо укладення нової угоди на заміну Угоди про партнерство та співробітництво. Після вступу України до Світової Організації Торгівлі у травні 2008 року в новій угоді були закладені перспективи створення поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Щорічний Саміт Україна – ЄС, що відбувся 9 вересня 2008 року, був важливим приводом для України і ЄС дати оцінку їх поглибленим відносинам та подивитися у майбутнє. Під час зустрічі у Парижі лідери визнали, що Україна як європейська країна поділяє з країнами ЄС спільні історію та цінності. ЄС визнав європейські прагнення України та привітав її європейський вибір. Щодо укладення нової Угоди про асоціацію – лідери відзначили прогрес у переговорах. Вони зазначили, що нова Угода про асоціацію оновить спільні інституційні рамки співпраці України та ЄС, сприятиме поглибленню стосунків у всіх сферах та посилить політичну асоціацію й економічну інтеграцію шляхом спільних прав і зобов'язань. Дивлячись у майбутнє, вони зазначили, що поступове наближення України до ЄС у політичній, економічній та правовій сферах сприятиме подальшому розвиткові відносин між Україною та ЄС.

Порядок денний асоціації Україна – ЄС

Переговори та ратифікація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС займе трохи більше років, перш ніж усі положення Угоди набудуть чинності. Проте передбачається, що Тимчасова Угода, яка охоплює положення Угоди про асоціацію щодо ЄС, набуде чинності значно раніше. Водночас, необхідно вжити заходів, щоб як Україна, так і ЄС могли користуватися усіма перевагами першої Тимчасової Угоди, а згодом Угоди про асоціацію, після їх ратифікації. У зв'язку з цим, під час Саміту Україна – ЄС у Парижі лідери закликали до розроблення нового практичного інструмента на заміну Плану дій Україна – ЄС.

Цей інструмент, Порядок денний асоціації, підготує до та сприятиме процесові набуття чинності Угоди про асоціацію.

Нова Угода про асоціацію та Порядок денний асоціації сприятимуть подальшій політичній асоціації та економічній інтеграції України до ЄС шляхом започаткування всебічного і практичного співробітництва, завдяки якому ці основні завдання можуть бути реалізовані.

Здебільшого вони сприятимуть консолідації демократичних реформ, зокрема реформі судової системи, повазі до верховенства права та прав людини, прозорості та демократичній відповідальності, бо-

ротьбі з корупцією, а також збільшенню участі громадян у публічному прийнятті рішень в Україні.

Створення поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС призведе до поступової і більш поглибленої інтеграції України до внутрішнього ринку паралельно з впровадженням відповідних елементів *acquis communautaire*.

Порядок денний асоціації розроблено на загальних принципах, як це викладено у нижчезазначеному Розділі II. Його метою не є створення всеохоплюючого переліку пріоритетів для дій, оскільки такий перелік буде визначено Угодою про асоціацію, як тільки вона набере чинності. Порядок денний асоціації чітко визначає на секторальній основі ті пріоритети на галузевій основі, які вимагають негайних дій до набуття чинності Угоди про асоціацію.

II. ПРИНЦИПИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПОРЯДКУ ДЕННОГО АСОЦІАЦІЇ

(і) Порядок денний асоціації буде імплементовано відповідно до таких спільних керівних принципів:

Дотримання загальної мети досягнення політичної асоціації та більшої економічної інтеграції України з ЄС: визнання того, що всі заходи, вжиті в рамках Порядку денного асоціації, повинні реалізовуватись відповідно до цієї загальної мети;

Дотримання особливої мети «сприяння та підготовка до» імплементції Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: пріоритети, погоджені в Порядку денному асоціації, доповнюватимуть зобов'язання України та ЄС виконувати у повному обсязі положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, як тільки вона набере чинності. Пріоритети, викладені в Порядку денному асоціації, можуть бути змінені або оновлені (у тому числі шляхом внесення нових пріоритетів) у будь-який час у разі необхідності за згодою між Україною та ЄС, з метою досягнення цієї особливої мети. Як тільки тимчасова угода набере чинності, Україна та ЄС здійнять масштабний перегляд відповідних частин Порядку денного асоціації;

Дотримання принципів прозорості, відповідальності та всеохоплюваності;

Спільна власність та спільна відповідальність: визнання того, що Порядок денний асоціації передбачає залучення обох сторін до імплементції положень Порядку денного асоціації;

Досягнення суттєвих результатів шляхом прогресивної імплементції практичних заходів: визнання того, що Порядок денний асоціації

спрямований на досягнення значних та конкретних результатів шляхом прогресивної імплементації низки конкретних та практичних заходів;

Стійкість та достатність інструментів: визнання важливості підтримки погоджених пріоритетів через належні та достатні політичні, технічні і фінансові інструменти. В рамках фінансової допомоги ЄС, яка надається Україні, ресурси можуть бути спрямовані на підтримку заходів, визначених у Порядку денному асоціації;

Поетапна реалізація: визнання того, що пріоритети та заходи, погоджені в рамках Порядку денного асоціації, будуть імплементовані з різною швидкістю виконання з року в рік у поетапному порядку;

Спільне оцінювання: визнання того, що імплементація Порядку денного асоціації буде предметом щорічного звітування, моніторингу та оцінювання, а також, що у цьому процесі Сторони ставитимуть за мету здійснення, наскільки це можливо, загального спільного оцінювання щорічного прогресу (*окремі положення щодо механізмів здійснення моніторингу викладені нижче у розділі 9*);

Переговори: зміст Порядку денного асоціації жодним чином не впливатиме на переговорний процес щодо укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Проте, переговори щодо Угоди про асоціацію можуть бути взяті до відома під час щорічного перегляду Порядку денного асоціації;

Факт, що Порядок денний асоціації визначає обмежену кількість пріоритетів, не повинен впливати на мету чи мандат існуючого діалогу в рамках Угоди про партнерство та співробітництво чи інші відповідні Угоди.

(ii) Інструменти імплементації:

Європейський Союз підтримуватиме Україну в імплементації цілей та пріоритетів (викладених нижче). За необхідності це буде здійснено ЄС за допомогою різноманітних інструментів, включаючи: обмін технічними експертними оцінками і рекомендаціями, найкращими практиками та ноу-хау; обмін інформацією; підтримку у розбудові та посиленні інституційної спроможності. За необхідності це також може передбачати консультативну допомогу та структурований процес наближення законодавства до законодавства ЄС. Сторони можуть також розглянути можливість започаткування секторальних діалогів, як визначено нижче в окремих секторах. На додаток в рамках Спільного Комітету старших посадових осіб, зазначеного в частині III.9, вони можуть розглянути питання про створення, у разі наявної потреби, інших діалогів за взаємною згодою, коли започаткування такого діалогу принесе чітку додану вартість до вже існуючих форматів. За потреби Європейська Комісія заохочуватиме міжнародних, урядових, ділових та

громадських партнерів до реалізації цих цілей та пріоритетів, а також, за потреби, сприятиме їм у реалізації цих завдань. Інструменти Східного Партнерства також будуть доступними для імплементації Порядку денного асоціації.

III. ОПЕРАЦІЙНА ЧАСТИНА

1. Пріоритети Дій

Спільний Комітет старших посадових осіб визначить пріоритети для дій та забезпечить супроводження імплементації Порядку денного асоціації відповідно до положень, визначених у нижчезазначеній частині III. 9.

2. Політичний діалог

2.1. Демократія, верховенство права, дотримання прав людини і основних свобод

Сторони погодилися підтримувати діалог та співпрацювати з метою посилення поваги до демократичних принципів, верховенства права та належного управління, прав людини та основних свобод, включаючи права осіб, які належать до національних меншин, як це зазначено в основних Конвенціях ООН і Ради Європи та їх відповідних протоколах. Такий діалог та співробітництво охоплюватимуть наступні сфери:

(і.) Посилення стабільності, незалежності та ефективності функціонування установ, забезпечуючи впровадження демократії та верховенства права, зокрема:

- просування процесу всеохоплюючої конституційної реформи, розробленої для подальшого розвитку ефективної конституційної системи стримувань і противаг між органами державної влади згідно з відповідними рекомендаціями Венеціанської Комісії;
- зміцнення функціонування місцевого та регіонального самоврядування, з урахуванням відповідних стандартів, що містяться в Європейській Хартії місцевого самоврядування;
- тісна співпраця у реформуванні та посиленні спроможності системи державного управління в Україні на основі оцінювання *SIGMA*, включаючи ефективну боротьбу з корупцією;
- забезпечення ефективності виборчої системи та середовища з метою проведення президентських та парламентських виборів відповідно до міжнародних стандартів демократичних виборів та рекомендацій ОБСЄ та Бюро демократичних інститутів з прав людини;

• надання допомоги у забезпеченні незалежності та ефективності Омбудсмана. Принципи, пов'язані із визначенням статусу національних інституцій (Паризькі Принципи)²¹, будуть важливими для цього пріоритету.

(ii.) Забезпечення незалежного судочинства та ефективності судів і прокуратури, а також правоохоронних органів, зокрема:

• продовження реформування судоустрою та судової системи для подальшого посилення незалежності, неупередженості та професіоналізму судової гілки влади і судів, зокрема шляхом збільшення навчальних програм для суддів, співробітників судів та прокуратури, а також персоналу цих установ і співробітників правоохоронних органів;

• ефективна імплементація та запровадження європейських стандартів у цивільному, кримінальному й адміністративному кодексах та їх відповідних процесуальних кодексах.

(iii.) Забезпечення поваги прав людини та основних свобод шляхом всебічного співробітництва з питань захисту прав людини і основних свобод, охоплюючи як індивідуальні випадки, так і питання, які стосуються інструментів міжнародного права та прав людини. Це співробітництво включає, між іншим:

(a.) Сприяння імплементації міжнародних і регіональних стандартів прав людини

• продовження виконання рішень Європейського Суду з прав людини та сприяння подальшому розвитку практики Суду, як основного джерела міжнародного права з прав людини, за підтримки ЄС;

• покращення обізнаності з прав людини серед суддів, прокурорів та в інших правоохоронних органах шляхом спільних заходів щодо проведення навчань з питань прав людини, а також, зокрема з питань боротьби з тортурами та нелюдським і принизливим поведінням, для суддів, прокурорів та співробітників правоохоронних органів;

• імплементація Конвенції ООН про права осіб з фізичними вадами і додаткового Протоколу до неї.

(b.) Свобода Вираження поглядів, Зібрання та Об'єднання Вираження поглядів:

Посилення правових та адміністративних рамок, необхідних для забезпечення свободи вираження поглядів, приділяючи при цьому особливу увагу засобам масової інформації та правам журналістів, зокрема шляхом:

• співробітництва щодо розвитку системи суспільного телерадіомовлення, включаючи обмін найкращими практиками, встановлення

²¹Затверджені резолюцією Генеральної Асамблеї від 20.12.1993 р. № 48/134

правових рамок та їх імплементацію відповідно до європейських та міжнародних стандартів;

- співробітництва щодо створення умов, необхідних для вільної роботи журналістів та їх захисту від погроз або фактичного насильства. Це включатиме обмін найкращими практиками стосовно ефективного захисту журналістів правоохоронними органами.

Зібрання:

Розширення співробітництва з метою подальшого посилення обізнаності правоохоронних органів та судів щодо поваги до права на свободу мирного зібрання, зокрема шляхом обміну найкращими практиками, навчання та співробітництва стосовно імплементації норм законодавства.

Об'єднання:

Сприяння залученню громадян до процесу прийняття рішень, зокрема через діяльність організацій громадянського суспільства, здебільшого шляхом співробітництва щодо правових рамок та практики, що спрощує роботу організацій громадянського суспільства.

(с.) Забезпечення дотримання прав осіб, які належать до меншин

- обмін найкращими практиками стосовно заходів захисту меншин від дискримінації та утисків відповідно до європейських і міжнародних стандартів, з метою створення сучасних правових рамок. Розвиток тісного співробітництва між органами влади та представниками груп меншин;

- співпрацювати щодо заходів з боротьби із збільшенням злочинів, пов'язаних із проявами нетерпимості та ненависті (расизм, ксенофобія, антисемітизм або гомофобія).

(d.) Боротьба проти тортур, нелюдського та принизливого поводження

- подальше зміцнення зусиль щодо вдосконалення законодавчої бази і поліпшення практики тримання під вартою, зокрема стосовно досудового та адміністративного утримання, з метою ефективного вирішення проблем свавільного тримання під вартою;

- поліпшення умов тримання під вартою усіх ув'язнених, як у місцях досудового утримання, так і утримання після засудження, з метою усунення випадків неналежного поводження з ув'язненими та імплементація рекомендацій Комітету ООН проти тортур і Європейського Комітету з питань запобігання тортурам;

- вивчення можливості запровадження незалежного механізму подання скарг до міліції.

(e.) Забезпечення Однакового Ставлення

- обмін найкращими практиками з метою забезпечення рівності чоловіків і жінок у соціальному й економічному житті та сприяння

активній участі жінок у суспільному житті та процесі ухвалення рішень;

- боротьба з побутовим насильством шляхом підтримки зміцнення правових рамок та діяльності правоохоронних органів у подоланні побутового насильства та через підвищення обізнаності і навчання.

(f.) Забезпечення дотримання Прав Дітей

- у контексті зобов'язань в рамках Факультативного Протоколу щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії²², посилити співробітництво щодо запобігання продажу, незаконному переміщенню та експлуатації дітей;

- розроблення стандартів ювенальної юстиції згідно з відповідними міжнародними стандартами.

(g.) Забезпечення дотримання прав профспілок і основних трудових стандартів

- подальша консолідація зусиль, включаючи обмін кращими практиками, з метою сприяння дотриманню у повному обсязі прав профспілок і основних трудових стандартів, оснований на конвенціях Міжнародної організації праці, та ефективному застосуванню колективного договору.

2.2. Боротьба з корупцією

- сприяння співробітництву в рамках Групи держав Ради Європи проти корупції та подальшої імплементації її відповідних рекомендацій;

- завершення процесу ратифікації Конвенції ООН проти корупції та Кримінальної конвенції Ради Європи проти корупції;

- імплементація Національного Плану дій щодо боротьби з корупцією у співпраці з відповідними установами ЄС.

2.3. Зовнішня політика та політика безпеки

Регіональні та міжнародні питання, співробітництво у сфері зовнішньої політики та політики безпеки, нерозповсюдження ЗМЗ та роззброєння, запобігання конфліктам та врегулювання кризових ситуацій

(і.) Подальше посилення конвергенції з регіональних та міжнародних питаннях, запобіганні конфліктам та врегулюванні кризових ситуацій; співробітництво щодо покращення ефективності багатосторонніх установ та конвенцій, з метою посилення глобального управління, координації у боротьбі із загрозами безпеці та зосередженні зусиль на питаннях, пов'язаних із розвитком

²²До Конвенції про права дитини.

- інтенсифікація консультацій та координації через наявні дипломатичні та військові канали з метою зосередження зусиль на міжнародних питаннях загального значення, включаючи передусім виклики загальноприйнятими принципами міжнародного миру та безпеки, як встановлено Хартією ООН, Гельсінським заключним актом ОБСЄ та іншими відповідними багатосторонніми документами, а також з огляду на практику України щодо приєднання до заяв і спільних позицій ЄС у сфері СЗБП;

- продовження діалогу щодо імплементації Європейської стратегії безпеки;

- поживалення консультацій між Україною та ЄС щодо врегулювання кризових ситуацій;

- продовження практики спільного визначення можливостей для України щодо участі у майбутніх операціях ЄПБО, використовуючи позитивний досвід участі України в операціях ЄС на Балканах, а також з огляду на поточні дискусії стосовно можливої участі України у військово-морській операції ЄС Аталанта;

- подальша імплементація «Севільських» Домовленостей щодо консультацій та співробітництва між Україною та ЄС в операціях із врегулювання криз під проводом ЄС, включаючи постійну участь України у відповідних навчаннях щодо врегулювання криз та навчальних заходах, пов'язаних з ЄПБО;

- збільшення взаємосумісності, де це необхідно, між українськими миротворчими підрозділами та військовими силами ЄС шляхом використання досвіду, здобутого в відповідних операціях із врегулювання криз ЄС у яких брала участь Україна. Україна висловила зацікавленість вивчити на двосторонньому рівні можливість залучення підрозділів Збройних Сил України до формування багатонаціональних бойових тактичних груп ЄС;

- Україна та ЄС посилять спільні зусилля у рамках співробітництва 5+2 з метою дієвого врегулювання Придністровського конфлікту у Республіці Молдова;

- Україна та ЄС продовжать співробітництво з Республікою Молдова з прикордонних питань;

- продовження консультацій щодо санкцій, які застосовуються ЄС;

- визначення подальших конкретних шляхів досягнення конвергенції у сфері зовнішньої політики та політики безпеки;

- вжиття заходів з метою стимулювання військового та технологічного співробітництва між Україною та ЄС;

- заохочення та сприяння безпосередньому співробітництву щодо конкретних заходів, спільно визначених сторонами, між відповідними

установами України та агентствами СЗБП/ЄПБО і такими органами, як Європейське оборонне агентство, Інститут ЄС досліджень безпеки, Супутниковий центр ЄС та Європейський безпековий та оборонний коледж.

(ii.) Подальший розвиток співробітництва щодо протидії спільним загрозам безпеці, включаючи боротьбу з тероризмом, нерозповсюдженням зброї масового знищення та незаконного експорту зброї

- продовження співробітництва у сфері нерозповсюдження зброї масового знищення, включаючи аспекти, пов'язані з приєднанням та імплементацією на національному рівні відповідних міжнародних інструментів, таких як КХЗ, КБТЗ та ДНЯЗ, та режимів експортного контролю;

- подальше удосконалення ефективної системи національного експортного контролю, контролю експорту та транзиту товарів, пов'язаних із ЗМЗ, включаючи контроль за кінцевим використанням товарів та технологій подвійного використання ЗМЗ, відповідно до Регламенту ЄС щодо експортного контролю товарів подвійного використання, прийнятого у 2000 році та відповідно до його оновленої версії, подальше співробітництво у розробленні національних переліків товарів подвійного використання, контроль над нематеріальними передачами технологій, посиленні системи експортного контролю, включаючи запобігання та санкції за порушення, та взаємодію з промисловістю;

- продовження співробітництва щодо боротьби проти незаконної торгівлі ядерними матеріалами;

- продовження співробітництва, спрямованого на досягнення цілей Глобального партнерства В-8 у всіх його аспектах;

- співробітництво з метою покращення стандартів біобезпеки та біозахисту в лабораторіях, інших приміщеннях та під час транспортування небезпечних біоагентів, зокрема відповідно до поточного діалогу щодо можливого співробітництва у сфері біобезпеки та біозахисту в Українській санепідеміологічній станції (АР Крим, м. Сімферополь);

- співробітництво щодо посилення безпеки діяльності у космічному просторі, шляхом вироблення заходів довіри, таких, що запропоновані проектом Кодексу поведінки ЄС;

- подальше співробітництво у сфері експорту зброї відповідно до змісту та принципів Спільної позиції Ради ЄС 2008/944/СЗБП, якою визначено загальні правила контролю за експортом військових технологій та обладнання, а також у спільній підтримці процесу щодо обговорення Угоди про торгівлю зброєю;

- подальший розвиток співробітництва у сфері боротьби з незаконною торгівлею легким озброєнням та стрілецькою зброєю і їх боеприпасами;

- спільне протистояння загрозам безпеці, що можуть бути спричинені українськими запасами звичайних видів зброї та застарілих боеприпасів, включаючи легке озброєння і стрілецьку зброю та їх боеприпаси, а також протипіхотні міни, відповідно до положень Оттавської конвенції про заборону використання, накопичення, виробництва та передачі протипіхотних мін.

2.4. Міжнародний Кримінальний Суд

Посилення співробітництва з метою сприяння міжнародному правосуддю та боротьбі з безкарністю, в тому числі шляхом:

- подальшої підтримки Міжнародного кримінального суду (МКС) та створення консультативного механізму щодо діяльності і функціонування МКС;
- ефективної імплементації усіх заходів, необхідних для набуття чинності в Україні Римського Статуту, яким засновано МКС;
- подальшого співробітництва в рамках Спеціальної робочої групи з питань злочину агресії та інших спеціальних груп.

3. Співробітництво з питань юстиції, свободи та безпеки

У контексті зобов'язань, викладених у переглянutoму Плані дій Україна – ЄС у сфері юстиції, свободи і безпеки 2007 року, співробітництво у цій сфері повинно зосереджуватись на таких пріоритетах:

- підтримка розвитку української системи захисту персональних даних після ратифікації Конвенції Ради Європи 1981 року про захист персональних даних та Додаткового протоколу до неї²³ та її імплементації. Це має стати однією з передумов для укладення угод з Євроюстом та Європолем, включаючи обмін оперативною інформацією;
- розвиток необхідних законодавчої та інституційної рамок у сфері управління міграцією з метою боротьби з нелегальною міграцією, контрабандою та торгівлею людьми за підтримки ЄС;
- практична імплементація Конвенції ООН про статус біженців 1951 року і відповідного Протоколу про статус біженців 1967 року, включаючи право на притулок та дотримання принципу невідворнення, та Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності

²³Конвенція про захист фізичних осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, Страсбург, 28.01.1981 та Додаткового Протоколу до Конвенції про захист фізичних осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру щодо уповноважених органів нагляду та транскордонних інформаційних потоків, Страсбург, 08.11.2001.

2000 року, з метою боротьби та запобігання злочинній, організованій або іншій діяльності;

- активно продовжувати візовий діалог, розробляючи відповідні умови, для запровадження у довгостроковій перспективі безвізового режиму між Україною та ЄС, як домовлено під час Паризького Саміту Україна – ЄС у вересні 2008 року, приділяючи особливу увагу таким питанням, як: безпека документів, нелегальна міграція, включаючи реадмісію, громадський порядок і безпека та зовнішні зносини;

- заохочувати держави-члени ЄС використовувати можливості, які існують в рамках *acquis* Співтовариства, для зменшення чи скасування візових зборів для фізичних осіб;

- забезпечити повну імплементацію обох угод між Україною та ЄС: про спрощення оформлення віз та про реадмісію;

- просувати подальше судове співробітництво між Україною та ЄС у цивільних справах на основі існуючих міжнародних інструментів, які можуть бути застосовані;

- розробити, впровадити та удосконалити стратегію, правову базу та процедури інтегрованого управління кордонами, включаючи всебічну підтримку ЄС, яку буде спільно визначено;

- за технічної підтримки ЄС продовжити процес демаркації кордонів України відповідно до міжнародних стандартів у співробітництві з відповідними органами влади сусідніх країн;

- інтенсифікувати та посилити співробітництво в рамках існуючих робочих домовленостей між Адміністрацією Державної прикордонної служби України та Фронтекс, включаючи, зокрема аналіз та управління ризиком;

- в контексті триваючого співробітництва України з Республікою Молдова щодо питань кордону, включаючи ефективний обмін інформацією стосовно потоків товарів та людей, які перетинають спільний кордон, Україна та Європейська Комісія підтримуватимуть співробітництво разом з Республікою Молдова, зокрема шляхом технічних тристоронніх переговорів та за підтримки Місії Європейської Комісії з надання допомоги в питаннях кордону Україні та Республіці Молдова;

- для мінімізації ризиків безпеки під час проведення ЄВРО-2012, існуюче правоохоронне та судове співробітництво буде посилене шляхом обміну відповідними експертизами та даними щодо вболівальників-порушників на основі існуючих механізмів обміну інформацією. Мережа Національних футбольних інформаційних пунктів ЄС буде тісно залучатись до започаткованих ініціатив.

4. Економічне співробітництво

Сторони співпрацюють для підтримки України у створенні повноцінно функціонуючої ринкової економіки та поступового наближення її політик до політик Співтовариства відповідно до основних принципів макроекономічної стабільності, надійних державних фінансів, стабільної фінансової системи та сталого балансу платежів та, зокрема:

- розвитку спроможності України у макроекономічному прогнозуванні, у тому числі покращення методології розробки сценаріїв розвитку та моніторингу економічних процесів, покращення якості аналізу факторів впливу тощо шляхом обміну найкращими практиками;

- зміцнення незалежності Національного банку України, у тому числі шляхом перегляду Закону України «Про Національний банк України» відповідно до найкращої практики ЄС, у тому числі за експертної підтримки ЄС, а також ЄЦБ;

- поширення досвіду ЄС, включаючи ЄЦБ, щодо валютного курсу, політик регулювання та нагляду за фінансовим і банківським секторами, та надання допомоги у розвитку і зміцненні спроможностей України у всіх цих сферах;

- посилення стабільності та управління державними фінансами через імплементацію фіскальної реформи та реформи видатків, включаючи також пенсійну систему та управління державним боргом, зокрема шляхом:

- спільної розробки дієвих інструментів та методів покращання бюджетного планування, включаючи планування на середньострокову перспективу (з стратегічними планами та бюджетними призначеннями для поточних та постійних (капітальних) витрат розпорядниками бюджетних коштів²⁴);

- обміну інформацією, досвідом та найкращою практикою стосовно покращення програмно-цільового підходу у бюджетному процесі, аналізу ефективності та результатів виконання бюджетних програм, планування та виконання бюджету, та державного боргу;

- обміну найкращим досвідом ЄС та держав-членів ЄС щодо реформи пенсійної системи з метою покращення стабільності пенсійної системи України;

- оцінки економічного впливу податкових заходів у співробітництві з експертами ЄС;

- обміну найкращими практиками щодо вдосконалення управління державним боргом відповідно до міжнародних стандартів.

²⁴В українському варіанті буде вжито відповідну українську термінологію.

- зменшення залучення держави до процесу ціноутворення та впровадження процедур для повного відшкодування цін відповідно до найкращих практик ЄС;
- подальший розвиток відкритих, конкурентних та прозорих правил та процедур приватизації та їх імплементація відповідно до найкращих практик ЄС.

5. Торгівля та питання, пов'язані з торгівлею

Торгівля товарами

Пріоритети будуть визначені після завершення переговорів стосовно Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та відповідно до положень, визначених у частині III.9.

Правила походження

Сторони співпрацюватимуть упідготовці належної імплементації правил походження, які використовуватимуться між Сторонами, зокрема шляхом:

- передачі повноважень щодо сертифікації походження від Торгово-промислової палати до митних органів до набуття чинності Угоди про асоціацію;
- реалізації відповідних проектів Твіннінг для Державної митної служби України щодо застосування правил походження за ініціативи Української сторони.

Технічні регламенти щодо промислової продукції, стандартів та процедури оцінки відповідності

- розроблення законодавства України щодо технічного регулювання, стандартизації, оцінки відповідності, ринкового нагляду, метрології та акредитації стосовно положень, які регулюють обіг промислових товарів відповідно до *acquis* ЄС²⁵ з метою усунення торгівельних бар'єрів між Сторонами;
- вжиття заходів відповідно до індикаторів, погоджених Сторонами для проектів бюджетної підтримки ЄС у сфері стандартизації 2010-2012 рр.

Санітарні та фітосанітарні заходи

З метою забезпечення поступового наближення законодавства та практик України до законодавства та практик ЄС щодо санітарних та фітосанітарних заходів стосовно продуктів харчування та кормів,

²⁵ЄС зробить посилання як у ЗВТ.

здоров'я та умов утримання тварин, ЄК підтримуватиме Україну, в тому числі через наявні інструменти, у:

- розробці всеохоплюючої стратегії реформування політик України щодо СФЗ, продуктів харчування та кормів, а також здоров'я та умов утримання тварин. Стратегія міститиме графік, включаючи проміжні етапи та фінансовий план для її імплементації та встановить чіткі пріоритети для сфер, в яких може бути досягнуто швидкого прогресу. Вона передбачатиме, в тому числі, наближення законодавства, розбудову спроможності та імплементацію, з-поміж іншого у сфері продуктів харчування та кормів, здоров'я та умов утримання тварин, оперативного простежування та аудиту, який здійснюється контролюючими органами;

- посиленні адміністративної спроможності у цих сферах шляхом:
 - перегляду функцій органів державної влади України, відповідальних за здоров'я та умови утримання тварин, продукти харчування та корми з метою їх наближення до вимог ЄС (Регламент 882/2004/ЕС);
 - навчання працівників компетентних органів державної влади України;
 - удосконалення лабораторій відповідно до вимог ЄС з особливою увагою, приділеною необхідному обладнанню та відповідним методам аналізу (тестування залишків) та підготовці їхньої акредитації відповідно до стандартів *ISO*.

- організації інформаційних кампаній щодо правил та вимог стосовно доступу до ринку ЄС з відповідними установами та організаціями;

- харчовій та кормовій промисловостях щодо імплементації системи Аналізу небезпечних чинників та критичних точок контролю;

- започаткуванні сторонами постійного діалогу щодо санітарних та фітосанітарних питань.

Торгівля послугами, свобода заснування та інвестицій

Пріоритети будуть визначені після завершення переговорів стосовно Угоди про асоціацію між Україною і ЄС та відповідно до положень, визначених у частині III.9.

Рух капіталів та платежів

Продовжити ефективний діалог щодо руху капіталів та платежів, зокрема з метою моніторингу дотримання всіх існуючих зобов'язань та підготовки до нової Угоди про асоціацію.

Державні закупівлі

Сторони приділятимуть особливу увагу співробітництву щодо вжиття таких заходів:

- посилення та зміцнення співробітництва, в тому числі через технічну допомогу, спрямовану на вжиття належних заходів, зокрема для забезпечення достатньої адміністративної спроможності центрального органу виконавчої влади, відповідального за економічну політику, з метою виконання його завдань, що стосуються державних закупівель;
- робота у напрямку створення незалежного наглядового органу відповідно до Директиви 89/665 із змінами згідно з Директивою 2007/66 та забезпечення його достатньої адміністративної спроможності з метою впровадження ефективних заходів;
- робота у напрямку подальшої гармонізації законодавства України до *acquis* ЄС щодо державних закупівель, як визначено у Директивах 2004/17 та 2004/18.

Конкуренція

Державна допомога

Сторони співпрацюватимуть щодо створення ефективної системи контролю та моніторингу державної допомоги в Україні.

Антимонопольна політика

Сторони співпрацюватимуть з метою:

- посилення прозорості та передбачуваності конкурентної політики в Україні, включаючи оприлюднення рішень Антимонопольного комітету України у короткий термін після їх ухвалення та принципів, що використовуються в імплементації конкурентного законодавства;
- забезпечення конвергенції конкурентного законодавства та практики України до *acquis* ЄС, зокрема у сферах правил контролю за злиттям та у принципах, що використовуються в імплементації та посиленні конкурентного законодавства;
- підготовка до імплементації положень, закріплених у Розділі Конкуренція майбутньої Угоди про асоціацію (частина ЗВТ).

Інтелектуальна власність

Посилити співробітництво щодо захисту прав інтелектуальної власності шляхом обміну досвідом та організації спільних дій стосовно питань прав інтелектуальної власності, а також продовжити діалог про права інтелектуальної власності з метою:

- належного впровадження стандартів, закріплених у Директиві 2004/48/ЄС та Регламенті Ради ЄС 1383/2003 стосовно митних дій;

- вжиття ефективних заходів проти підробок і піратства та забезпечення ефективної імплементації законодавства і санкцій за порушення прав інтелектуальної власності;

- посилення цілісної та всеохоплюючої правозастосовної спроможностей на рівні органів державної влади (адміністративні, судові та виконавчі органи), зокрема збільшення кількості державних інспекторів у Державному департаменті з питань інтелектуальної власності та збільшення інституціональної спроможності Міністерства внутрішніх справ щодо боротьби з інтернет-піратством.

Спрощення торгівлі та митні справи

Сторони приділятимуть особливу увагу співробітництву щодо вжиття наступних заходів:

- розвиток взаємного прозорого торговельного середовища. Забезпечення того, що відповідне законодавство та процедури, а також адміністративна та виконавча спроможності митної адміністрації, відповідатимуть цілям ефективного контролю та підтримці спрощення законної торгівлі загалом, посилюючи при цьому безпеку та запобігання шахрайству;

- розроблення та впровадження стратегічного плану, за підтримки ЄС, у разі запиту з боку України, для Державної митної служби, включаючи структури, процедури, ресурси, інформаційно-технологічну підтримку та імплементаційний план. В якості індикатора можуть бути використані оновлені митні програми ЄС;

- подальший розвиток митного законодавства України та його імплементаційних положень відповідно до міжнародних інструментів та стандартів, які застосовуються у митній сфері та торгівлі, включаючи ті, які розроблені ЄС, Світовою Митною Організацією (зокрема Оновлена Кіотська Конвенція), СОТ, ООН (наприклад Конвенція щодо гармонізації прикордонного контролю 1982 року);

- співробітництво щодо впровадження сучасної Гармонізованої системи опису та кодування товарів з метою впровадження комбінованої номенклатури та забезпечення чіткої та зрозумілої класифікації товарів;

- співробітництво щодо впровадження сучасних технологій митного контролю, що базуються, зокрема на вибірковому та такому, що оснований на ризикові, контролі та спрощених процедурах випуску товарів та контролю після розмитнення;

- забезпечення найвищих стандартів доброчесності, зокрема на кордоні, шляхом вжиття заходів, що відображають принципи Аруської декларації Всесвітньої митної організації. В якості індикатора може бути використана Програма ЄС щодо митної етики;

- співробітництво щодо подальшого розвитку процедур митної оцінки та практики з метою забезпечення їх більшої прозорості та ефективності, включаючи обмін найкращими практиками стосовно імплементації стандартів СОТ (Угода про застосування статті VII ГАТТ 1994 року), зокрема щодо довідкової ціни при визначенні митної вартості;

- здійснення усіх необхідних заходів у межах повноважень Сторін для спрощення майбутньої участі України в Робочій групі *EU – EFTA* та Робочій групі *EC – ECFTA*, а також *ECG (Electronic Customs Group) – NCTS*;

- розробка за підтримки ЄС, у разі запиту України, та впровадження всеохоплюючого стратегічного плану для Державної митної служби України, з метою наближення транзитного законодавства України, операційних процедур, систем інформаційних технологій щодо конвенцій *EC/ECFTA* стосовно спільних транзитних процедур та спрощення формальностей у торгівлі товарами з метою забезпечення майбутнього приєднання України до зазначених конвенцій та участі в спільній транзитній системі;

- оцінка можливості створення механізмів обміну інформацією, у тому числі щодо товарів та транспортних засобів згідно з відповідними стандартами та правилами захисту інформації.

Торгівля та сталий розвиток

Сторони залучатимуться до діалогу щодо питань, визначених у розділі Торговля та сталий розвиток Угоди про асоціацію.

Прозорість регулювання

Пріоритети будуть визначені після завершення переговорів стосовно Угоди про асоціацію між Україною і ЄС та відповідно до положень, визначених у частині III.9.

Торгівля та регуляторне співробітництво

Пріоритети будуть визначені після завершення переговорів стосовно Угоди про асоціацію між Україною і ЄС та відповідно до положень, визначених у частині III.9.

6. Співробітництво у сфері енергетики, включаючи ядерні питання

На основі триваючої імплементації Меморандуму про взаєморозуміння між Україною та ЄС з питань співробітництва у сфері енергетики та готуючись до імплементації *acquis* ЄС, яке зазначено у відпо-

відному додатку до Угоди про асоціацію, та сумісних з відповідними багатосторонніми угодами, Сторони приділятимуть особливу увагу співробітництву у здійсненні таких заходів:

- інтеграція енергетичних ринків:
 - працювати у напрямку швидкого приєднання України до Договору про Енергетичне Співтовариство;
 - зміцнювати спроможність та незалежність Національної комісії регулювання електроенергетики України (НКРЕ), включаючи створення законодавчих рамок, необхідних для цієї мети;
 - продовжувати реформу тарифів на електроенергію і ціноутворення на газ та заходів щодо забезпечення повної сплати за постачання електроенергії і газу;
 - вживати всіх необхідних заходів для набуття чинності Закону України «Про принципи функціонування ринку природного газу», який має відповідати відповідним нормам ЄС (Директива 2003/55/ЄС, Регламент ЄС 1775/2005);
 - повна імплементація Спільної заяви за результатами Міжнародної інвестиційної конференції з модернізації газотранзитної системи України від 23 березня 2009 року;
 - прискорити роботу у напрямку інтеграції об'єднаної енергетичної системи України до центральної європейської електричної мережі відповідно до вимог *UCTE* (Союзу з питань координації передачі електроенергії).
- енергетична безпека:
 - продовжувати розроблення та використання стратегічних запасів нафти.
- енергоефективність, відновлювальна енергія та природоохоронні аспекти:
 - обмін досвідом та найкращими практиками з метою підготовки, прийняття та імплементації підгалузевих документів з питань енергетичної політики стосовно енергоефективності та відновлювальної енергії;
 - вжити всіх необхідних заходів для уможливлення участі України у програмі ЄС Розумна енергетика;
 - просуватися в оцінюванні технічних та фінансових можливостей імплементації та поширення технологій збирання метану та очищення вугілля.
- ядерна безпека:
 - продовження співробітництва щодо спільного проекту ЄС-МАГАТЕ-Україна стосовно оцінки ядерної безпеки українських атомних електростанцій.

7. Інші сфери співробітництва

Державний внутрішній контроль та зовнішній аудит і контроль Сторони співпрацюватимуть з метою забезпечення розвитку державного внутрішнього контролю та зовнішнього аудиту шляхом:

- забезпечення подальшого покращення системи внутрішнього контролю в органах державної влади шляхом гармонізації з загально-визнаними міжнародними стандартами і методологіями та найкращою практикою ЄС;
- забезпечення імплементації вищою аудиторською установою (Рахункова Палата) міжнародно-визнаних стандартів зовнішнього аудиту (Міжнародна організація вищих аудиторських установ);
- забезпечення ефективного співробітництва з відповідними інституціями та органами ЄС у випадках здійснення термінових перевірок та інспекцій, пов'язаних з управлінням та контролем за фондами ЄС, з метою їх здійснення згідно з відповідними правилами та процедурами.

Оподаткування

Посилити та зміцнити співробітництво, спрямоване на покращення й удосконалення податкової системи та адміністрування в Україні відповідно до міжнародних та європейських стандартів, включаючи підготовку до поступового наближення до структури оподаткування, як закріплено в *acquis* ЄС, зазначених у відповідному додатку до Угоди про асоціацію, зокрема шляхом:

- розробки та виконання всеохоплюючого стратегічного плану для Державної податкової адміністрації, включаючи структури, процедури, ресурси та інформаційну підтримку;
- покращення та спрощення податкового законодавства, включаючи, за необхідності, його консолідацію шляхом кодифікації;
- покращення міжнародного податкового співробітництва з метою посилення ефективного управління у податковій сфері, як зазначено в Угоді про асоціацію. Стосовно чесної податкової конкуренції, беручи до уваги принципи Кодексу поведінки ЄС щодо оподаткування бізнесу;
- покращення спроможності податкового адміністрування, зокрема шляхом просування у напрямку більш цільової системи податкового контролю та аудиту, заснованої на оцінці ризику;
- впровадження дієвого та швидкого рішення щодо проблеми заборгованості із відшкодування ПДВ;
- вжиття заходів для гармонізації політик щодо протидії та боротьби з шахрайством і контрабандою підакцизних товарів;

- розвитку співробітництва з податковими адміністраціями держав-членів ЄС шляхом обміну новим досвідом та тенденціями у сфері оподаткування.

Статистика

- підготовка до імплементації статистичного компендіуму ЄС, який є додатком до Угоди про асоціацію;
- розробити та впровадити План дій щодо співробітництва з Митницею з метою покращення торгівельної статистики шляхом обговорення з експертами ЄК;
- забезпечити повну функціональність *SMIS+* для України з визначенням кінцевих термінів надання інформації на регулярній основі. ЄС забезпечуватиме навчання щодо *SMIS+* для України та здійснюватиме аналіз пілотних результатів за допомогою *ESTAT*.

Транспорт

Сторони співпрацюють з метою підготовки до імплементації *acquis* ЄС, зазначеного у відповідних додатках до Угоди про асоціацію, та підтримки України в:

- остаточному перегляді новоствореної всеохоплюючої національної транспортної стратегії України з метою початку її імплементації на початку 2010 року;
- впровадженні обов'язкових періодів роботи та відпочинку водіїв у сфері міжнародних перевезень відповідно до міжнародних стандартів;
- розробці та імплементації плану дій щодо підвищення безпеки на дорогах;
- розвитку комбінованих та мультимодальних послуг з метою вирішення питань щодо сумісності різних видів залізничних колій та інших технічних стандартів;
- розгляді умов та необхідних підготовчих заходів з метою досягнення вільного руху транспортних засобів відповідно до стандартів ЄС щодо ваги та розмірів, беручи до уваги також планові потреби стосовно модернізації інфраструктури;
- підготовці та імплементації реформи сфери залізничного транспорту та програми її реструктуризації;
- підготовці та впровадженні реформи у сфері портів (розмежуваннями управлінську та господарську функції);
- імплементації відповідних міжнародних конвенцій ММО (Міжнародна морська організація), активізуючи при цьому діяльність у сферах контролю держави порту, виконанню документів державного прапору та безпеки нафтових танкерів;

- розвитку інфраструктури, зокрема шляхом визначення пріоритетних проектів міждержавного значення, техніко-економічних обґрунтувань та підготовки п'ятирічного робочого плану розвитку мережі;

- завершенні підготовки тексту всеохоплюючої Угоди про спільний авіаційний простір;

- розробці та впровадженні нового Повітряного кодексу України;
- гармонізації законодавства у сфері безпеки польотів та посиленні адміністративної спроможності органів державної влади, відповідальних за політику у сфері авіації;

- розвитку співробітництва з Європейським агентством з безпеки польотів та ЄК з питань безпеки польотів.

Навколишнє природне середовище

Сторони співпрацюють щодо підготовки до імплементації актів *acquis* ЄС, зазначених у відповідних додатках до Угоди про асоціацію, та підтримки України у:

- розробці, схваленні та імплементації Україною Національної стратегії з питань навколишнього природного середовища на період до 2020 року та Національного плану дій з питань навколишнього природного середовища на 2009-2012 роки з метою забезпечення можливості вживати заходів для імплементації бюджетної підтримки;

- посиленні адміністративної спроможності на національному, регіональному та місцевому рівнях, включаючи розвиток ефективного інспектування та правозастосування;

- подальшій розробці та імплементації українського законодавства, стратегій та планів у сфері навколишнього природного середовища, зокрема щодо оцінки впливу, стратегічної оцінки, доступу до інформації у сфері навколишнього природного середовища та участі громадськості;

- розвитку національних імплементаційних інструментів відповідно до багатосторонніх угод у сфері навколишнього природного середовища, підписаних та ратифікованих Україною та Європейським Співтовариством, перелічених у Додатку 2;

- впровадження Кіотського протоколу через діалог в рамках спільної робочої групи Україна – ЄС з питань зміни клімату стосовно: нової угоди щодо зміни клімату на період після 2012 року, прийнятних критеріїв для використання механізмів Кіотського протоколу, та розробки заходів з пом'якшення наслідків зміни клімату та пристосування до них;

- активній участі у Робочій групі *DABLAS*, включаючи сприяння імплементації Миколаївського проекту;

- спільній роботі щодо імплементації дорожніх карт з метою досягнення Цілей Розвитку Тисячоліття, що стосуються води, та Цілей Інтегрованого Управління водними ресурсами, використовуючи діалог щодо національної політики в рамках Водної Ініціативи ЄС;

- забезпеченні реалізації Бухарестської конвенції і протоколів до неї та спільній роботі з Сторонами Конвенції для сприяння приєднання Європейського Співтовариства до Конвенції;

- вивченні можливостей участі України в окремих заходах Європейського агентства з питань навколишнього природного середовища щодо збору та поширення інформації;

- створенні РЕЦ-Україна, крім того з метою підвищення обізнаності з питань навколишнього природного середовища та посилення ролі громадянського суспільства у цих питаннях;

- сторони розглянуть можливість запровадження діалогу високого рівня з питань охорони навколишнього природного середовища.

Промислова та підприємницька політика

Сторони співпрацюватимуть щодо імплементації політики стосовно малих та середніх підприємств відповідно до найкращої практики ЄС та підтримуватимуть регулярний діалог щодо промислової і підприємницької політики, із залученням урядових представників та представників ділових кіл України і ЄС.

Законодавство про товариства, корпоративне управління, бухгалтерський облік та аудит

Сторони посилюватимуть співробітництво у всіх сферах законодавства про товариства, корпоративне управління, бухгалтерський облік та аудит шляхом обміну досвідом та інформацією щодо їх найкращих практик і діючих регуляторних рамок та, зокрема:

- здійснювати підготовку до імплементації *acquis* ЄС, зазначеного у відповідних додатках до Угоди про асоціацію, шляхом поступового наближення законодавства України у сфері товариств до відповідного *acquis* ЄС;

- шляхом розвитку адміністративної спроможності відповідних державних органів;

- покращувати функціонування законодавства щодо товариств шляхом постійного перегляду, оновлення відповідного законодавства та його застосування, включаючи, зокрема Закон України «Про акціонерні товариства»;

- спрощувати правила та процедури щодо реєстрації юридичних осіб, у тому числі товариств та фізичних осіб, включаючи підприємців, стосовно їх створення та ліквідації;
- продовжувати розробляти політику корпоративного управління та сприяти дотриманню кодексу корпоративного управління згідно з міжнародними стандартами, а також поступового наближення до правил та рекомендацій ЄС у цій сфері;
- впроваджувати відповідні міжнародні стандарти аудиту на національному рівні;
- сприяти дотриманню міжнародних стандартів бухгалтерського обліку всіма зареєстрованими на національному рівні товариствами, зокрема шляхом створення відповідного механізму для досягнення цієї мети.

Фінансові послуги

- здійснювати підготовку до імплементації *acquis* ЄС, зазначеного у відповідних додатках до Угоди про асоціацію;
- співпрацювати з метою забезпечення ефективної імплементації пруденційних регуляторних рамок для фінансових ринків та нагляду, які відповідають рамкам, існуючим в ЄС;
- співпрацювати з метою покращення адміністративних спроможностей органів нагляду відповідно до міжнародно-визнаних стандартів;
- заохочувати співробітництво між наглядовими органами України та ЄС, особливо щодо обміну та розкриття інформації;
- розвивати національне законодавство щодо запобігання та протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму, зокрема шляхом імплементації 40 Рекомендацій та 9 Спеціальних Рекомендацій *FATF*, а також відповідного законодавства ЄС стосовно боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму (крім того, положень Директиви 2005/60/ЄС про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей та фінансування тероризму; Директиви 2006/70/ЄС; Регламенту ЄС 1781/2006; Регламенту ЄС 1889/2005);
- продовжувати організацію спільних семінарів, конференцій та навчальних заходів та візитів щодо протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму, включаючи запрошення українських експертів на відповідні заходи ЄС;
- посилювати співпрацю з *FATF*, Радою Європи, *MONEYVAL*, а також відповідними органами в державах-членах ЄС та підписувати Меморандуми про взаєморозуміння між органами фінансової розвідки України та держав-членів ЄС.

Інформаційне суспільство

Сторони співпрацюють щодо підготовки до імплементації актів *acquis* ЄС, зазначених у відповідних додатках до Угоди про асоціацію, та підтримки України, зокрема шляхом:

- проведення оцінки відповідності *acquis* ЄС нового проекту закону про електронні комунікації, переданого до Парламенту у грудні 2008 року, впродовж законодавчого процесу;
- зміцнення незалежності та адміністративної спроможності національного регулятора у галузі зв'язку з метою забезпечення його здатності вживати відповідних регуляторних заходів та впроваджувати власні рішення і регуляторні акти, а також гарантувати чесну конкуренцію на ринках за підтримки проектів Твіннінг, включаючи участь регуляторів ЄС;
- обміну інформацією та досвідом реалізації ініціативи ЄС «i2010» з метою розробки та впровадження *e*-стратегій в Україні, включаючи впровадження Національної концепції розвитку телекомунікацій та державної програми «*e*-Україна».

Туризм

Сторони започаткують регулярний діалог з питань, закріплених у розділі щодо туризму Угоди про асоціацію.

Сільське господарство та розвиток сільської місцевості

Сторони співпрацюють щодо підготовки до імплементації актів *acquis* ЄС, зазначених у відповідних додатках до Угоди про асоціацію, та підтримки України, у тому числі через посилену роботу започаткованого діалогу у сфері сільського господарства, зокрема шляхом:

- розробки та імплементації нового плану дій з метою ближчого наближення сектору до політик та законодавства ЄС у сфері сільського господарства та розвитку сільської місцевості;
- підвищення співробітництва з питань наукових досліджень та обміну найкращими практиками використання біотехнологій у сільському господарстві;
- навчання центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо нових моделей політик розвитку сільської місцевості з метою подальшого впровадження програм для сільських громад;
- обміну найкращими практиками щодо відновлення та збереження природних ресурсів з метою забезпечення ефективного, сталого та високоякісного сільськогосподарського виробництва;

- обміну найкращими практиками щодо сталого сільськогосподарського виробництва відновлювальних енергетичних ресурсів та їх використання, у тому числі у сільському господарстві;
- вивчення досвіду ЄС щодо переходу до забезпечення прямої підтримки виробникам сільськогосподарської продукції;
- покращення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, в тому числі шляхом співробітництва щодо впровадження схем якості.

Рибальство та морська політика

- посилити співробітництво та спільно працювати у напрямі сталого рибальства в Чорному морі як у двосторонніх, так і в багатосторонніх рамках відповідно до екосистемного підходу до управління рибальством;
- підвищити наукове та технічне співробітництво з метою забезпечення спроможностей моніторингу рибальства та оцінки стану запасів морських ресурсів та морського навколишнього природного середовища;
- обмін найкращими практиками щодо інтегрованого підходу до морських справ, наприклад, стосовно створення координаційної структури в Уряді, та визначити взаємовигідні сфери спільного інтересу для майбутнього співробітництва у контексті Інтегрованої морської політики ЄС.

Наука і технології

- пролонгувати та активізувати виконання Угоди між Україною та ЄС про наукове і технологічне співробітництво з метою розширення участі українських дослідницьких установ у проектах Сьомої рамкової програми;
- використовувати наявні інструменти (Угода між Україною та ЄС про наукове і технологічне співробітництво, *INCO-Nets*) з метою підготовки до можливої асоційованої участі України у Рамковій програмі з досліджень;
- Україна сприятиме діяльності Національних контактних пунктів з питань Інформаційно-комунікаційних технологій та залучатиме приватний сектор до дослідницької діяльності шляхом участі у заходах напрямку «Інформаційно-комунікативні технології» Сьомої рамкової програми з досліджень.

Космос

Сторони встановлять регулярний діалог з питань передбачених розділом щодо космосу Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Захист прав споживачів

З огляду на підготовку до імплементації *acquis* ЄС, зазначеного у відповідних додатках до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, сторони співпрацюють з метою:

- обміну інформацією та започаткування діалогу щодо захисту прав споживачів. Сторони можуть розглянути можливість подальшого співробітництва з питань, що становлять спільний інтерес;
- сприяння розширенню можливостей споживачів у контексті захисту своїх прав;
- посилення адміністративної спроможності застосування законодавства щодо захисту прав споживачів в Україні, зокрема шляхом навчання та технічної допомоги в рамках програми *TAIEX* для українських органів державної влади, включаючи судову та законодавчу гілки влади, а також неурядові громадські організації щодо адаптації законодавства ЄС, його подальшого впровадження та застосування.

Соціальне співробітництво

Сторони співпрацюють з метою:

- підготовки до імплементації *acquis* ЄС у сферах гендерної рівності, антидискримінації, охорони здоров'я та безпеки праці, трудового законодавства та умов праці, зазначеного у відповідних додатках до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, та зокрема:
 - посилення адміністративної та виконавчої спроможностей у сфері охорони здоров'я та безпеки праці, зокрема інспекції праці;
 - посилення практичних заходів у сфері гендерної рівності з метою зменшення різниці в оплаті праці за ознаками статі.
- розробки стратегічного підходу у сфері зайнятості з метою забезпечення:
 - кращої відповідності між кваліфікаціями і робочими місцями на українському ринку праці та його ефективності;
 - посилення адміністративної спроможності органу, відповідального за політику у сфері зайнятості;
 - підвищення ефективності державних служб зайнятості, можливо за підтримки твіннінгових обмінів з державними службами зайнятості держав-членів ЄС;
 - сприяння гідній роботі, перетворення неформального сектору в офіційну роботу та впровадження національних програм щодо гідної роботи між МОП і Україною;
 - сприяння антидискримінації та забезпеченню рівних можливостей, зокрема для людей з інвалідністю, передусім у контексті працевлаштування.

- обміну найкращими практиками підвищення ефективності соціального захисту з метою посилення як його соціальної відповідності, так і фінансової сталості, а також зниження кількості бідних і незахищених людей;
- заохочення як тристороннього, так і двостороннього діалогу та зміцнення спроможності соціальних партнерів, у тому числі в рамках *TAIEX*;
- сприяння укладенню угод між Україною та державами-членами ЄС з питань координації соціального захисту робітників-громадян України, які легально працюють у державах-членах ЄС;
- обміну найкращими практиками щодо надання соціальних послуг з метою заохочення спільної діяльності державних та приватних партнерів у цій галузі в Україні.

Охорона здоров'я

Сторони співпрацюватимуть у:

- проведенні реформи галузі охорони здоров'я;
- зміцнення адміністративних спроможностей у сфері охорони здоров'я;
- підготовки до впровадження в Україні *acquis* ЄС у сфері охорони здоров'я, зокрема тих, що зазначені у відповідних додатках Угоди про асоціацію, включаючи щодо тютюну, крові, тканин та клітин, інфекційних захворювань;
- профілактиці неінфекційних хвороб шляхом медичного навчання та пропагування здорового способу життя і через визначення основних детермінант та проблем у галузі охорони здоров'я, таких як здоров'я матері та дитини, психічне здоров'я, алко-, нарко- та тютюнозалежність, а також ширшого залучення громадянського суспільства;
- профілактиці та контролі за інфекційними захворюваннями, зокрема ВІЛ/СНІДом, туберкульозом, інфекціями, що передаються статевим шляхом, та гепатитами *C* і *B*;
- обміні найкращими практиками щодо впровадження Рамкової конвенції ВООЗ із боротьби проти тютюну та Міжнародних медико-санітарних правил;
- участі в мережах і робочих групах у галузі охорони здоров'я ЄС, таких як щорічне засідання з питань інформації з охорони здоров'я та Європейського Дорадчого органу з питань ВІЛ/СНІД;
- поступовому розвитку співробітництва з Європейським центром профілактики та контролю хвороб.

Освіта, навчання, молодь

Сторони співпрацюватимуть у:

- здійсненні спільної роботи та обмінів з метою сприяння подальшій інтеграції України до Європейського простору вищої освіти у контексті її членства в Болонському процесі;
- роботі у напрямі взаємного визнання академічних та професійних кваліфікацій, дипломів та сертифікатів про освіту;
- здійсненні спільної роботи та обмінів з метою підтримки України у наближенні її системи професійно-технічної освіти до процесу модернізації структур професійно-технічної освіти ЄС, який відбувається в рамках Копенгагенського процесу, та через такі інструменти як Європейська система кваліфікацій (ЄСК), Європейська залікова система для закладів професійно-технічної освіти (ЄЗСЗПО) та Європейська система гарантування відповідності якості професійно-технічної освіти (ЄСГВПО);
- посиленні діалогу щодо систем загальної середньої освіти, дистанційної освіти та навчання протягом життя;
- збільшенні обмінів та співробітництва у сфері неформальної освіти для молоді та молодіжних робітників як засобу просування міжкультурного діалогу та підтримки громадянського суспільства, зокрема через програму Молодь у дії (2007-2013).

Культура

- вжити усіх заходів, необхідних для швидкого набуття чинності в Україні Конвенції ЮНЕСКО про охорону і заохочення розмаїття форм культурного самовираження;
- співробітництво з питань розвитку всебічної культурної політики в Україні та політики щодо збереження і підвищення цінності історичної спадщини;
- сприяти участі українських діячів культури у програмах культурного співробітництва (Культурна програма Східного партнерства та майбутнє вікно ЄПС в рамках Культурної програми).

Спорт та фізична культура

Обмін інформацією та кращими практиками щодо таких питань: інтеграція груп з психічними чи фізичними вадами, боротьба з вживанням допінгу.

Співробітництво з питань громадянського суспільства

Сторони співпрацюватимуть з метою ознайомлення зацікавлених сторін українського громадянського суспільства з процесом консо-

лідації та діалогу між соціальними партнерами в ЄС з метою подальшої інтеграції громадянського суспільства у політичні процеси в Україні.

Транскордонне та регіональне співробітництво

- імплементація Меморандуму про взаєморозуміння для започаткування діалогу про регіональну політику та розвиток регіонального співробітництва;
- посилення співробітництва в рамках регіональних та транскордонних програм між Україною та ЄС з метою зменшення дисбалансу у розвитку між відповідними регіонами та забезпечення їхнього процвітання шляхом:
 - встановлення довгострокових зв'язків між соціальними та економічними учасниками по обидві сторони спільних кордонів, заохочуючи до підвищення конкурентоздатності прикордонних територій;
 - спільних заходів щодо просування соціального та економічного розвитку прикордонних територій й інтегрування цієї діяльності у формування довготривалих регіональних політик.
- зниження ефекту кордону як фізичного бар'єру шляхом:
 - встановлення тісних зв'язків між регіональними та місцевими органами влади;
 - підвищення ефективності прикордонних процедур, у тому числі через подальше удосконалення необхідної прикордонної інфраструктури.

Аудіовізуальні питання

- підготовка до імплементації *acquis* ЄС, передбаченого у відповідних додатках до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, зокрема Директиви 2007/65/ЄС від 11 грудня 2007 року щодо аудіовізуальних медіа послуг, якою внесено зміни до Директиви 89/522/ЄС щодо координації окремих положень, закріплених законом, нормативними актами або адміністративними діями у державах-членах стосовно телевізійного мовлення;
- вивчення можливої участі України у програмі ЄС «Медіа» одразу після укладення Рамкової угоди щодо участі України в програмах ЄС.

Участь у програмах та агентствах Співтовариства

Сторони укладуть Рамкову угоду, яка надасть Україні можливість брати участь у програмах Європейського Співтовариства та тісно

співпрацюватимуть з метою її імплементації через окремі робочі домовленості.

8. Ресурси

Амбіційний Порядок денний асоціації вимагатиме від України та ЄС виділення ресурсів для імплементації погоджених пріоритетів.

У випадку ЄС, така підтримка має бути надана у контексті загальних пріоритетів надання допомоги на користь України як частини загального фінансування, доступного для потреб України, при повному дотриманні відповідних імплементаційних правил та процедур надання зовнішньої допомоги ЄС.

Відповідно, ЄС також заохочуватиме міжнародних, урядових, ділових партнерів та представників громадянського суспільства сприяти впровадженню цілей та пріоритетів Порядку денного асоціації та, де це можливо, допомагатиме їм у цих завданнях.

9. Моніторинг та звітування

Для оцінки прогресу імплементації Порядку денного асоціації, а також визначення майбутніх пріоритетів та будь-яких необхідних доповнень до Порядку денного асоціації буде створений Спільний Комітет на рівні старших посадових осіб. Спільний Комітет зустрічатиметься регулярно, щонайменше раз на рік. Кожна сторона може здійснювати власну оцінку прогресу імплементації Порядку денного асоціації незалежно від Спільного Комітету. Очікується, що механізм Спільного Комітету буде відображений у заключних домовленостях у контексті переговорів щодо Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

**Багатосторонні угоди з питань
навколишнього природного середовища,
в яких Україна та Європейське Співтовариство
є договірними сторонами:**

- Конвенція про стійкі органічні забруднювачі (Стокгольмська Конвенція), Стокгольм, 22 травня 2001 року
- Конвенція про доступ до інформації стосовно довкілля, участі громадськості у прийнятті рішень з питань довкілля та доступ до правосуддя (Конвенція Аархус), Аархус, 25 червня 1998 року
- Конвенція про співробітництво для захисту та сталого використання річки Дунай (Конвенція про захист річки Дунай), Софія, 29 червня 1994 року
- Рамкова Конвенція про зміну клімату, Нью-Йорк, 9 травня 1992 року
- Протокол до Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату (Киотський Протокол), Кіото, 11 грудня 1997 року
- Конвенція про біологічне різноманіття, Ріо, 5 червня 1992 року
- Конвенція про захист та використання транскордонних річок та міжнародних озер, Гельсінкі, 17 березня 1992 року
- Конвенція про оцінку впливу на довкілля у транскордонному контексті, Еспоо, 25 лютого 1991 року
- Конвенція про захист озонового шару (Віденська Конвенція), Відень, 22 березня 1985 року
- Протокол до Конвенції про захист озонового шару від сполук, що руйнують озоновий шар,
- (Монреальський Протокол) із змінами, Монреаль, 16 вересня 1987 року
- із змінами, Лондон, 29 червня 1990 року
- із змінами, Копенгаген, 25 листопада 1992 року
- із змінами, Монреаль, 17 вересня 1997 року
- із змінами, Пекін, 3 грудня 1999 року
- Конвенція про транскордонне повітряне забруднювання на довгій відстані, Женева, 13 листопада 1979 року
- Конвенція про охорону європейського природного середовища (Рада Європи), Берн, 19 вересня 1979 року
- Конвенція про охорону мігруючих видів диких тварин, Бонн, 23 червня 1979 року.

Наукове видання

Європейський проект та Україна

Монографія

Редактори: *О. В. Москаленко, Л. К. Надіон*
Коректори: *І. В. Куницина, Л. К. Надіон, Н. І. Палій*
Верстка: *Н. І. Палій, І. В. Куницина*
Обкладинка: *Є. Ю. Стрижеус*

Відповідальний за випуск: *В. М. Сизонтов*

Підп. до друку 25.06.2012. Формат 60x90/16.
Папір офс. Друк офсетний. Гарн. «PetersburgC».
Ум. друк. арк. 12. Обл.-вид. арк. 13,1. Наклад 300 пр. Зам. № 12-207

Віддруковано ПП «Вид-во«ФЕНІКС»
03680, м. Київ, вул. Шутова, 13 Б
Тел./факс 501-93-01

ДЛЯ ПОДАТКОВ

ДЛЯ ПОДАТОК

ДЛЯ ПОТАТОК

ДЛЯ ПОДАТОК
